

FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE

TIVAT

Sladana Francesković

HRIŠĆANSTVO SA POSEBNIM OSVRTOM NA ŠIZMU

SPECIJALISTIČKI RAD

Tivat, jul 2017.

**FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE
TIVAT**

HRIŠĆANSTVO SA POSEBNIM OSVRTOM NA ŠIZMU

SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor: Prof. dr Stevo Nikić
Predmet: Kultura Mediterana

Student: Slađana Francesković
Br. Indexa: S6/16
Smjer: Nautički turizam i upravljanje marinama
Matični broj: 0311974777016

Tivat, jul 2017.

SADRŽAJ:

UVOD	3
1. HRIŠĆANSTVO	5
1.1. Raspeće Isusovo	7
1.2. Judina izdaja	10
1.3. Rano hrišćanstvo	11
1.4. Širenje hrišćanstva.....	15
1.5. Milanski edikt.....	17
1.6. Hrišćanska crkva u ranom srednjem veku.....	18
2. PODELE U RANOJ CRKVI	19
2.1. Gnosticizam.....	20
2.2. Markionstvo.....	20
2.3. Manihejstvo	21
2.4. Arijanstvo	21
3. MORAL, DUHOVNOST I MISTIKA HRIŠĆANSTVA	22
3.1. Deset Božijih zapovesti	22
3.2. Verovanja u hrišćanstvu	29
3.2.1. Život posle smrti.....	29
3.3. Crkveni obredi.....	30
3.4. Hrišćanski simboli.....	31
3.4.1. Simbol vere.....	31
4. HRIŠĆANSKI SABORI	33
4.1. Prvi Vaseljenski sabor	34
4.2. Drugi Vaseljenski sabor	35
4.3. Treći Vaseljenski sabor	36
4.4. Četvrti Vaseljenski sabor.....	37
4.5. Peti Vaseljenski sabor	37
4.6. Šesti Vaseljenski sabor	38
4.7. Sedmi Vaseljenski sabor.....	39
5. VELIKA ŠIZMA U HRIŠĆANSTVU	40
5.1. Istorijski procep između Istoka i Zapada.....	41
5.2. Stvaranje Vizantije	44
5.3. Razlike između konfesija	48

5.3.1. Dogmatske razlike	49
5.3.2. Razlike u obredima.....	53
6. EKUMENIZAM	54
ZAKLJUČAK.....	56
LITERATURA	58

UVOD

Hrišćanstvo je religija, koja svoje korene vuče iz judaizma, a karakteriše je vera u jednog Boga, koji se manifestuje kroz tri lica Božija, kao Otac, Sin i Duh Sveti. Isus Hrist je Sin Božiji kojeg je Bog Otac poslao na zemlju, kako bi svojom smrću, tj. svojom žrtvom otkupio grehe sveta.

U ovom radu će biti hronološki predstavljeni događaji koji su se odigrali u periodu od osnivanja hrišćanstva, nakon Isusove smrti, preko progona hrišćana i konačno proglašavanja hrišćanstva državnim religijom, za vreme cara Teodosija u četvrtom veku, pa sve do velikog crkvenog raskola ili šizme, koja se dogodila zbog brojnih nesuglasica koje su se nagomilavale kroz vekove i konačno kulminirale 1054. godine, podelivši do tada jedinstvenu hrišćansku crkvu na Istočnu i Zapadnu, odnosno na pravoslavnu i katoličku.

Predmet ovog specijalističkog rada je hrišćanstvo, kao jedna od tri najveće svetske monoteističke religije, pored islama i judaizma, iz koga je hrišćanstvo i nastalo. Akcenat je stavljen na samog osnivača hrišćanstva, Isusa Hrista, puteve širenja njegovog učenja i progone prvih hrišćana. U radu ćemo se osvrnuti na razna oprečna mišljenja tadašnjih crkvenih velikodostojnika, koja su u završnici dovela do velike podele, šizme ili raskola crkve i do današnjih dana nisu prevaziđena, iako postoje pojedinci i grupe, u službenim crkvenim i laičkim krugovima, koji su mobilisali svoje snage u prevazilaženju takvog istorijski uslovljenog stanja, a njihova nastojanja ka tom cilju nazivamo ekumenizam.

Hipoteze koje će se koristiti u radu su sledeće:

H1: Hrišćanstvo kao religija siromašnih, poniženih i uvređenih pruža utehu i donosi veru u večno spasenje kroz Isusa Hrista.

H2: Puteve koji vode večnom spasenju, različito doživljavaju prvobitne hrišćanske zajedice, a to dovodi do raznih podela u hrišćanskoj crkvi.

H3: Kao izuzetno moralna i mistična religija, hrišćanstvo postavlja zakone pred čoveka i traži poštovanje istih, a u isto vreme svojom mističnom komponentom zahteva bezuslovnu veru koja dovodi do večnog spasenja.

H4: Kako bi ujedinila različita mišljenja i tumačenja hrišćanskih simbola, Crkva organizuje Sabore i donosi odluke obavezne za sve hrišćane vezano za veru, učenje, poredak, bogoslužje i disciplinu.

H5: Nesuglasice i različitost filozofskih orijentacija i tumačenja teoloških pitanja prouzrokovale su raskol, odnosno podelu hrišćanske crkve.

H6: Poslednjih godina svedočimo pokretu koji teži prevazilaženju različitosti i ujedinjenju svih hrišćana, kako bi se vratili razjedinjeni hrišćani prvobitnoj jedinstvenoj crkvi.

Cilj istraživanja odnosi se na veliki raskol iz 1054. godine u do tada jedinstvenoj hrišćanskoj crkvi i na mogućnost prevazilaženja razlika među konfesijama, što bi možda u budućnosti dovelo do ponovnog ujedinjenja hrišćana kroz ekumenizam.

Metode istraživanja u radu su: sekundarne metode tj. analiza relevantne literature, a metodom deskripcije opisano je više događaja koji su se hronološki smenjivali i na kraju doveli do velikog crkvenog raskola. Pri prikupljanju podataka korištena su: naučna i stručna dela, sveti

spisi, Internet, razgovori sa duhovnicima različitih konfesija, kao i sopstveno iskustvo proisteklo iz odrastanja i vaspitanja u hrišćanskom duhu.

Upotrebna vrednost ovog dela može biti u svrhe unapređenja društva, jer sagledava razloge podela, a na taj način se iste možda lakše mogu prevazići i tako minimalizovati neslaganja, koja često dovode do verskih sukoba koji u velikom broju slučajeva izazivaju predrasude, otuđenja, progone, ratove i velike ljudske žrtve, a sve to veoma često u ime vere.

Ključne reči: hrišćanstvo, Isus Hrist, verovanja, podele, hrišćanski sabori, velika šizma, ekumenizam.

1. HRIŠĆANSTVO

Osnivačem hrišćanstva smatra se Isus Hrist, po kome je hrišćanstvo i dobilo ime. Isus je obično lično ime, dok Hrist znači Mesija, pomazanik, od Boga poslat. Osnovno načelo hrišćanstva je vera u Isusa, Sina Božijeg. Isus je rođen u Vitlejemu u Izraelu. Prema Bibliji, Isus je Božiji Sin koga je rodila Devica Marija. Njegov dolazak najavio je Arhanđel Gavriilo kojeg je poslao sam Bog. Arhanđel Gavriilo je rekao Devici Mariji da je ona izabrana da rodi Božijeg Sina i da će ubrzo biti oplođena po Duhu Svetom. To je objasnio i Josifu Pravednom – budućem Marijinom mužu i rekao im je da detetu daju ime Isus. Hrišćani veruju da se Isus rodio da bi propovedao Jevanđelje, Božiju radosnu vest i da bi narod poučavao.

Isus je veoma brzo postao mudar propovednik. Sakupljao je narod i prenosio im poruke date od samog Boga, učeći ih hrišćanskom moralu i principima. Lečio je bolesne, hranio gladne, oživljavao mrtve, pojiio žedne... Kada je imao oko trideset godina krstio ga je Jovan Krstitelj na reci Jordan. Posle toga je izabrao dvanaest apostola: Petra (Simona), Andriju, Jakova, Jovana, Filipa, Vartolomeja, Mateja, Tomu, Jakova, Simona, Tadeja i Judu. Nakon tri godine propovedanja je uhapšen i doveden pred Sinedrion (jevrejski sud), a potom je predat rimskom guverneru Pontiju Pilatu. Isus je osuđen da umre kao rob razapet na krstu. Na tajnoj večeri, uoči svoje smrti, rekao je svojim učenicima ko će ga izdati i da će, trećeg dana posle svoje smrti, vaskrsnuti i pridružiti se svom Ocu na nebesima. Za hleb koji je prelomio i razdelio na toj večeri, Isus je rekao da je to njegovo telo, a za vino koje je nasuo i koje su pili, da predstavlja njegovu krv. U trenutku kada je podlegao mukama razapet na krstu, spustio se mrak, iako je bilo podne i nastupio je zemljotres. Poslednje reči su mu bile: „Oče oprostí im, jer ne znaju šta čine!“¹

Ključno verovanje u hrišćanstvu je verovanje u Isusovo raspeće, koje predstavlja otkup svih ljudskih grehova i njegovo vaskrsenje iz mrtvih. „Hrist je, kao jagnje koje je žrtvovano za grehe sveta, čijom su krvlju pred Bogom iskupljeni svi vernici bez obzira na narodnost i jezik, vaskrsao. To je bilo suštinsko u učenju hrišćanstva, što mu je omogućilo da se razvije u svetsku religiju.“² Hrišćani veruju u opšte vaskrsenje mrtvih i u novi život. Dan Isusovog rođenja predstavlja godinu početka nove ere i novog načina računanja vremena, a hrišćani ga praznuju kao Božić, dan njegovog vaskrsenja iz mrtvih kao Vaskrs, a dan Hristovog stradanja – raspeća, obeležen je kao Veliki petak. „U početku hrišćanstva nije se slavio Uskrs, već smrt i stradanje Hristovo. Tek u četvrtom veku (krst je tada postao simbol hrišćanstva) Uskrs je priznat za praznik.“³ „Iz starih religija ušla je u hrišćanstvo i tradicija bojenja jaja za Uskrs. Koren ovog običaja nalazimo u starom sujeverju, jer je sam čin izlaska pileta iz jajeta bio misterija koja se nije mogla objasniti. Nastajanje novog života, koji dolazi iz jajeta vezano je za uskrsnuće Hristovo, kada takođe nastaje novi život. Odatle, između ostalog i praksa bojenja jaja za uskršnji praznik.“⁴

Najnovija istraživanja potvrđuju da je Isus postojao (dela nehrišćanskih književnika iz prvog veka nove ere – Josifa Flavija i Tacita)⁵. Osnovni izvor o životu i radu Isusa Hrista predstavlja

¹ Sveto pismo – Novi zavet. (2008). Valjevo: Glas crkve., str. 182

² Cvitković, I. (1981). *Religije u Bosni i Hercegovini*. Tuzla: IGTRIO „Univerzal“, str. 7

³ Ibid., str. 10

⁴ Ibidem.

⁵ http://siont.net/u-hristu/clanci/istorijski_isus.php, datum i vreme pristupa: 06.06., 01:21

Novi zavet, drugi deo svete hrišćanske knjige Biblije ili Svetog pisma. Hrišćani veruju da su celo Sveto pismo napisali ljudi nadahnuti Svetim Duhom. Sastoji se iz dva dela: Starog zaveta, u kojem je opisan nastanak Neba i Zemlje i ljudi na njoj, prošlost čovečanstva, do rođenja Isusa Hrista i Novog zaveta, u kome je opisan život Isusa, kroz četiri jevanđelja i budućnost ljudi na Zemlji.

Novi zavet je zbirka spisa ideologa i osnivača rane hrišćanske crkve, pisanih na grčkom i delimično na jevrejskom jeziku u prvom i drugom veku nove ere. Inače, sam Isus je govorio aramejski jezik. Ovaj jezik danas je skoro mrtav. Govori se samo u Siriji i u nekoliko manjih enklava. Novi zavet sadrži ukupno dvadeset sedam spisa koji su kanonizovani u nekoliko faza zaključno sa četvrtim vekom, iako su svi tekstovi bili dovršeni do sredine drugog veka. Sadrži četiri jevanđelja i to po Mateji, Luki, Marku i Jovanu. Apostoli Matej, Marko i Luka su pisci takozvanih sinoptičkih jevanđelja. Atribut sinoptički znači da su sadržaji ta tri jevanđelja pisani kao po nekoj skici.⁶ Novi zavet takođe sadrži ranu crkvenu istoriju (dela apostolska). Upravo ova četiri jevanđelja predstavljaju izveštaj o Isusovom životu, o njegovim kazivanjima i delima. Smatra se da je Biblija pisana između 100. i 300. godine nove ere. Danas Biblija predstavlja ne samo hrišćansku svetu knjigu, nego i najprodavanije delo svih vremena prevedeno na oko 1500 jezika. Pored hrišćanske Biblije, koja se razlikuje kod katolika i pravoslavaca, postoji i Tanakh (skraćeno za Torah, Neviim i Ketuvim)⁷, jevrejska Biblija.

U Isusovo vreme Palestina je imala izvesnu autonomiju u okviru Rimskog carstva, a vlast u Palestini su držali Fariseji. Fariseji su bili pripadnici jedne više sekte koja se držala starog mojsijevskog moralizma i koja se zbog toga nije htela mešati sa „nečistima“, tj. sa siromasima i pripadnicima drugih religija.⁸ Eseni nisu prihvatili Zakonik koji je po mnogo čemu bio gotovo nepodnošljiv i koji su Fariseji nametnuli narodu i zbog toga su Eseni bili prezreni i izolovani od strane Sadukeja i Fariseja. „Eseni su imali zajedničku svojinu, svakodnevno su pri smiraju Sunca primali zajedničko krštenje. Pri zajedničkom obredu starešina je blagosiljao hleb i vino. Eseni su bili protivnici ropstva, propovedali su ljubav prema bližnjem, negovali kult siromaštva i verovali u dolazak pomazanika božjeg – Mesije, koji će doneti večnu pravdu ljudima.“⁹ Isus je i sam poticao iz siromašnih krugova koji uglavnom nisu poštovali Zakonik i koji su najviše bili pogođeni donošenjem istog. Braneći interese svih Jevrejskih plemena Isus se sukobio sa Sadukejima i Farisejima, a oni su doveli do njegovog hapšenja i razapinjanja na krstu.¹⁰

⁶ Cf., Nikić, S. (2015). Kultura Mediterana (Izbor iz literature: GRČKA MISAO I HRIŠĆANSKA TEOLOGIJA). Tivat: FMS

⁷ <http://web-tribune.com/iza-kulisa/tajna-biblijskog-koda-sveto-pismo-je-visokotehnoloski-kompjuterski-program-vanzemaljsko-porekla-video#>, datum i vreme pristupa: 08.05.2017., 22:44

⁸ Nikić, S., op.cit., str. 234

⁹ Ibid., str. 232

¹⁰ Cf., Krim, K. (1992). Enciklopedija živih religija. Beograd: Nolit

Slika br. 1: Beseda Isusa Hrista na gori od Karl Hajnrh Bloha (Carl Heinrich Bloch), Danski slikar, 1890.¹¹

1.1. Raspeće Isusovo

Raspinjanje na krst je bio oblik smrtne kazne koji je primenjivan u Rimskom carstvu. Radi se o smrtnoj kazni koju je izvršavala država nad osuđenima. Ovakvom kaznom nisu mogli biti kažnjeni punopravni građani Rima. Primenjivana je isključivo na robove i stanovnike osvojenih teritorija koji nisu imali status rimskih građana. Ovakvi osuđenici, za razliku od građana Rima, nisu imali pravo žalbe sudu u Rimu, nego su u potpunosti bili prepušteni sudu predstavnika rimske države koji je delovao u njihovoj provinciji.

U Jerusalimu, u vreme kada je Hristos stradao, predstavnik Rima je bio Pontije Pilat. Kao rimski namesnik on je bio dužan da poverenu provinciju – Judeju, čuva u sastavu Rimskog carstva, da u njoj sprovodi zakone Rima i da vodi računa da se redovno plaća državni porez. On je taj koji je donosio vrhovne sudske odluke i koji je raspolagao vojskom. To znači da je jedino on mogao narediti izvršenje takve kazne kao što je raspinjanje nekoga na krst. Krajnja odgovornost za Hristovu smrt, dakle, pada na njega.

Međutim, u Jevandeljima je snažno naglašeno da on nije uveren u Hristovu krivicu i da na sve načine pokušava da izbegne izvršenje smrtne kazne nad Hristom. Na sve načine, osim jednog, najjednostavnijeg i najprirodnijeg – da ga proglasi nevinim i da ga oslobodi. Zašto on, koji je mogao da osudi i oslobodi bilo koga u Jerusalimu, pokušava da izbegne odgovornost, bilo za jedno, bilo za drugo. Odgovor bi možda bio strah. Koga se Pilat mogao plašiti? To svakako nisu bili njegovi pretpostavljeni u dalekom Rimu, potpuno nezainteresovani za stanovnike kolonizovanih oblasti. Moglo bi se raditi samo o ljudima u Judeji. Ukoliko se Pilat plaši naroda, to znači da on ima razloga da veruje da je narod protiv Hrista, ali u to je teško poverovati. Narod je uglavnom imao simpatije, kako za propovednike Carstva Božijeg, tako i za pobunjenike protiv rimske vlasti. Šta god je od ovoga Hristos, po Pilatovom mišljenju bio, on je uživao simpatije u narodu. Tako da izvođenje Hrista pred narod za Pilata nije prvenstveno bio način da se odgovornost za osudu Hrista prebaci na drugog, već pre pokušaj da se osuđeni Hristos pomiluje. Kada je ovaj plan propao, Pilat je naredio izvršenje kazne.

Oni čijeg se uticaja Pilat plašio su bili upravo isti oni koji su mu isporučili Isusa, sa optužbom da je za sebe govorio da je „Car judejski“. Upravo to je i pisalo na tabli koja je prikucana iznad Hristove glave, kao naziv dela za koje je kriv. Ovakav doslovan citat, koji za hrišćane

¹¹ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/96/Bloch-SermonOnTheMount.jpg/250px-Bloch-SermonOnTheMount.jpg>, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 18:17

ima proročko značenje, za Pilata je verovatno bio način da kroz neku vrstu ironije izrazi svoje neslaganje sa presudom koju je sam izrekao, budući da je nije izrekao po sopstvenoj volji, a ni na korist države koju je predstavljao.

Provincija kojom je upravljao Pilat, bila je različita od ostalih provincija Rimskog carstva. Judeja je bila jedina oblast naseljena stanovništvom koje nije bilo mnogobožačko. Posebno je značajno što je u Jerusalimu, koji je bio centar Judeje, postojao jedini monoteistički hram. Oko ovog hrama bio je organizovan jasno uređen bogoslužbeni život. Budući da su Rimljani, poučeni ranijim iskustvima drugih osvajača Judeje, dopustili versku slobodu njenim stanovnicima, dozvolili su postojanje i jednog saveta, sačinjenog od sveštenstva i narodnih knezova, koji je trebalo da upravlja pre svega kulturnim i drugim verskim pitanjima, a takođe i nekim društvenim pitanjima, zato što su verska i društvena pitanja u nekim sferama života bila neodvojiva. Taj savet nazvan je „Sinedrion“, a predsedavao mu je prvosveštenik. Prvosveštenici su se menjali svake godine, a u vreme osude Hrista prvosveštenici su bili Ana i Kajafa.

Upravo su oni pokrenuli postupak protiv Isusa. U poslednjoj nedelji pre smrti, Hristos je, sudeći po sinoptičkim Jevanđeljima, imao niz dijaloga sa članovima Sinedriona i predstavnicima različitih judejskih versko-političkih pokreta, kao što su fariseji, sadukeji i irodovci. U ovim dijalozima različiti poznavaoци Svetog Pisma – „književnici“ (beleže i odlično znaju moralističke maksime, ali ih ne sprovode u delo)¹², pokušavaju Hrista uhvatiti u zamku, koja bi pred narodom opravdala njegovo hapšenje. Sve to se uglavnom dešava u dvorištu Jerusalimskog hrama. Kada im to ne polazi za rukom, oni iako su besni, ne usuđuju se da Hrista uhvate odmah, nego nalaze Judu, jednog od dvanaest Hristovih učenika, koji treba da ih odvede do Hrista, kada ovaj ne bude na javnom mestu pred mnoštvom naroda, koji može stati u njegovu odbranu.

Razgovori vođeni u hramu, ipak nisu samo pokušaji da se Hristos navede na pogrešan i osuđujući odgovor. Oni su i provera toga za šta sebe Hristos zapravo smatra. Teme Hristove vlasti (da uči u hramu i da isteruje trgovce), najvažnije zapovesti, plaćanja poreza, pored svoje dvosmislenosti koja navodi istovremeno na više suprotstavljenih pogrešnih odgovora, takođe se suštinski tiču Isusovog identiteta. Da on to vidi kao pravu temu rasprave, vidimo pre svega u raspravama koje sam on inicira. To su na primer, pitanje da li je Mesija Sin Davidov ili Sin Božiji, a naročito „priča o zlim vinogradarima“ i „ugaonom kamenu“¹³, gde Hristos svojim protivnicima ne ostavlja treću mogućnost, osim toga da poveruju u njega ili da ga ubiju kao onoga koji huli na Boga.

Oni se, kao što je poznato, odlučuju za ovo poslednje i na suđenju koje mu organizuju, odmah nakon hapšenja, obezbeđuju prisustvo „svedoka“ koji govore o tome da je Hristos hulio na hram i Boga. Međutim, sam Hristos daje iskaz koji ukazuje na to da sebe smatra jednakim Bogu: „Videćete Sina Čovečijeg...gde sedi s desne strane sile (Boga).“¹⁴ Ovakav iskaz Kajafa smatra dovoljnim za smrtnu presudu.

Međutim, Ana i Kajafa i pored toga, pokušavaju da izdejstvuju da Pilat bude taj koji će izreći smrtnu kaznu za Isusa. To bi im išlo u prilog, jer bi tako Isus izgubio simpatije koje ima u narodu. Način na koji pokušavaju to da ostvare je ubeđivanje Pilata da je Isus pobunjenik, koji je govorio da je „Car judejski“. Naime, Pilat kao mnogobožac nije mario za stvari za koje su

¹² Nikić, S., op.cit., str. 234

¹³ *Sveto pismo – Novi zavet.*, op.cit., str. 100 – 101

¹⁴ *Ibid.*, str. 109

oni njega osudili, trebalo je smisliti nešto iz njegove sfere interesovanja. Izraz „Car judejski“ nije pomenut slučajno, verovatno je upravo to ono što se govorkalo za Isusa od kada je u nedelju (današnji praznik Cveti je uspomena na taj događaj) svečano ušao u Jerusalem na magarcu. Tada ga je okupljeni narod dočekaao kao Sina Davidovog koji dolazi u ime Gospodnje, tj. dugo očekivanog potomka cara Davida koga Bog šalje da oslobodi izabrani narod i donese Božije carstvo, u kom će vladati nad mnogobožackim narodima. Carstvo Božije oni su shvatali kao nešto „od ovoga sveta“ i očekivali su da će Isus vojno poraziti Rimljane i oterati ih iz Jerusalima. Takvo verovanje je bilo zgodno da se Isus predstavi kao neko ko u Judeji hoće da bude car, umesto rimskog Cezara.

Kako se onda narod koji je verovao u Hrista okrenuo protiv njega? U Jevanđeljima nemamo direktan odgovor na ovo pitanje. Postoji samo opis toga da je Pilat, pozivajući se na običaj da za praznik Pashu koji je bio tog dana oslobađa nekog osuđenika, pred masu naroda okupljenu ispred njegove palate izveo dva osuđenika. Pored Hrista tu je bio i neki čovek, po imenu Varava (Baraba), koji se naziva razbojnikom i kaže se da je bio osuđen za ubistvo i pobunu. Varava, dakle, nije bio običan razbojnik, već i pobunjenik, verovatno jedan od mnogih „zilota“¹⁵, ljudi koji su gerilski ratovali protiv Rima iz socijalnih, političkih i verskih pobuda. Pilat nije verovao da je Isus „Car judejski“ i to je ono što je u njegovim očima činilo Isusa nevinim. Ista stvar je Isusa činila krivim u očima naroda. Možemo pretpostaviti da je u masi okupljenoj na trgu, bio veliki broj istih onih ljudi koji su pet dana ranije dočekali Isusa kao Mesiju. To da je on uhvaćen od strane Rimljana i da oni još hoće da ga puste, razočaralo je one koji su mesijansko-političke nade polagali u Isusa. On je u njihovim očima postao obmanjivač, koji daje lažnu nadu i to mu nisu oprostili. Kao što je poznato narod je izabrao Varavu, koji nije nosio teret izneverenih nada i pored toga što je Pilat tri puta pokušao da ih ubedi da izaberu Hrista. Na to je Pilat simbolično „oprao ruke“ od krivice za smrt Isusa Hrista.

Kod Luke (jevanđelje) pominje se i „car“ (rimska vazalna marionetska figura) Irod kao onaj ko je imao udela u osudi Hrista. Pilat je čuvši da je Isus iz Galileje, koja je pod Irodovom vlašću, njemu isporučio Hrista. Razlog zbog kog je Irod odlučio da osudi Isusa je što mu ovaj nije pokazao „znake“, odnosno dokaze u obliku čuda da je on zaista Mesija – Hristos, koje je on od njega već duže vreme očekivao. Kao i kod naroda „izneverena“ očekivanja pokreću grubost i želju za smrću.¹⁶

Hrista su osudile sve moguće instance vlasti, koje su čak međusobno bile zavađene i suprotstavljene, neke po većini pitanja i potpuno obespravljene (narod). Ova lokalna situacija takođe ima i opštiji karakter. Hrista su osudili svi do danas poznati oblici vladavine. U liku Pilata i Iroda – monarhija. U likovima prvosveštenika i Sinedriona – teokratija. U liku knezova narodnih iz Sinedriona – aristokratija. Pilat je takođe predstavljao i Senat. U liku naroda – određena vrsta demokratije... Svaki oblik vladavine je pokazao svoj demonski lik na koji je već ukazano prilikom iskušavanja Hrista u pustinji, kad je đavo rekao Hristu da će mu dati sva carstva ovog sveta, ako mu se pokloni, podrazumevajući tako svoje vlasništvo nad njima. Međutim, njihov demonski karakter usmeren protiv Boga i Hrista njegovog je preokrenut, tako da su oni poslužili božanskom planu spasenja. Oni su maksimalnim ispoljavanjem svog protivbožanskog karaktera doveli do Hristove dobrovoljne i spasonosne smrti, kojom je uništio smrt i do njegovog vaskrsenja kojim je verujućim ljudima darovao život večni.

¹⁵ <http://pescanik.net/zasto-je-stradao-isus-nazarecanin/>, datum i vreme pristupa: 06.06.2017., 22:17

¹⁶ Sveto pismo., op.cit., str. 181

1.2. Judina izdaja

Ne možemo zasigurno znati zašto je Juda izdao Isusa, ali neke stvari su ipak jasne. Prvo i pored toga što je postao jedan od Dvanaestorice svi dokazi iz Svetog pisma ukazuju na to da Juda nikad nije poverovao da je Isus Bog. Možda čak nije bio uveren ni da je Isus Mesija, bar ne po njegovom shvatanju. Juda nikad nije kao ostali učenici zvao Isusa Gospodom, već mu se obraćao sa „učitelju“, što znači da za njega nije bio ništa više od toga. I dok su ostali učenici ispoljavali svoju veru i lojalnost, Juda se nije oglašavao.¹⁷ Taj nedostatak vere bio je temelj za sve ono što je usledilo.

Drugo, Judi nije samo manjkalo vere u Isusa, već je i njegov odnos sa njim bio prilično hladan. U spiskovima Dvanaestorice u sinoptičkim jevanđeljima nalazimo uglavnom isti redosled učenika, s manjim izmenama. Veruje se da taj redosled pokazuje i koliko je svaki učenik bio blizak sa Isusom. Petar i braća Jakov i Jovan uvek su na vrhu spiska. S druge strane, jedini razgovori koji su zabeleženi između Isusa i Jude su oni kada ga je Isus ukorio zbog opaske upućene Mariji¹⁸ i Judino poricanje izdaje.¹⁹

Treće, Juda je bio toliko zaslepljen pohlepom da nije mario za to što će izdati Isusovo poverenje, pa ni svoje drugove. Možda je odlučio da sledi Isusa zato što je video korist u skupljanju zajedničkih priloga. To što je baš on bio zadužen za čuvanje zajedničke kese s novcem ukazuje na njegov materijalizam.²⁰

Pored svega, Juda je poput većine u to vreme verovao da će Mesija osloboditi Judeju od rimske vlasti i zauzeti vladarsko mesto među Jevrejima. Možda je sledio Isusa zato što se nadao političkom položaju. Očekivao je da će posle revolucije biti deo vladajuće elite. Ali, kad je Isus jasno obznanio da neće podizati pobunu protiv Rima već da ga čeka smrt, Juda je počeo da planira kako da ga izda. Verovatno je pomislio da, pošto nema nameru da se suprotstavlja Rimljanima, Isus nije pravi Mesija.

U Starom zavetu ima nekoliko stihova koji govore o Judinoj izdaji:

„Pa i čovek koji je u miru sa mnom bio, u kog sam se pouzdao, koji je hleb moj jeo, podigao se na mene.“²¹ “Tada sam im rekao: Ako je dobro u vašim očima, dajte mi platu; ako nije nemojte. I dali su mi platu, trideset srebrnika. Gospod mi je onda rekao: Baci u riznicu tu veliku vrednost kojom su me procenili. Uzeo sam tih trideset srebrnika i bacio sam ih u riznicu Gospodnjeg doma.“²² Ovi stihovi pokazuju da je Bog znao za Judinu izdaju i da je ona isplanirana unapred kao i Isusova smrt.

Ali, ako je to sve tako, da li je Juda imao izbora i može li biti odgovoran za svoj udeo u Isusovoj smrti? Mnogima je teško da pomire koncept slobodne volje sa tim da Bog vidi budućnost, a to je možda zbog našeg ograničenog linearnog prolaska kroz vreme. Ali, ako zamislimo Boga koji postoji van vremena, jer on je stvorio sve pre njegovog početka, onda ćemo razumeti da on svaki trenutak vidi kao sadašnjost. Mi vreme doživljavamo linearno, kao pravu liniju kroz koju putujemo iz jedne tačke u drugu i sećamo se prošlosti, ali nismo u stanju da vidimo budućnost. Bog, međutim, nije na toj liniji, već pored nje. Možemo i da

¹⁷ Ibid., str. 202

¹⁸ Ibid., str. 217

¹⁹ Ibid., str. 62

²⁰ Ibid., str. 221

²¹ Biblija – Stari i Novi savez. (2017). Podgorica: Institut za religijska istraživanja, str. 537

²² Ibid., str. 838

zamislimo vreme kao krug u čijem središtu stoji Bog, što mu omogućava da bude podjednako udaljen od svake vremenske tačke.

U svakom slučaju, Juda je imao potpunu slobodu izbora. Božije predznanje ni u kom slučaju nije prevazilazilo Judinu mogućnost da izabere. Bog je unapred video šta će da uradi Juda.²³ Isus je jasno podvukao da Juda snosi odgovornost za svoju odluku i da će odgovarati zbog toga. "Zaista vam kažem: jedan od vas, koji jede sa mnom izdaće me."²⁴ Primećuje se da Isus taj čin smatra izdajom i zato kaže: "Sin čovečiji, dakle, ide kao što je napisano za njega; ali teško onome čoveku koji izda Sina čovečjega; bolje bi mu bilo da se nije ni rodio onaj čovek."²⁵ Za vernike i satana ima svoj deo odgovornosti u tome, kao što vidimo u jevanđelju po Jovanu.²⁶ Bog je u svojoj mudrosti sataninu pobunu preokrenuo u korist čovečanstva. Satana je pomogao da Isus bude poslat na krst, ali je na tom krstu pobeđena smrt posle čega je spasenje postalo dostupno svima koji prihvate Isusa Hrista za svog Spasitelja.

1.3. Rano hrišćanstvo

Rano hrišćanstvo je pojam kojim se označava hrišćanstvo u razdoblju od Isusove smrti i vaskrsenja, u ranim tridesetim godinama nove ere, do postajanja državnom religijom u četvrtom veku, kada je legalizovano 313. godine, pa sve do Prvog Vaseljenskog sabora u Nikeji 325. godine, kada je dogmatizovano i konačno etatizovano 380. godine. Rano hrišćanstvo je nastalo kao verski pokret, odnosno sekta unutar judaizma, da bi se tokom prvog veka od njega potpuno odvojilo. „Ekonomске, političke i idejne veze uspostavljene nakon raspadanja antičkog društva i osnivanja Rimskog carstva, dovele su do stvaranja predstave o univerzalnom bogu koji bi bio spasilac najnižih društvenih slojeva Imperije. Tako je sredinom prvog veka među siromašnim i ugnjetanim slojevima nastalo hrišćanstvo.“²⁷ Središte nove religije je u početku bilo u Jerusalimu, ali nakon neuspeha ustanka Bar Kohbe i uništenja Hrama 70. godine, Jerusalimska crkva biva oslabljena. „Simon bar Kohba (aramejski: Sin zvezde), vođa je Jevrejskog ustanka u Palestini 132. godine po Hristu. Razlog ustanka je bila namera cara Hadrijana da Jerusalem obnovi u stilu grčko-rimskih gradova sa hramom posvećenim Jupiteru na mestu starog jevrejskog hrama. Bar Kohba je tvrdio da je Mesija. Gerilski rat je potrajao od 132. – 135. godine i obe strane su pretrpele velike gubitke.“²⁸ U međuvremenu Rim, kao prestonica Carstva, postaje glavno sedište hrišćanstva, a Rimski episkop postaje dominantni episkop, koji kasnije dobija titulu Pape. Razni vidovi hrišćanstva su cvetali u ranom periodu pokreta. Ranohrišćanske zajednice su često bile veoma podeljene iznutra, u većoj meri nego samo društvo, jer su u njima često Jevreji i nejevreji bili zajedno. Oni koji su se nazivali hrišćanima imali su mnoga, bitno različita religijska verovanja i prakse. U hrišćanstvu drugog i trećeg veka teološka raznovrsnost je bila veoma naglašena. Način na koji su bile organizovane zajednice, razasute po tada poznatom svetu, znatno se razlikovao od grupe do grupe.

Rano hrišćanstvo je bilo neprijateljski raspoloženo prema autoritetu i prema državi. Hrišćani su bili izloženi mnogim kritikama i progonima od Judejaca i sledbenika rimske vere.

²³ Sveto pismo., op.cit., str. 220 – 221

²⁴ Ibid., str. 107

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibid., str. 221

²⁷ Cvitković, I., op. cit., str. 6

²⁸ https://sr.wikipedia.org/el/%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BD_%D0%B1%D0%B0%D1%80_%D0%9A%D0%BE%D1%85%D0%B1%D0%B0, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 18:36

Međutim, ortodoksno hrišćanstvo je, prilagodivši u svoje svrhe rimsku političku i vojnu organizaciju i zadobivši carsku podršku u četvrtom veku, postajalo sve stabilnije i otpornije. Na kraju ranog perioda, hrišćanstvo postaje favorizovana religija Rimskog carstva pod carem Konstantinom Velikim, a potom i jedina državna vera pod Teodosijem. Tokom ovog perioda hrišćanstvo je preterpelo dubinske promene, kojima su slobodne bratske zajednice transformisane u hijerarhijsku crkvenu organizaciju.

Od većine naroda u Rimskom carstvu, Jevreje je izdvajao monoteizam, odnosno vera u jednog Boga. Prvobitnu hrišćansku crkvu formirali su nakon Isusove smrti i vaskrsenja, njegovi učenici i apostoli u Jerusalimu. Prema spisima apostola Petra mnogi Judejci okreću se hrišćanstvu. Pristalice Isusa iz Nazareta su se u početku nazivali nazareni, da bi tek kasnije stekli naziv hrišćani. Zajednicu su u samom početku činili isključivo Jevreji, koji su verovali da je Isus bio Mesija (odnosno Hristos) čiji dolazak proriče jevrejska sveta knjiga Tanah. Mnoge judejske (farisejske) starešine su ovu tvrdnju smatrali bogohulnom i proglašavali su Hristove sledbenike za jeretike, isključivali ih iz jevrejskih zajednica, a neretko i prijavljivali rimskim vlastima. U ovim događajima neki autori vide dublje korene kasnijeg antisemitizma među hrišćanima.

Već u drugoj polovini prvog veka, zahvaljujući delatnosti apostola Pavla, hrišćanski pokret postaje univerzalan. Hrišćani su nastavili da poštuju jevrejsku Bibliju, uglavnom koristeći Septuaginta prevod Starog zaveta, koji je bio u upotrebi kod grkofonih Jevreja ili Targume koji su bili u upotrebi kod vernika koji su govorili aramejski jezik. Prvobitni jevrejski hrišćani su smatrali da, iako Isusovo učenje donosi spasenje, prirodno je da će se držati Mojsijevog zakona, kao što je to činio i Isus. Oni su poštovali jevrejske običaje, a razlikovali su se od ostalih Jevreja po verovanju da je Isus obećani Mesija. Takođe su dodati tekstovi, koji će postati Novi zavet, a koje judaizam odbacuje. Hrišćanske zajednice nastaju širom Izraela (Palestine), Male Azije, Sirije, Egipta, Afrike i Grčke, znači pretežno u predelima istočnog Sredozemlja. Jezik komuniciranja među hrišćanima u to doba bio je grčki. Pošto je u antička vremena religija uglavnom bila vezana za određeni grad ili narod, smatra se da su hrišćani bili prvi koji su presekli tradicionalne veze između vere i nacije. Vremenom su se hrišćani sve više udaljavali od Jevreja, pa su tokom drugog veka, pored ostalog, prešli sa svetkovanja subote na nedelju, a tim činom su se, možda bismo mogli reći i potpuno udaljili, jer Šabat je bio, a i danas je jedan od najvećih jevrejskih praznika.

Subota ili Šabat, kod Jevreja sedmi dan u sedmici, počinje u petak sa zalaskom sunca, a završava u subotu posle zalaska sunca. To je dan odmora, kada prestaje fizički rad i svaka poslovna aktivnost. On je vezan za dva biblijska događaja: za stvaranje sveta i robovanje Jevreja u Egiptu. U Bibliji stoji da je Bog za šest dana stvorio svet, a sedmi dan se odmarao. Zato Biblija naređuje: "Sećaj se subotnjeg dana i smatraj ga svetim. Šest dana radi i obavlja sav svoj posao. A sedmi dan je Subota (Šabat), posvećena Gospodu, tvom Bogu. Ne radi nikakav posao, ni ti, ni tvoj sin, ni tvoja kći, ni tvoj rob, ni tvoja robinja, ni tvoja stoka, ni stranac koji živi u tvom gradu."²⁹

Povezan sa stvaranjem sveta, Šabat se smatra simbolom večnog sporazuma između Boga i jevrejskog naroda o nužnosti rada i obavezi odmora, jer i rad i odmor jednako su važni za ljudsku blagodat. Misao o odvajanju jednog dana u sedmici za odmor i o obavezi da se čovek jednom nedeljno otrgne od svakodnevnih briga i poslova, predstavlja jedinstvenu pojavu u antičkom svetu. Poreklo Šabata i način njegovog praznovanja gube se u magli starine, kao što

²⁹ Biblija – Stari i Novi savez., op.cit., str. 77

je to slučaj i sa ostalim jevrejskim praznicima. Iz oskudnih podataka kojima se raspolaže, vidi se da u doba Prvog hrama Šabat nije bio samo dan odmora, nego i dan veselja i razonode. Ljudi su se na Šabat okupljali u Jerusalimu da proslave praznik, posećivali su Hram, ali su taj dan koristili za putovanja po zemlji i posete rođacima i prijateljima. U to vreme su veliki značaj imali praznici koji su bili nerazdvojno vezani za život jevrejskog seljaka (za vreme tih praznika ljudi su odlazili na hodočašće u Jerusalim i u Hramu prinosili žrtve). U odnosu na te praznike, Šabat nije mogao imati veliku ulogu. Međutim, značaj Šabata raste već u periodu ranog vavilonskog ropstva, kada dobija dublji, duhovni sadržaj.

U progonstvu, u stranoj sredini, u želji da se očuva nacionalno postojanje, Šabat kao i Berit-mila (obrezivanje), postaje znak raspoznavanja i zamena za obrede vezane za Hram u Jerusalimu. Šabat i Berit-mila postaju glavni simbol jevrejske vere. Po povratku iz vavilonskog ropstva, Sinedrion (Velika skupština) je ozakonila strogo poštovanje Šabata, a za prekršitelje predvidela najtežu kaznu. U doba Drugog hrama institucija Šabata se zasnivala na dva motiva: humanom i verskom. Na tim osnovama Šabat se razvijao u dva pravca. S jedne strane jako se povećao broj strogih propisa protiv svake vrste rada. Nabraja se 39 glavnih kategorija poslova zabranjenih na Šabat, kao i mnogo drugih, koji se iz njih izvode. S druge strane, Jevreji su subotom, pored fizičkog doživljavali i duševni odmor. Jevrejin nije doživljavao Šabat kao teret, nego kao dan istinskog uživanja i duhovnog uzdizanja.

Jedne Subote, kad je Isus, koji je takođe bio Jevrejin, ušao u sinagogu, video je čoveka sa bolesnom rukom. Fariseji su ga posmatrali, želeći da vide što će učiniti. Isus je dobro znao da će zbog lečenja u Subotu, da bude smatran prekršiteljem, ali nije oklevao da poruši zid običajnih zahteva kojima je Subota bila okružena. Isus je izlečio bolesnog čoveka i tada je pitao fariseje da li se sme u subotu dobro činiti? Odgovora nije bilo jer je među Jevrejima postojalo pravilo po kome kada se ne učini dobro, kad čovek ima priliku za to, znači da čovek čini zlo.³⁰

Grčki filozof Kelsos iz drugog veka ovako opisuje suštinu spora između judaizma i hrišćanstva: „Međusobnu svađu između Jevreja i hrišćana ne treba ozbiljno uzeti, jer obe strane veruju da je Božji Duh najavio da će doći spasitelj ljudskom rodu, samo što nisu u tome jedinstveni da li je najavljeni došao ili nije.“³¹

Vremenom su se hrišćani potpuno odvojili od Jevreja, smatrajući da sleđenje jevrejskog zakona nema uticaja na spasenje. Ironija ranog hrišćanstva bila je to što je sam Isus bio Jevrejin koji je obožavao jevrejskog Boga, držao se jevrejskih običaja, tumačio jevrejski zakon i stekao jevrejske učenike, koji su ga prihvatili kao jevrejskog Mesiju. Pa ipak, samo nekoliko decenija posle njegove smrti, Isusovi sledbenici su stvorili religiju koja se usprotivila judaizmu.

Hrišćanstvo je propovedalo jednakost svih ljudi i zato su ga na početku uglavnom prihvatili niži, a odbacivali viši slojevi društva. Apostol Pavle kaže: „Nema više Judejca ni Jelina, nema više roba ni slobodnoga, nema više muškog ni ženskog, jer ste vi svi jedan (čovek) u Hristu Isusu.“³² „Mnoštvo onih koji bejahu postali vernicima beše jednog srca i jedne duše. Niko ništa ne smatraše svojim vlasništvom, već sve držahu zajedničkim. Niko među njima ne beše u oskudici, pošto svi koji imadahu njive ili kuće, prodavahu i donošahu novce od prodanoga i

³⁰ Ibidem.

³¹ Bošnjak, B. (1971). Grčka filozofska kritika biblije, kelsos contra apologeticos.Zagreb: Naprijed, str. 87

³² Sveto pismo – Novi zavet., op.cit., str. 374

polagahu ih pred noge apostolima i davaše se svakome prema potrebi koju je imao.³³ Ova zajednica dobara se često naziva hrišćanska komuna.

Oni „behu postojani u nauci apostolskoj, u zajednici, i u lomljenju hleba, i u molitvama. A svi koji verovahu behu na okupu i imahu sve zajedničko. I tekovinu i imanje prodavahu i razdavahu svima kako je kome bilo potrebno.“³⁴

Slika br. 2: Krštenje, ranohrišćanska freska iz katakombi u Rimu.³⁵

Osnovna aktivnost prvobitnih hrišćana je bila molitva: „Ovi svi behu istrajno i jednodušno na molitvi i moljenju, sa ženama i sa Marijom, materom Isusovom i sa braćom njegovom.“³⁶ U prvom veku nove ere hrišćani su se tajno okupljali na zajedničkim obredima, propovedima i molitvama. Muškarci i žene su boravili zajedno, a ispovest se vršila javno, pred celom zajednicom. Prvobitno su neke crkvene funkcije dodeljivane žrebom, kao što su žrebom izabrali Mateja za apostola umesto izdajnika Jude, što se i danas čini pri izboru patrijarha u nekim pravoslavnim crkvama.

Ranohrišćanske svete tajne, odnosno misterije su uključivale krštenje tj. baptizam, porinućem tela u vodu; pomazanje ili hrizma, tj., mazanje svetim uljem koje se vršilo odmah nakon krštenja; pričešće ili euharistia, molitveno deljenje hleba i vina.

Krštenje se vršilo nad zrelim vernicima, koji su prethodno morali da se prijave kao inicijanti za obred krštenja i da prođu pripremni period upražnjavajući post i molitvu. Ako bi se pokazali dostojni krštenja, odnosno primanja u hrišćansku zajednicu, usledio bi obred tokom kojeg inicijant ulazi u vodu, spirajući grehe i simbolišući smrt svog bivšeg ja. Sveštenik nakon toga moli da Sveti Duh siđe na ponovo rođenog, koji oblači belo odelo i prima med pomešan sa mlekom – hranu za novorođenče.³⁷

³³ Ibid., str. 247

³⁴ Ibid., str. 243

³⁵ [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/69/Baptism - Marcellinus and Peter.jpg/200px-Baptism - Marcellinus and Peter.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/69/Baptism_-_Marcellinus_and_Peter.jpg/200px-Baptism_-_Marcellinus_and_Peter.jpg), datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 18:26

³⁶ *Sveto pismo – Novi zavet.*, op.cit., str. 240

³⁷ Cf., Cramer, P. (1993). *Baptism and Change in the Early Middle Ages*. Cambridge: University press

Slika br. 3: Gozba ljubavi (agape), rana freska iz rimskih katakombi.³⁸

Hrišćani su odbacivali kult Cara, zbog čega su često bili podvrgnuti dugotrajnim i okrutnim progonima od strane careva Rimskog carstva. Zato su se rani hrišćani okupljali u podzemlju, po katakombama, gde je nastala i rana hrišćanska umetnost. Među svečanim proslavama koje su rani hrišćani upražnjavali u katakombama, bile su i gozbe ljubavi – Agape, običaj zajedničkog deljenja hrane i pića, što je kasnije zamenjeno euharistijom, koja je uključivala simboličnu količinu hleba i vina. Među prvobitnim hrišćanima nije bilo manastira, monaštva niti pustinjaštva, jer tada su svi hrišćani upražnjavali moralnu strogost, koja će kasnije postati odlika uglavnom monaha.

1.4. Širenje hrišćanstva

Prvi hrišćani posle Duhova, dana kada je, po Isusovom predskazanju, Sveti Duh sišao na apostole, objavljuju vesti o Isusovom vaskrsenju. Osnivaju crkve po celom Sredozemlju koje je tada bilo pod vlašću Rimljana. Prema spisima apostola Petra, mnogi judaisti okreću se hrišćanstvu i bivaju isključeni iz jevrejskih zajednica. Raspadom Rimskog carstva 476. godine, hrišćanstvo će postati jedina veza između dve novonastale države – Zapadnog i Istočnog Rimskog carstva. Raspadom Zapadnog i razvojem Istočnog Carstva, Sredozemljem se razvija brilijantna hrišćanska kultura, koja će prve značajnije sukobe imati 650. godine sa novoosnovanom islamskom religijom.³⁹

Rimljani su rane hrišćane nazivali ateistima, bezbožnicima, zbog njihovog odbijanja da poštuju rimske bogove i da se klanjaju idolima. Privedenim hrišćanima koji bi odbili da se poklone rimskim bogovima bilo je prećeno smrću, na šta su oni često bi odgovarali: „Vi nas možete ubiti, ali nam ne možete nanijeti zla“.⁴⁰

³⁸ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/39/Agape_feast_03.jpg/250px-Agape_feast_03.jpg, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 18:27

³⁹ Cf., <http://www.spc.rs/sr/pedesetnica>, datum i vreme pristupa: 24.05.2017., 00:15

⁴⁰ <https://svetosavlje.org/dijalozi/10/>, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 21:29

Slika br. 4: Mučeništvo Ipolita Rimskog, francuska minijatura iz 14. veka.⁴¹

Prvi veliki progon hrišćana je započeo pod carem Neronom. Godine 64. je izbio veliki požar u Rimu. Neron je za podmetanje požara koji je uništio veliki deo grada optužio hrišćane i započeo progone protiv njih. Za vreme ovog gonjenja, Hristovi sledbenici su razapinjani na krst, bacani u Tibar i predavani divljim zverima u amfiteatru, radi uveseljavanja rimskih građana. Među ovim prvim mučenicima nalazili su se i apostoli Petar i Pavle, koji su pogubljeni 67. godine. Hrišćani koji su bili rimski državljani kažnjavani su odsecanjem glave, dok su oni bez građanskog statusa uglavnom kažnjavani spaljivanjem. Mnogi hrišćani su tada bili razapeti i živi spaljeni u Neronovoj bašti, kao ljudske buktinje. Posle kratkog perioda zatišja počeli su novi progoni za vreme cara Domicijana.

Slika br. 5: Fra Anđeliko, Mučeništvo Kozme i Damjana, danas u pariskom muzeju Luvr.⁴²

Nova veća gonjenja pokrenuo je Marko Aurelije, koji je vladao od 161. – 180., vladar filozof, pod uticajem antihrišćanski nastrojenih stoika. Car Septimije Sever, na vlasti od 193. – 211. je takođe bio veliki progonitelj hrišćana. Aleksandar Sever, vladar od 222. – 235. je prvi rimski car koji je pokazao blagonaklonost prema hrišćanima. Carstvom su kružile glasine da je postavio kipove Avrama i Isusa pored Sokrata i drugih svetih ljudi u svom dvorskom svetilištu. Međutim, niži službenici su progonili hrišćane i bez careve naredbe. Nove svirepe progone hrišćana pokrenuli su i Maksimin Tračanin koji je vladao od 235. – 238. i Decije Trajan, koji je bio na vlasti od 249. – 251. godine.

⁴¹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d6/Hippolytus_martyrdom.jpg, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 21:32

⁴² https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/Fra_Angelico_066.jpg, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 21:37

Slika br. 6: Četrdeset mučenika u Sevasteji, pravoslavna ikona.⁴³

Najveće progone hrišćanstvo je doživelo za vreme Dioklecijana, od 284. – 311. i njegovih saradnika i savladara, naročito Galerija, koji je vladao od 305. – 311. i Maksimijana, koji je bio na vlasti od 286. – 305. Po svom obimu i surovosti ovo je bilo najsurovije gonjenje koje je rimska država pokrenula protiv hrišćana. Država je pokrenula sve svoje institucije da bi iskorenila i uništila ovu veru. Ipak, uvidevši svu besmislenost i uzaludnost progona hrišćana, car Galerije je sa smrtničke postelje izdao Edikt o prekidu gonjenja hrišćana, pod uslovom da hrišćani budu lojalni državi i da se mole svom Bogu za cara. Međutim, iako u manjem intenzitetu, progoni hrišćana su i dalje nastavljeni, posebno u udaljenim oblastima Carstva. Tako je za vreme cara Licinija, 320. godine pogubljeno četrdeset vojnika rimske legije u Sevastiji koji su otvoreno ispovedali hrišćansku veru.⁴⁴

1.5. Milanski edikt

Milanskim ediktom iz 313. godine, koga su zajednički proglasili Konstantin I Veliki i Licinije u Milanu službeno je označen kraj verskih progona u Rimskom carstvu, dok je samo Carstvo zauzelo neutralan položaj u odnosu na religije. Milanskim ediktom, određuje se izričito da se sva mesta na kojima se zajednica okupljala i svako drugo konfiskovano i oduzeto vlasništvo vrati hrišćanima, bez traženja naknade ili ikakvog plaćanja i bez pokušaja prevare i obmane. Glavna karakteristika ovog Edikta bila je u tome što je hrišćanstvu, ali i svim drugim religijama, omogućio pravni položaj jednak položaju paganstva, a paganstvo više nije bila službena religija Carstva i njegove vojske.

Početak četvrtog veka, u Rimskom carstvu hrišćani su već bili izuzetno prošireni, kako teritorijalno, tako i u raznim slojevima društva. Mnogi hrišćani su zauzimali ključne položaje u državnoj upravi i ostalim viđenijim mestima u društvu, iako su se izlagali opasnosti progona. Edikt je zato želeo uneti mir u Carstvo, a namera mu je bila ujedinjujuća: obuhvatiti u rimskom društvu verska i filozofska učenja različitog porekla, kako bi se ojačala država. Kao što je iz svega vidljivo, nije bila reč o davanju slobode samo hrišćanstvu, kako se to često tumači, niti je bila reč o proglašenju hrišćanstva državnim religijom. Naprotiv, namera Edikta je bila sloboda verskog izražavanja u Rimskom carstvu, kako bi se postigao unutrašnji

⁴³ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3b/FortyMartyrsOfSebaste.JPG>, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 21:37

⁴⁴ Cf., http://pogled.50megs.com/Index/Nauka/Istorija/Pobeda_Hriscanstva.htm, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 18:45

politički mir. Tek 380. godine, uredbom cara Teodosija I, hrišćanstvo će postati državna religija u Rimskom carstvu.⁴⁵

1.6. Hrišćanska crkva u ranom srednjem veku

Hrišćanska crkva je izrasla u moćnu organizaciju nakon što je država priznala i učvrstila se pre nego što su Varvari srušili Zapadno Rimsko carstvo. Pokloni i zaveštanja su uvećavali posede Crkve koja je bila sličnog uređenja kao država. Parohije su bile najmanje crkvene jedinice i imale su sveštenika na čelu. Šire oblasti su se nazivale episkopije, a njima je upravljao Episkop odnosno Biskup. Arhiepiskopi ili Nadbiskupi upravljali su arhiepiskopijom koju su činile više episkopija. Episkop grada Rima je počeo sticati sve veći ugled i uskoro je počeo da se naziva Papa. Crkveni starešina u istočnom delu Rimskog carstva nazivao se Patrijarh. Bilo ih je četiri i stolovali su u Carigradu, Jerusalimu, Antiohiji i Aleksandriji. Hrišćanski vernici koji su se zalagali za siromašnu crkvu su se povlačili u pustinju gde su vodili težak život sa raznim iskušenjima i odricanjima. Od njih su nastali monasi, koji su se udruživali u monaške zajednice i živeli u manastirima. Monaštvo je i bilo reakcija na „utilitarizam“ hrišćanstva.⁴⁶ Najrevnosniji hrišćani, koji nisu hteli da posvetove Crkvu, su počeli da kidaju spoljašnje veze sa svetom čime dolazi do anahoreze (odvajanja) i nastanka monaštva.

Monaški pokret je započeo u Egiptu u četvrtom veku i njegovi su osnivači bili Kopti. Začetnici monaštva su bili Antonije Veliki, Pavle Tivejski, Pahomije i Ava Amun u egipatkoj pustinji. Iz Egipta se monaštvo brzo proširilo u Palestinu, Siriju, Mesopotamiju, Malu Aziju i dalje u Italiju. Monaštvo nije započelo kao ustanova ili institucija Crkve, već je bilo stihijska i sporadična pojava. Manastiri su u početku od strane crkvenih i svetovnih vlasti smatrani za pojavu koja deluje izvan zvaničnih institucija i postojala je tenzija između crkvenog klera i monaških zajednica. Vremenom je crkva prihvatila pojavu monaštva i počela da diže manastire. Ali pojedini monasi su odlazili i iz manastirskih zajednica, jer su i one ipak bile u dodiru sa svetom.

Slika br. 7: Manastir sv. Katarine, Sinajska Gora⁴⁷

Manastiri su imali stroga pravila i uskoro su postali moćna privredna središta čiji su posedi rasli. Tokom srednjeg veka su se za potrebe manastira gradili putevi i mostovi, a uz njih su se

⁴⁵ Cf., https://sh.wikipedia.org/wiki/Milanski_edikt, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 18:30

⁴⁶ Cf., http://www.verujem.org/teologija/smeman_monastvo_lit.htm, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 19:52

⁴⁷ <http://www.tt-group.net/Egipat/Manastir-Svete-Katarine.jpg>, datum i vreme pristupa: 12.05.2017., 17:39

održavali sajmovi i vremenom su tu nicala i stalna naselja. Pored privrede, manastiri su bili i kulturna središta sa školama i bibliotekama. Starešna manastira na Istoku se zvao Iguman, a na Zapadu Opat. Varvari su bili pagani koji su pljačkali i palili hrišćanske hramove. Franački vladar Hlodoveh prvi je vladar u državi koji je primio hrišćanstvo, nakon čega je ojačao svoju vlast, sa Crkvom kao saveznikom. Franački vladari pomogli su i osnivanje Papske države na Apeninskom poluostrvu.

Slika br. 8: Pokršćavanje Hlodoveha, osnivača Franačke države⁴⁸

Nastanak Papske države oslabio je vizantijsku vlast na Apeninskom poluostrvu. Razmirice između Rimskog pape i Carigradskog patrijarha sa druge strane dovele su do velikog raskola 1054. godine. Na početku bezazlen, veliki raskol doveo je do više sukoba i ratova na verskoj osnovi i ni do danas nije prevaziđen, na što ćemo se u ovom radu posebno osvrnuti.

2. PODELE U RANOJ CRKVI

Prva dva veka hrišćanstva Biblija još uvek nije bila kanonizovana i mnogi apokrifni spisi (spisi koji nisu ušli u kanonske knjige)⁴⁹ su kružili hrišćanskim svetom. Zbirka hrišćanskih spisa koju poznajemo kao Novi zavet sačinjena je oko 180. – 200. godine. Hrišćani su se u to vreme okupljali oko episkopa koji su birani za pojedine gradove i oblasti i tako formirali zajednice. Kako je Rim tada bio prestonica, episkopi su se okupljali upravo u njemu pa je Rimski episkop smatran najstarijim, jer je predsedavao kao domaćin. Kasnije je episkop Rima titularno nazvan Papa od grčkog: pappas i latinskog: papa, što znači otac, kao i Aleksandrijski episkop, nešto kasnije. Hrišćani koji ostaju izvan te zajednice nazvani su šizmaticima (raskolnicima), odnosno jereticima ukoliko su i učenjem odstupali od zvanične nauke.

Sve do Prvog Vaseljenskog sabora 325. godine, jedinstveni Simbol Vere nije bio definisan, pa su se mnoge hrišćanske zajednice razlikovale po usmenim predanjima. U tom vremenu su pored ortodoksne cvetale i mnoge heterodoksne struje od kojih su najuticajnije bile gnosticizam, markionstvo, manihejstvo i arijanstvo.

⁴⁸

https://www.shtreber.com/uploads_gallery/originals/Istorija/6.%20razred/Evropa%20i%20Sredozemlje%20u%20Oranom%20srednjem%20veku/Hri%C5%A1%C4%87anska%20crkva%20u%20Oranom%20srednjem%20veku/hlodovik.jpg?1475527943004, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 17:43

⁴⁹ https://bs.wikipedia.org/wiki/Apokrifni_tekstovi, datum i vreme pristupa: 08.05.2017., 23:10

2.1. Gnosticizam

Slika br. 9: Adam i Eva, detalj kompozicije Postanje, ranohrišćanske freske iz rimskih katakombi ispod crkve Svetih Marcelina i Petra.⁵⁰

Gnostici, od grčke reči: gnosis – znanje, su bili hrišćani koji su hteli teološke dogme misaono istraživati. Oni su, pored vere, naglašavali i važnost saznanja o duhovnim stvarima. Protiv gnostika su istupali crkveni apologeti koji su zahtevali verovanje koje ne proishodi iz znanja. „Odnos prvih „crkvenih otaca“ prema gnosticima sličan je u izvesnoj meri odnosu velikih grčkih filozofa prema sofistima: gnosa je privid prave veronauke, gnosa je opasna jeres (haireisis = skretanje, naklonost). Apologeti (branioci prave hrišćanske vere) optuživali su gnostike za potpadanje pod loš uticaj „neznabožačke grčke filozofije“.⁵¹ Gnostici su bili okrenuti duhovnom istraživanju i oni su u hrišćanstvo uneli mnoge sadržaje iz istočnih filozofija i mitova. Kada je hrišćanstvo postalo zvanična religija Rimskog carstva, gnosticizam je iskorenjen, a uspeo je preživeti jedino izvan granica Carstva, na područjima Azije. Sa Bliskog Istoka i Azije je uglavnom potisnut širenjem islama, iako su neke manje zajednice na teritoriji Iraka i Irana uspele da opstanu do danas.

Gnostici ne odbacuju dogme niti norme koje je crkva propisala. Oni samo razlikuju dva različita tipa hrišćana: duševne, koji veru primaju dušom i duhovne, koji duhom teže ka spoznaji. Budući da su oni javno primali krštenje, prisustvovali zajedničkim bogosluženjima i ispovedali istu veru, većina hrišćana ih je smatrala kao i ostale vernike, a oni su se sa tim slagali. U redovima valentinaca, nazvanim po gnostiku Valentinu, je bilo dosta žena, jer su mogle, između ostalog, da učestvuju u davanju pričešća.⁵²

2.2. Markionstvo

Markion od Sinope je bio hrišćanski teolog i episkop, koji se zalagao za jasno razgraničenje hrišćanstva od judaizma. Govorio je o nespojivoj razlici između Boga Starog zaveta, koji je gnevan i nemilosrdan i Boga Novog zaveta, koji je ljubav i dobrot. Pokušavao je da zasnuje hrišćansku zajednicu na čistoj poruci Hrista, koju je u hrišćanskim krugovima svoga vremena svuda nalazio manje ili više iskrivljenu. Propovedao je povratak izvornom hrišćanstvu, upražnjavajući asketizam i post. Nakon sukoba sa Rimskim episkopom, Markion sa svojim pristalicama osniva hrišćanske opštine odvojene od Rimske crkve, zbog čega biva izopšten

⁵⁰ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/dd/Adam_%26_Eve_02.jpg/434px-Adam_%26_Eve_02.jpg, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 18:30

⁵¹ Nikić, S., op.cit., str. 239

⁵² Cf., Pejgels, E. (1980). *Gnostička jevanđelja*. Beograd: Biblioteka Pečat

oko 144. godine. Nakon toga se vraća u Malu Aziju, gde nastavlja svoje učenje, stvarajući veliku hrišćansku zajednicu u kojoj je bio episkop. Markionitske zajednice su se za pola generacije proširile celim poznatim svetom i naredna dva veka su u skoro svakom većem mestu predstavljale opoziciju Sabornoj crkvi.⁵³

2.3. Manihejstvo

Manihej je bio persijski filozof i verski reformator, koji je nastojao da učenja tri oca ispravnosti, Zaratustre, Bude i Hrista, uključi u jedinstven filozofski sistem. Prema persijskom predanju, Manihej je bio hrišćanski sveštenik. On je iz mazdaizma, hrišćanstva (uz znatnu primesu gnosticizma) i budističkih elemenata, stvorio novu religiju svetlosti, odnosno manihejstvo. Ono je iz persijskog mazdaizma preuzelo dualizam dva večna principa, dobra i zla, svetla i tame, koji se, tokom istorije, nalaze u neprestanom sukobu. Sa zoroastrizmom deli vegetarijansku ishranu i poštovanje biljaka i životinja. S budizmom je zajedničko naglašavanje buđenja. Mani je počeo je da propoveda svoje učenje oko 240. godine u vreme persijskog cara Šapura I. Zbog nailaženja na protivljenje je bio primoran da napusti zemlju, da bi po povratku u Persiju oko 276. godine bio mučen i ubijen razapinjanjem na krst.

Nakon Manijeve smrti, manihejstvo se širilo na istok po Kini i na zapad Rimskim carstvom. Manijeva religija se proširila čitavom Severnom Afrikom i Sredozemljem sve do Španije. Crkveni otac sveti Avgustin, pre nego što se obratio, bio je devet godina manijejac. Odnos rimskih vlasti prema manihejstvu je bio neprijateljski, a manihejski pokret je bio predmet okrutnih represija i gonjenja.⁵⁴

2.4. Arijanstvo

Arijanski spor je hristološki spor koji je podelio ranu hrišćansku crkvu. Počeo je oko 318. godine, a trajao do oko 381. godine. Suština spora je bila u tome da li je Sin jednako večit kao Otac ili je stvoren? Da li ima istu ili sličnu suštinu s Bogom? Spor je nazvan po Ariju koji ga je poveo. Arije je bio hrišćanski teolog, sveštenik i pesnik iz Aleksandrije, pobornik učenja da Bog i Hrist nisu iste suštine. On je smatrao da Isus nije isto što i Bog, već da je on Sin Božiji, kojeg je Bog stvorio. Bog nije oduvek bio Otac, postojalo je vreme kada je bio sam i kada još uvek nije bio Otac: kasnije je postao. Sin nije bio oduvek, on je postao iz ničega.⁵⁵ Po Ariju, uzdizanje Isusa u nadljudsku sferu stvara nepremostivu razdaljinu između njega i hrišćana i preti da uništi ideju o ugledanju na Hristov život, koja je bitna za hrišćanstvo. Arije takođe nije hteo da dopusti da monoteizam pređe u dvoboštvo i suprotstavljao se metafizičkom preuveličavanju Hrista, koje je diralo u jedinstvo Boga.

Episkop Aleksandar Aleksandrijski je sazvaio Sabor 320. godine u Aleksandriji, uz učešće oko sto episkopa, koji je potvrdio njegovo učenje da je „Sin oduvek bio u Ocu“, kao očeva premudrost i mada je rođen, nije rođen „iz nebića, već iz suštog Oca“.⁵⁶ Na tom Saboru je osuđeno Arijevo učenje, a sam Arije je raščinjen i ekskomuniciran. Sabor je takođe osudio i raščinio Arijeve pristalice među sveštenstvom. Odluku Sabora Arije je smatrao nepravednom, pa je sa pristalicama otišao u Palestinu, gde mu je zaštitu pružio Eusebije, episkop Cezareje.

⁵³ Cf., Evans, E. (1972). *Tertullian Against Marcion*. Oxford: University Press

⁵⁴ Cf., http://www.verujem.org/teologija/epifanije_manihejstvo.htm, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 23:56

⁵⁵ Cf., Carroll, H. W. (1987). *The Building of Christendom: A History of Christendom*. Michigan: Christendom Press Books

⁵⁶ http://www.eparhija-niska.org.yu/Prolog/Borba_za_jednosustnost.html, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 00:19

Arijevo učenje je dobijalo mnogo novih pristalica, posebno onih koji su crkvene dogmate pokušavali tumačiti isključivo racionalno. Omasovljenje Arijevih pristalica omogućilo je sazivanje i održavanje dva Arijanska sabora u Britaniji i Palestini, sa zahtevima za ukidanjem odredbi Aleksandrijskog sabora. Rasprava o prirodi Hrista je poprimila tolike razmere, da su se hrišćani tukli na ulici. Zbog toga su kod pagana izbili na loš glas, pa su im se podsmevali i u pozorištima. I sam Konstantin Veliki se tada uključio u sukob, bezuspešno pokušavajući da pomiri Aleksandra i Arija. Kasnije je radi razrešenja ovog spora Car sazvao episkopat Crkve, određujući Nikeju kao mesto velikog Sabora.

3. MORAL, DUHOVNOST I MISTIKA HRIŠĆANSTVA

Hrišćanstvo je etično-mistična religija, pa moral zauzima središnje mesto u hrišćanskom životu. Izvori hrišćanskog morala su Stari i Novi zavet, zatim grčka filozofija, posebno stoicizam.

Stoici smatraju da je primaran cilj filozofije da dođe do jasnih i jednostavnih uputstava za život. Da bi objasnili ovaj smisao filozofije, stoičari su koristili poredjenje filozofije sa vrtom, u kome je ograda – Logika i dijalektika, zemljište – Fizika i na kome raste drveće koje daje plodove u vidu – Etike. Logika i fizika potrebni su nam radi upoznavanja prirode koja treba da nam da uputstva za život u skladu sa prirodom. Pošto su prirodu shvatali različito, davali su i različite odgovore na pitanje šta je za čoveka najviše dobro. Za stoike najviše dobro je slobodna duša koja prezire slučajnosti i raduje se samo svojoj vrlini. Stoičko učenje o prirodi liči na Heraklitovu filozofiju. Stoici su verovali da svetom vlada Logos (Razum) razdeljen u semena koja određuju prirodu svake stvari.

Stoički mudrac će se truditi da se ugleda na Boga u želji da postigne duševni mir i nezavisnost od telesnih potreba i od slučajnosti koje donosi sudbina. On će gledati da neguje vrline razuma i trudiće se da ne bude rob svog tela, već da telo bude sluga njegovom razumu. Sve u čemu čovek može da uživa i da se veže za to, kao što je bogatstvo ili položaj ili slava, za stoike je uglavnom stvar sreće i slučajnosti u životu ili stvar sudbine. Te stvari ne zavise od nas i stoik će negovati ravnodušnost prema njima. Ono što je potpuno u njegovoj vlasti je briga o vlastitoj vrlini i to će smatrati jedino važnim. S druge strane, stoik neće odbacivati bogatstvo, položaje i slavu poput kinika, nego će samo gledati da ih ne smatra za najvišu vrednost, da ne bi dovele u iskušenje njegovu vrlinu. U uživanjima će biti maksimalno umeren, tražeći ona uživanja koja dolaze od vođenja ispravnog života. Stoici su rado prihvatili ulogu u političkom životu, a Seneka je bio rimski Patricij i jedan od najbogatijih ljudi svoga doba.⁵⁷

Iz Starog zaveta prihvaćen je Dekalog ili Deset zapovesti, načelo lične odgovornosti i novozavetno načelo ljubavi prema Bogu i bližnjem.

3.1. Deset Božijih zapovesti

Deset Božijih zapovesti je skup zakona koje je Bog saopštio preko proroka Mojsija. (tumačenje crkvenih duhovnika)⁵⁸

⁵⁷ Cf., <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58204>, datum i vreme pristupa: 10.06.2017., 13:53

⁵⁸ <http://www.lovesensa.rs/clanci/duhovna-praksa/10-bozijih-zapovesti-sa-pravoslavnim-tumacenjima>, datum i vreme pristupa: 06.06.2017., 16:22

Prva Božija zapovest:

- *JA SAM GOSPOD BOG TVOJ I NEMOJ IMATI DRUGIH BOGOVA UZA ME.*

Ovo znači da je Bog jedan i da nema drugih bogova sem njega. On je stvorio sva stvorenja, daje im život i njemu se vraćaju. Kod Boga je sva moć i nema moći van Božije. Moć svetlosti, vode, vazduha i kamena je Božija moć. Moć kojom mrav mili, riba pliva ili ptica leti je Božija moć. Moć semena da raste i trave da diše i čoveka da živi jeste moć Boga. Sva moć je svojina Božija i sva stvorenja pozajmljuju svoju moć od Boga. Bog svakome pozajmljuje koliko hoće i uzima natrag kad hoće.

Druga Božija zapovest:

- *NE OBOŽAVAJ NIKAKAV LIK REZAN NITI IKAKVU SLIKU OD ONOGA ŠTO JE GORE NA NEBU ILI DOLE NA ZEMLJI ILI U VODI I ISPOD ZEMLJE.*

Ovo znači da ne treba obožavati stvorenje kao stvoritelja. Čovek ne treba da obožava svoje sopstveno delo, napravu svoga mozga i svojih ruku. Ako jedan čovek usredsredi sve svoje misli i svoje srce na to da se digne nad drugim ljudima, da bude prvi, da prednjači po svaku cenu i ako smatra sebe boljim od svih ljudi, od svih stvari na nebu i na zemlji, onda je takav čovek sam sebi božanstvo, kome on žrtvuje sve.

Treća Božija zapovest:

- *NE UZIMAJ UZALUD IMENA GOSPODA BOGA SVOJEGA.*

Ovo znači da kad se na nebu pomene ime Božije, zvezde uvećavaju svoj sjaj, arhanđeli i anđeli počinju pevati, a svetitelji i bogougodnici padaju ničice. Kako onda obični smrtnici pominju ime najsvetije bez trepeta duše i bez dubokog uzdisaja čežnje? Ime Božije treba neprestano da treperi, kao kandilo, u duši, u mislima i u srcu, ali da se ne diže do vrha jezika bez važnog i svečanog trenutka.

Četvrta Božija zapovest:

- *SEĆAJ SE DANA ODMORA DA GA SVETKUJEŠ; ŠEST DANA RADI I SVRŠI SVE SVOJE POSLOVE, A SEDMI DAN JE ODMOR GOSPODU BOGU TVOJEMU.*

To znači da se radi šest dana, da se čini sve ono što pripada našem ovozemaljskom pozivu, a sedmi dan da se čuva kao sveti dan za Boga, tj. posvetiti ga za molitvu Bogu – u crkvi, za versku pouku i za pobožna dela.

Peta Božija zapovest:

- *POŠTUJ OCA TVOJEGA I MATER TVOJU, DA TI DOBRO BUDE I DA DUGO POŽIVIŠ NA ZEMLJI.*

Petom zapovešću Gospod Bog nam naređuje da poštujemo roditelje svoje i za to nam obećava srećan i dug život. Poštovati roditelje znači: ljubiti ih, poštovati ih, ne žalostiti ih ni rečima ni postupcima, slušati ih, pomagati im u naporima, brinuti se o njima kada se oni nalaze u nekoj nuždi, a posebno u vreme njihove bolesti i starosti, takođe moliti se za njih Bogu, kako dok su živi, tako i posle smrti. Greh nepoštovanja roditelja je veliki greh. U Starom zavetu, ko vređa oca ili majku, kažnjava se smrću.⁵⁹

⁵⁹ Biblija – Stari i Novi savez., op. cit., str. 885

Uporedo sa roditeljima, mi smo dužni da poštujemo i one, koji u bilo kom obliku, zamenjuju naše roditelje. Tim licima se mogu smatrati: pastiri i duhovni oci, vaspitači, učitelji i dobrotvori, koji se staraju da nas uče i da nam daju sve dobro i korisno i uopšte, starije po uzrastu, koji imaju životno iskustvo i zbog toga mogu da nam daju dobar savet. Još u Starom zavetu Gospod je rekao kroz Mojsija: „Pred sedom kosom ustani, poštuj lice stare osobe i boj se svog Boga.”⁶⁰ Ali ako bi se desilo, da roditelji traže od nas bilo šta protivno veri i Zakonu Božijem, tada smo dužni da im kažemo, kako su rekli apostoli starešinama judejskim: „Sudite, je li pravo pred Bogom da slušamo vas više nego Boga?”⁶¹ Vernici su dužni da istrpe za veru i Zakon Božiji sve, što bi nakon toga sledilo.

Šesta Božija zapovest:

➤ *NE UBIJI!*

Ovo znači da je Bog Tvorac i Davaoc života. Stvorio je čoveka po slici i obličju svome, što znači da je svaki čovek bogolik, jer je Božanski lik utisnut u čovekovu dušu i um. Hristos kaže: Ne bojte se onih koji ubijaju telo. Postoje i oni koji ubijaju dušu, a to su oni koji kvare ljudske duše odvlačeći ih od Gospoda i odvođeći ih na stranputicu.⁶²

Sedma Božija zapovest:

➤ *NE ČINI PRELjUBE.*

Sedmom zapovešću Gospod Bog zabranjuje preljubništvo, tj. kršenje supružničke vernosti i svaku nezakonitu i nečistu ljubav. Mužu i ženi Bog zabranjuje da prekrše uzajamnu vernost i ljubav. Neženjenima Bog naređuje da drže čistotu misli i želja – da budu celomudreni u delima i u rečima, u mislima i željama. Zbog toga je potrebno izbegavati sve što može uzbuditi u srcu nečiste osećaje. Reč Božija naređuje nam da čuvamo naša tela u čistoti, jer su tela naša hramovi Duha Svetoga. Bludnici greše protiv sopstvenog tela, slabe zdravlje svoga tela, izlažu ga bolestima i povređuju čak i duševne sposobnosti, a posebno sposobnost zamišljanja i razuma.

Osma Božija zapovest:

➤ *NE UKRADI.*

Osmom zapovešću Gospod Bog zabranjuje krađu, tj. prisvajanje na bilo koji način onoga, što pripada drugima. Zabranjujući nam sve vidove otimanja vlasništva od bližnjega, ta zapovest, nam nalaže da budemo nekoristoljubivi, časni, vredni, milosrdni i pravedni. Da ne bismo grešili protiv te zapovesti, treba da volimo jedni druge, kao sami sebe i da ne činimo drugima, što sami sebi ne želimo.

Deveta Božija zapovest:

➤ *NE SVEDOČI LAŽNO NA BLIŽNJEGA SVOGA.*

Lagati znači svesno ili slučajno govoriti ono što nije istina. U devetoj Zapovesti Božijoj zabranjuje se: lažno svedočenje protiv bližnjih, klevetanje i ogovaranje i nepravedno osuđivanje bližnjih. Laž ponižava čoveka i rađa druge grehe.

⁶⁰ Ibid., str. 122

⁶¹ Sveto pismo – Novi zavet., op.cit., str. 246

⁶² Ibid., str. 24

Deseta Božija zapovest:

➤ *NE POŽELI NIŠTA ŠTO JE TUDE.*

Desetom zapovešću zabranjuju se želje koje protivreče ljubavi prema bližnjem i što je neraskidivo povezano sa željama, pomisli koje toj ljubavi protivreče. Zabranjuju se ne samo zla dela, nego zlobne želje i pomisli. Kao prvo, zato što kada u duši postoje zlobne želje i pomisli, ona već postaje nečista pred Bogom i nedostojna Boga. Solomon kaže: „Spletke zlog čoveka odvratne su Gospodu, a ugodne reči čiste su.“⁶³ Zbog toga se treba očistiti od ovih unutrašnjih nečistoća, kako uči Apostol Pavle: „Očistite sebe od svake nečistote tela i duha, tvoreći svetinju u strahu Božijemu.“⁶⁴ Kao drugo, zato što je potrebno ugušiti grehovne želje i pomisli da bi se predupredila grehovna dela, jer se grehovna dela rađaju iz njih kao iz semena, kao što je rečeno: „Jer iz srca izlaze zle pomisli, ubistva, preljube, blud, krađe, lažna svedočenja, hule.“⁶⁵ Svakoga iskušava sopstvena želja, koja ga mami i vara. Tada želja zatrudnevši rađa greh, a greh učinjen rađa smrt. Kada se zabranjuje da se poželi bilo šta što ima bližnji, time se zabranjuje strast koja se zove zavist. Deseta zapovest nam nalaže sledeće obaveze: čuvati čistotu srca i biti zadovoljan onim što imaš. Za očišćenje srca naročito je neophodno često i iskreno prizivanje imena Gospoda Isusa Hrista.

U patrističkom razdoblju usvojeni su neki elementi stoičkog (jake moralne duhovnosti) i neoplatonističkog morala (monaški asketizam), a u skolastičko doba neki etički stavovi iz aristotelizma. Neoplatonisti su više naglasili vrednost duhovnosti i dobra pa su ih usko povezali s Bogom. Isticanjem duše i njene besmrtnosti olakšali su afirmaciju morala mladog hrišćanstva. Svi hrišćanski moralisti naglašavaju veru, ljubav, dobra dela i jaku duhovnost kao jedini put sreći, zemaljskoj i večnoj. Greh smatraju najvećim uzrokom nemira, nezadovoljstva i nesreće. Osnovno jevanđeljsko načelo katoličkog morala (ljubav prema Bogu i bližnjem) dopunjuje se prirodnim moralnim zakonom i preciznim propisom. Pravoslavlje više sledi učenje istočnih crkvenih otaca i opire se moralnom legalizmu. Protestantizam ističe jevanđeljsko poimanje morala i slobodu savesti. U novije vreme hrišćanski moralisti sve više naglašavaju društvenu stranu morala, poštovanje ljudskih prava i socijalnu pravednost.

U istoriji hrišćanstva odnos prirode (dobro i zlo, dužnost i obaveza, sloboda i determinisanost) i nad-prirode (greh i milost, opravdanje i spasenje) bio je centralna tema teoloških sporenja. Teološki determinizam znači da Bog svojom voljom uzročno predodređuje da postoji samo jedna fizikalno moguća budućnost. Božija volja, kao deo božanskog savršenstva, nezaustavljiva je od bilo čega drugoga i time sve njene posledice su nužne. U svakom trenutku samo jedna budućnost fizikalno je moguća.

Pritom su se razvile tri struje:

- Avgustinizam i njegove istorijske izvedenice, osobito kalvinizam i jansenizam, u odnosu prirode i nadprirode, čovekovog duhovnog napora i božanske milosti, prenaglasio je ulogu milosti (predestinacija). „Čovek, za Avgustina, nije samo izabranik božije milosti ili otpadnik od nje, on ima slobodu htenja iako se ta sloboda – s obzirom na unapred određenu večnu sudbinu (predestinaciju) – ograničava samo na ono što čovek čini u ovozemaljskom svetu.“⁶⁶ Kalvinizam je grana protestantizma zasnovana na načelima reformacije 16. veka. Kalvinističko učenje obeležava teocentrizam (Božija veličina i svemoć), pesimističan odnos prema čoveku (ništavnost i grešnost), ikonoklazam (naglašena transcendencija i oprez prema idolima), radikalno

⁶³ Biblija – Stari i Novi savez., op. cit., str. 593

⁶⁴ Sveto pismo – Novi zavet., op.cit., str. 361

⁶⁵ Ibid., str. 37

⁶⁶ Nikić, S., op.cit., str. 245

shvaćena predodređenost (predestinacija). Crkve su bez oltara, slika, kipova, imaju samo propovedaonicu („sveta praznina“). Postoje samo dva sakramenta, krštenje i Gospodnja večera (euharistija). Odbacuje se transsubstancijacija i stvarna prisutnost pa se sakramenti shvataju simbolički. Uspeh u poslu i sticanju materijalnih dobara smatra se Božijim blagoslovom i znakom odabranosti, jednako kao i sveukupan moralni život.⁶⁷ Jansenisti, za razliku od epohe renesanse i humanizma gde se naglašavaju čovečja vrednost i um, naglašavaju Božiju svemoć, čovekovu izopačenost i nemogućnost da se čovek spasi ako nije za spasenje predestiniran. Insistirajući na moralnoj rigoroznosti, bili su turobnog raspoloženja i retko su se smejali i na stavu da će spasenje postići samo retki među hrišćanima, okreću se naročito protiv isusovačkog pastoralnog dušebrižništva. Veliki simpatizer ovog pokreta bio je Blaise Pascal.⁶⁸

- Pelagijanizam je stavio naglasak na čovekovu slobodnu volju i prirodnu mogućnost da dostigne duhovnost i spasenje. Pelagije je bio sveštenik koji je živio krajem četvrtog i početkom petog veka. Pelagije je učio da se ljudi rađaju nevini, bez mrlje izvornog ili nasleđenoga greha. Verovao je da je Bog stvorio svaku ljudsku dušu direktno tako da je svaka ljudska duša zbog toga prvobitno bila slobodna od greha. Pelagije je verovao da Adamov greh nije uticao na buduće naraštaje čovečanstva. To je gledište postalo poznato kao pelagijanstvo.⁶⁹ Semipelagijanizam je nastojao pomiriti te dve krajnosti. Ono u osnovi uči da je čovečanstvo okaljano grehom, ali ne u tolikoj meri da ne bismo mogli u svojoj snazi sarađivati s Božijom milošću.⁷⁰
- Hrišćanska duhovnost ide za pounutrašnjem temeljnih hrišćanskih dogmatskih i moralnih načela, za njihovim ličnim doživljajem, iskustvom i produbljenjem.

Postoje tri puta hrišćanske duhovnosti, jedan redovni (liturgijsko-sakramentalna duhovnost) i dva posebna (asketsko-mistični put i narodna pobožnost).

1. U *liturgijsko-sakramentalnoj duhovnosti* učestvuju svi vernici i ona postoji u svim hrišćanskim konfesijama.

2. *Asketsko-mistični oblik duhovnosti* razvio se u otačkoj Crkvi (monaštvo, redovništvo), a na svoj su ga način razvile i normirale katolička crkva i istočne hrišćanske crkve, posebno pravoslavne. Hrišćanska mistika razvila se pod uticajem novozavetnih tekstova (Jovanova i Pavlova mistika) i neoplatonističke mistike (Pseudodionisije).

Pseudo-Dionisije Areopagit je ime kojim se označava anonimni autor teoloških spisa na grčkom jeziku, koji su nastali oko 500. godine, a sačuvani su pod imenom Dionisija Areopagite, prvog hrišćanskog episkopa Atine.⁷¹ Moguće je da se radilo o nekom sirijskom monahu. Svrha traktata i pisama bila je da se neoplatonska filozofija pomiri sa hrišćanskom teologijom i mističkom praksom. Ovi su spisi ustanovili neoplatonsku tendenciju u velikom segmentu srednjovekovnog hrišćanskog učenja i duhovnosti. Istorijska ispitivanja nisu uspela da sa sigurnošću utvrde autorstvo ovih spisa. Ovaj oblik duhovnosti pripada tipu transcencijske mistike ljubavi. Grčki koren „mistika, misterij, mistik, mističan, označavaju Božiju komunikaciju čovjeku, te po ljubavi ostvoreni oblik čovjekova uvođenja u

⁶⁷ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30022>, datum i vreme pristupa: 03.06.2017., 15:52

⁶⁸ https://hr.wikipedia.org/wiki/Jansenizam#cite_ref-1, datum i vreme pristupa: 03.06.2017., 16:02

⁶⁹ <https://www.gotquestions.org/Hrvatski/pelagijanizam.html>, datum i vreme pristupa: 03.06.2017., 00:38

⁷⁰ Cf., Denzinger, H., Hunermann, P. (2002). *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*.

Đakovo: UPT

⁷¹ http://www.verujem.org/teologija/o_dionisiju.htm, datum i vreme pristupa: 03.06.2017., 16:17

razumijevanje Božjih nauma“.⁷² „Dok je kontemplacija stanje ljubavi, tj. ulivena i ljubežljiva spoznaja Boga koja istovremeno prosvjetljuje i zaljubljuje, mistika u kršćanskom smislu označava ljubavno i tajanstveno zajedništvo kršćanina s Bogom, što rađa u duši jednu posebnu spoznaju.“⁷³ Mistika je iskustvo prisutnog i beskonačnog Boga nastalog u duši posebnim zahvatom Duha Svetoga. Između ljudske duše i Boga nema ontološke istovetnosti, zajedništva prirode, kao u imanencijskoj, panteističkoj mistici, već samo zajedništvo u ljubavi. U katolicizmu je takav tip mistike našao svoj izraz u samostanskoj duhovnosti katoličkih redova kroz istoriju (benediktinska, cistercijska, viktorinska, dominikanska, franjevačka, karmelićanska, isusovačka duhovnost). U pravoslavlju duhovnost i mistika oblikovane su pod uticajem istočnih crkvenih otaca i istočno-hrišćanskog monaštva, na primer, sveti Ivan Klimakos, koji se kao šesnaestogodišnjak povukao u najstariji hrišćanski manastir, svete Katarine na Sinaju. Nakon iskušeničkog roka povukao se dublje u sinajsku pustinju, gde se četrdesetak godina kao i njegov najveći uzor Mojsije kajao, molio, suze ronio i protiv zloduha borio i dostigao duhovne visine.⁷⁴ Duhovnost i mistika svoj najkarakterističniji oblik našle su u atoskoj duhovnosti i isihazmu (Grigorije Palamas). Isihazam, mirovanje, ćutanje je molitvena tradicija u pravoslavlju, koju upražnjavaju monasi isihasti. Ovaj način duhovnog života je pretežno zastupljen na Svetoj gori. Isihastička praksa započinje pokajanjem i podvizima za očišćenje duše i tela od strasti, a nastavlja se neprestanim upražnjavanjem unutrašnje molitve srca. Plod takvog podviga je viđenje božanske svetlosti, poput apostolskog na gori Tavor prilikom Isusovog preobraženja. Isihazam nije samo delo podviga, već je i potpuno okretanje čovekovoj unutrašnjosti sjedinjeno sa punoćom crkvenog života i neophodnošću uzimanja Svetih Tajni. Isihastičko upražnjavanje kontemplativnog života se zasniva na slovu Jevanđelja po Luki: „Carstvo Božije unutra je u vama“⁷⁵ i na savetima Apostola Pavla: „Molite se bez prestanka“⁷⁶, vuče korene iz ranih monaških centara hrišćanskog Istoka: Kapadokije, Egipta, Sinaja, Carigrada. Grigorije Palama govori o neposrednom sagledavanju Boga u vidu nestvorenih Božanskih energija. Palama navodi da je oboženje stvarno učestvovanje, lično opštenje sa Bogom. Blagodat je prenošenje sile božije u naš život, ali i pored Božijeg prisustva u nestvorenim energijama, tajna božije suštine ostaje nepoznata. Spoznaja znači sjedinjenje sa Bogom, prodiranje u unutrašnjost Boga koliko je dopušteno čoveku, koji nikad ne može da shvati i iscrpi božansku suštinu. Teološke implikacije isihastičkog duhovnog iskustva vrlo su značajne, jer vode neposrednom bogopoznanju, shodno kojem se Bog javlja svojim energijama, pri čemu svojom suštinom ostaje nedostupan. Isihazam je uticao na život i kulturu hrišćanskog Istoka i na oblikovanje celokupne životne filozofije pravoslavnih naroda kroz vekove.⁷⁷ Iako su reformatori odbacili samostansku askezu i duhovnost, te su bili nepoverljivi prema mistici, u istoriji protestantizma došlo je do nastanka mističnih struja.

Hrišćanski mistik je osoba koja oseća da je vernik u celoj svojoj konkretnosti. Na području saveza s Bogom u Isusu Hristu, oseća da je sve milost i u potpunosti prihvata govor Objave kao dokaz istinitosti vere, tj. kao dokaz da vera nije prevara. Hrišćanski mistik ima intimnu duboku spoznaju božanske misterije. On razume smisao misterije, smisao Božije transcendencije. Kod hrišćanskog mistika spoznaja Božije transcendencije niče iz dodira, a rađa se u susretu. Kod hrišćanskog mistika svako saznanje, pa i ono mistično, ostaje prikriveno velom vere. Ta je vera dubinski prosvetljena susretom i pročišćena strahovitim

⁷² Mamić, J. (2008). *Teološko-duhovni pristup mistici danas*. Zagreb: KIZ, str. 69

⁷³ Ibid., str. 94 – 95

⁷⁴ Cf., Klimak, S. I. (2012). *Ljestve ili trideset stuba do raja*. Zagreb: Novena

⁷⁵ *Sveto pismo – Novi zavet.*, op.cit., str. 165

⁷⁶ Ibid., str. 405

⁷⁷ Cf., *Enciklopedija živih religija - Isihazam*. (2004). Beograd: Nolit

noćima. Dakle, pojam mistike u hrišćanskom smislu znači tajanstveno zajedništvo hrišćanina s Bogom. To zajedništvo rađa jedno posebno shvatanje Boga. Ovo karakteristično shvatanje Boga, prava je karakteristika hrišćanske mistike. Hrišćanskog mistika prati neposrednost i svesnost, nema posrednika, jer je njegov posrednik Isus Hrist.⁷⁸

Hrišćanski mistik je aktivni subjekt, osoba, otvorena Božijem komuniciranju iskustva i svesti o novom saznanju i snazi ljubavi božanskog bića. Svrha takvog mističnog komuniciranja jeste novi kvalitet života, preobražena osoba snagom novog iskustva. Većina mistika tvrdi da svoje iskustvo ne mogu iskazati rečima, ono se mora direktno doživeti. Ne može se ni naučiti. Zbog toga vlastito iskustvo može biti škola za druge, ali nikada nije za oponašanje sa strane drugih.

- Prva karakteristika mističnog iskustva je čisti Božiji dar. Duša je sva pokrenuta Duhom Svetim, a ne snagom moći razuma, volje i pamćenja. Sam Bog ide prvi u potragu za čovekom tražeći od njega spremnost otvorenosti i poslušnosti, nudeći istovremeno preobraženu snagu ljubavi kao oblik njegove prisutnosti. Zbog toga je nemoguće imati iskustvo Boga izvan reda milosti.
- Druga karakteristika hrišćanskog mističnog iskustva jeste, da između duha i materije nema razdvajanja, jer prema Božijem naumu, nebo i svet nisu tuđi. Hristovo utelovljenje pomirilo je nebo i svet, čisti čoveka i ujedinjuje ga s Bogom.
- Treća karakteristika je u tome, što je nehrišćanska mistika pretežno individualistička, usmerena samo na odnos s Bogom ili s božanstvom. Pravo hrišćansko mistično iskustvo odbacuje svaki oblik individualizma kao samodovoljnost ostvarenja i uvek uključuje socijalni vid. Kontemplacija u hrišćanskoj mistici ima duboki, skriveni, uticaj na Crkvu i na svet. Osoba biva drugačija posredstvom božanskog unutar Tela Hristovog koje je Crkva.⁷⁹

Ostale karakteristike mističnog iskustva su:

- Neizrecivost: zbog toga što se mistični doživljaj ne može izraziti na racionalan način, pri opisu tih stanja mistici se služe simbolima.
- Prolaznost: znači da je mistično iskustvo kratkotrajno i ponovljivo, ali ostavlja dubok trag u duši.
- Pasivnost: kada nastupe mistična stanja, mistik oseća da vlastita volja više ne deluje, te da je obuzet nekom višom silom (ekstaza).

Mistični put sledi tri stepena:

- put čišćenja: u dodiru s božanskom lepotom i veličinom, mistik oseća ograničenost i nesavršenost vlastitog bića. Sve to mora nestati kroz čišćenje duše;
- put prosvetljenja: kad se osoba putem čišćenja odvoji od čulnog i kada je ojačala pravednost života, vraća se radosna svest prisutnosti i transcendencije Boga; i
- put sjedinjenja: sjedinjenje s Bogom pravi je cilj svakog mističnog stanja.

U tom stanju Božanska stvarnost nije samo zamišljena kao prosvetljenost, mistik je doživljava kao zajedništvo, preobražajno sjedinjenje. To je stanje uravnoteženosti, radosti, mira i duboke sigurnosti. U mističnom životu ima i posebnih zahvata koji se nazivaju mistični fenomeni. Uglavnom su psihosomatske naravi, zahvaćena je i duša i telo: ekstaze, viđenja, ukazanja, bilokacija, objava, levitacija, harizmatički darovi, stigme.⁸⁰

⁷⁸ Mamić, J., op. cit., str. 114 – 116

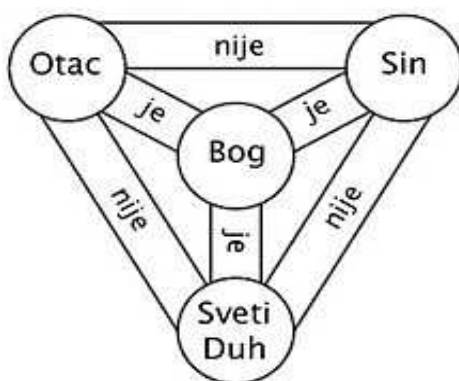
⁷⁹ Ibid., str. 84 – 85

⁸⁰ Ibidem.

3. *Narodna pobožnost* (hodočašća, postovi, razni molitveni oblici) karakteristična je za katolicizam i pravoslavlje i strana je protestantizmu. U službi je katoličke i pravoslavne duhovnosti asketska i duhovna književnost, a posebno bogata sakralna umetnost. U pravoslavlju je poseban iskaz duhovnosti poštovanje ikona. Protestantska duhovnost ogleda se posebno u čitanju biblijskih tekstova i pevanju crkvenih pesama.⁸¹

3. 2. Verovanja u hrišćanstvu

„Pravoslavni, katolički i monofizitski hrišćani i većina protestantskih hrišćana veruju u Isusa Hrista kao jednu od tri ipostasi (ličnosti), jednog jedinog Boga. Bog je jedan, u liku Oca, Sina i Svetog Duha – Sveta Trojica ili Sveto Trojstvo.“⁸² „Na taj način je, prema hrišćanskom učenju i veri, Bog sebe obznanio u ljudskoj istoriji. U jevanđeljima mu se, na primer, Isus obraća kao Ocu, dok, s druge strane i sam Isus biva prepoznat kao Sin Božiji. Sveti Duh se, pojavljuje u nekim ključnim momentima u toj istoriji (Inkarnacija, krštenje Isusovo, Preobraženje, Duhovi i dr.). Ličnosti Svete Trojice (Otac, Sin i Duh Sveti) su, zapravo, tri osobe sa jednom, božanskom suštinom. Među njima postoji razlika, ali nikad odvojenost. One su tri večne osobe i svaka od njih poseduje božanstvo u njegovoj celokupnosti. Prema teološkim dogmama potvrđenim na kasnijim Vaseljenskim saborima, sam Isus Hrist u potpunosti poseduje i božansku i ljudsku prirodu u jednoj svojoj ličnosti.“⁸³ „Ima hrišćana koji ne prihvataju Sveto Trojstvo. Oni vjeruju da je Isus Božiji Sin, ali da nije isto što i Bog.“⁸⁴ „Prema teološkim doktrinama formulisanim i potvrđenim na prva dva Vaseljenska sabora (u Nikeji i Carigradu), hrišćanski Bog se otkriva kao Trojica, tj. kao Otac, Sin i Sveti Duh.“⁸⁵

Slika br. 10: Štit Trojstva, simbol u zapadnom hrišćanstvu.⁸⁶

3.2.1. Život posle smrti

Spasenje od greha i smrti se postiže samo preko Isusa Hrista. Ko veruje, taj će biti spašen, a ko ne, taj je već, s tim da ne veruje u Hrista, sam sebe osudio. Najveći broj hrišćana veruje da

⁸¹ Cf., Menzies, W. W. (2007). *The Reformed Roots of Pentecostalism*. New Jersey: Penteco Studies

⁸² *Sveto pismo – Novi zavet.*, op. cit., str. 388 - 393

⁸³ Abazović, D., Radojković, J., Vukomanović, M. (2007). *Religije sveta: budizam, hrišćanstvo, islam*. Beograd: Dosije., str. 66

⁸⁴ *Sveto pismo – Novi zavet.*, op. cit., str. 388 - 393

⁸⁵ Abazović, D., Radojković, J., Vukomanović, M., op. cit., str. 66

⁸⁶ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/20/Trojstvo.jpg/220px-Trojstvo.jpg>, datum i vreme pristupa: 08.05.2017., 23:57

spasenje podrazumeva odlazak u raj (izbegavanje pakla) posle ovozemaljske smrti, mada ima teologa koji se po ovom pitanju ne slažu.

Hrišćansko gledanje na život posle smrti obično podrazumeva večni raj ili večni pakao, s tim da katolici dodaju i čistilište. Čistilište je za one koji nisu imali smrtni greh na sebi.

Pravoslavni hrišćani ne veruju u čistilište, kao ni većina protestanata. Mnogi hrišćani nisu u saglasnosti da li život posle smrti počinje neposredno po smrti ili po Sudnjem danu i da li to podrazumeva i fizičko vaskrsenje ili samo pretvaranje u duhovni oblik. Jedan broj hrišćana smatra da svest i duša produžavaju da žive posle zemaljske smrti.

Jehovini svedoci veruju, da će pravednici imati mogućnost da večno žive u rajskim uslovima koje će Bog da uspostavi na Zemlji. Veliki broj hrišćana veruje da će, prilikom ponovnog dolaska Isusa na Zemlju (u poslednja vremena), svi koji su umrli da ustanu telesno iz mrtvih za poslednji sud (Strašni sud).⁸⁷ Univerzalisti smatraju da pakla nema i da će svi ljudi na kraju biti spašeni. Međutim, ova teorija univerzalista nije u skladu sa biblijskim učenjem.

3.3. Crkveni obredi

„Jevreji u prvom veku su svoju religijsku instituciju nazivali sinagogom, hrišćani, koji su uglavnom govorili grčki, upotrebljavali su reč „crkva“. U Novom zavetu taj termin se koristi u nekoliko različitih značenja. On, s jedne strane, upućuje na grupu ljudi – bilo da je tu reč o celokupnoj religijskoj zajednici u jednom gradu ili, opet, o vernicima što su se okupili u nekoj kući. S druge strane, u nekim novozavetnim spisima pojam crkve ima i univerzalni, generički smisao, pa se tu onda, pre svega, misli na crkvu svih hrišćana.“⁸⁸

Svete tajne, sakramenti, su hrišćanski obredi. Njihov broj se razlikuje kod različitih hrišćanskih verskih zajednica.

Većina hrišćana priznaje sedam svetih tajni:

1. krštenje,
2. miropomazanje,
3. pričesće,
4. pokajanje,
5. sveštenstvo,
6. brak i
7. jeloosvećenje.

Većina drugih zajednica primenjuje samo dva obreda tj. krštenje (baptizam) i pričesće. „Obred krštenja nastao je u drugom periodu hrišćanstva, kada su se hrišćani definitivno odvojili od Jevreja.“⁸⁹ „Sakrament pričesti ili euharistije je važan hrišćanski obred koji simbolizuje sjedinjenje s Bogom. Protestantske religije odbacuju pričest kao sakrament. Po hrišćanskom verovanju ovaj obred je ustanovio Isus Krist, koji je na zadnjoj večeri pre svoje smrti na krstu blagoslovio hleb i vino i podelio ih svojim učenicima.“⁹⁰ „Brak sklopljen uz crkveni obred proglašen je sakramentom. Obred vjenčanja obavlja se u crkvi, gdje svećenik dočekuje mladence u svečanoj odeždi. Cilj obreda je da se „isprosi“ božiji blagoslov za mladence i njihov zajednički život.“⁹¹

⁸⁷ Sveto pismo – Novi zavet., op. cit., str. 60-61

⁸⁸ Abazović, D., Radojković, J., Vukomanović, M., op.cit., str. 79

⁸⁹ Cvitković, I., op. cit., str. 8

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem.

U pravoslavnoj crkvi, krštenje, miropomazanje i sveštenstvo ne mogu se ponoviti, dok se ostale tajne ponavljaju. Po hrišćanskom verovanju, sveta tajna je čin koji preobražava. Preobraženje je istinski cilj Gospoda Boga u njegovim spasiteljskim delima. U Hristu, Bog ne samo da spašava čoveka, ne samo da ljudima oprašta grehe nego, takođe i preobražava ljudski život. Svete tajne su sveštene radnje kojima crkva preobražava život čoveka, „osvećuje ga“ i priprema ga za dolazeće Carstvo nebesko. Bog je stvorio materiju kao i duh, a greh čoveka je što je razdvojio i podvojio materiju i duh da bi se podredio materiji i postao njen rob. Svete tajne ponovno spajaju razdvojeno. Obično se kaže da u Crkvi ima Sedam svetih tajni, jer broj sedam označava savršenstvo.⁹²

3.4. Hrišćanski simboli

Prvi hrišćani su, za simbol verovanja u Isusa Hrista, Božijeg Sina i spasitelja, odabrali znak ribe. „Isus Hristos, Božiji Sin, Spasitelj“, se na grčkom piše Isu Histu Teu Ios Sotir, a prva slova daju reč „IHTIS“, što u prevodu sa grčkog, znači riba.⁹³

Danas, najpoznatiji i najrašireniji hrišćanski simbol je krst, koji može da se nađe u mnogim oblicima, u zavisnosti od toga koja crkvena organizacija ga je izdala: raspeće kod katolika, pravoslavni krst kod pravoslavnih i jednostavni krst kod nekih protestantskih crkvenih organizacija, gde nekih posebnih pravila nema.

„Krst je, nesumnjivo, simbol koji objedinjuje suprotnosti: on ujedno izražava Isusovu patnju i ponižavajuću smrt, kao i njegov trijumf i slavu obeleženu vaskrsenjem. Golub je u hrišćanskoj ikonografiji u neposrednoj vezi s epizodom o Isusovom krštenju, opisanom u jevanđeljima. Jovan Krstitelj, pustinjač koji je krstio samog Isusa, svedoči o pojavi goluba koji je sišao s neba u trenutku krštenja i ostao na Isusu. U starozavetnoj pripovesti o potopu, Noje pušta golubicu iz barke, a ona donosi maslinovu grančicu kao znak da se voda povukla i da se Bog pomirio s ljudima. Zbog toga je golubica s maslinovom granom u kljunu i danas simbol pomirenja. Taj simbol se zatim dovodi u vezu i sa Svetom Trojicom i Marijinom Blagovešću.“⁹⁴

3.4.1. Simbol vere

Mada postoje velike razlike u mišljenjima i tumačenjima među hrišćanima, dobar deo hrišćana ima zajedničke temelje koji su potrebni za njihovu veru. Simbol vere (latinski: credo - „ja verujem“) predstavljaju doktrinalne izjave, obično na religioznoj osnovi. Počelo se sa formulom krštenja da bi se kasnije to raširilo na izjave vere.⁹⁵

„Apostolski Simboli Vere (Symbolum Apostolorum) su bili razvijeni između drugog i devetog veka. Apostolski simboli vere nisu se ni do danas promenili i više ili manje su prisutni u većini denominacija:

- vera u Boga Oca, Isusa Hrista kao Sina Božijeg i Svetog Duha

⁹² Cf., http://veronauka.tripod.com/latinica/tekstovi_lat/tajne_lat.htm#jeleosvecenje, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 00:54

⁹³ http://www.resavac.se/pravoslavlje/hrsc_crkva.html, datum i vreme pristupa: 13.05.2017., 01:11

⁹⁴ Abazović, D., Radojković, J., Vukomanović, M., op.cit., str. 80

⁹⁵ Cf.,

<https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fprijateljboziji.com%2Fupload%2Fdocument%2Fknjige%2Flat%2Fvera-obrazovanih-ljudi-tumacenje-simvola-vere-nikolaj-velimirovic.pdf>, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 01:49

- smrt, spuštanje do pakla i Vaskrsenje
- svetost crkve i pričešće svetih
- ponovni dolazak Isusa, Strašni Sud i spasenje vernih.⁹⁶

Nikejski Simbol Vere, koji je bio odgovor na arijanizam, je formulisan na Nikejskom saboru 325. godine i u Konstantinopolju 381. godine. Potvrđen je kao univerzalni simbol hrišćanstva Efeškim saborom 431. godine. Mada je Bog izvor sve ljubavi i dobrote i sam savršena ljubav i savršeno dobar, Bog je isto svepravedni i savršeni Sudija koji čoveku sudi po njegovim delima, jer smisao čovekove egzistencije, nije samo ovdašnji život, nego i budući život večni.

Nikeocarigradski Simbol vere:

„1. Verujem u jednoga Boga Oca, Svedržitelja, Tvorca neba i zemlje i svega vidljivog i nevidljivog.
 2. I u jednoga Gopoda Iusa Hrista, Sina Božijeg jedinorodnog, od Oca rođenog pre svih vekova; Svetlost od Svetlosti, Boga od Boga istinitog; rođenog a nestvorenog, jednosušnog Ocu, kroz koga je sve postalo;
 3. Koji je radi nas ljudi i radi našeg spasenja sišao s nebesa, i ovaplotio se od Duha Svetoga i Marije Djeve, i postao čovek;
 4. I Koji je raspet za nas u vreme Pontija Pilata, i stradao i bio pogrben
 5. I Koji je vaskrasao u treći dan, po Pismu;
 6. I Koji se vazneo na nebesa i sedi sa desne strane Oca;
 7. I Koji će opet doći sa slavom, da sudi živima i mrtvima, Njegovom carstvu neće biti kraja;
 8. I u Duha Svetoga, Gospoda, životvornog, Koji od Oca ishodi, Koji se sa Ocem i Sinom zajedno poštuje i zajedno slavi, Koji je govorio kroz proroke;
 9. U jednu Svetu, Sabornu i Apostolsku Crkvu
 10. Ispovedam jedno krštenje za oproštenje grehova,
 11. I čekam vaskresenje mrtvih,
 12. I život budućeg veka.
 Amin!⁹⁷

Slika br. 11: Najrašireniji simbol hrišćanstva danas u upotrebi je krst⁹⁸

⁹⁶ <https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A5%D1%80%D0%B8%D1%88%D1%9B%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>, datum i vreme pristupa: 13.05.2017., 01:54

⁹⁷ <http://manastir-ozren.com/wp-content/uploads/2017/04/vera-svetih.pdf>, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 15:30

⁹⁸ <http://www.eparhija-dalmatinska.hr/Images/Publikacije/3.-Prikazi-krsta-1.jpg>, datum i vreme pristupa: 08.06.2017., 00:21

4. HRIŠĆANSKI SABORI

Sabori ili koncili u hrišćanstvu označavaju skupštine kojima prisustvuju episkopi, radi savetovanja o važnim teološkim pitanjima i radi donošenja zaključaka i propisa. Razne episkopske sabore beleži crkvena istorija već u drugom veku. Najšire značenje ima Ekumenski ili Vaseljenski sabor kome prisustvuju patrijarsi, episkopi, kardinali, primasi (nekadašnja titula između mitropolita i patrijarha), nadbiskupi... i sazivaju se u izuzetnim prilikama, a zaključci su im obavezni za čitavu crkvu.

Prvih Sedam Vaseljenskih sabora od 325. – 787. priznaju i Istočna i Zapadna crkva, dok ostale priznaje Katolička crkva, iako su u njima učestvovali nekad i neki carigradski patrijarsi. Drugom Vatikanskom koncilu, inspirisanom ekumenskim idejama pape Jovana XXIII, prisustvovali su i predstavnici Protestantske i Pravoslavne crkve. Doba Vaseljenskih sabora predstavlja izuzetno važan period u istoriji hrišćanstva i hrišćanske Crkve, kao i u razvoju hrišćanske teologije. Mogli bismo reći da neku vrstu predistorije Vaseljenskih sabora predstavlja događaj nazvan „Silaskom Svetog duha na Apostole“ ili „Pedesetnica“ (po danu događanja od Vaskrsenja Hristovog). Ovaj događaj je opisan i u Novom zavetu, u knjizi pod nazivom Dela Apostolska.⁹⁹

Apostoli su tih dana bili okupljeni u jednoj kući u Jerusalimu („u sobi na Sionu“) i provodili vreme moleći se. Očekivali su da se ispuni obećanje Hristovo: „Ja ću poslati obećanje Oca svoga na vas; a vi sedite u gradu Jerusalimu, dok se ne obučete u silu sa visine“¹⁰⁰. Potom, u deseti dan po Vaznesenju Hristovom, Apostolima se desilo iskustvo koje Biblija opisuje sledećim rečima: „I kad se navrší pedeset dana behu svi apostoli jednodušno na okupu. I ujedanput nastade šum sa neba kao hujanje silnoga vetra, i napuni sav dom gde oni seđahu; i pokazaše im se razdeljeni jezici, kao ognjeni; i siđe po jedan na svakoga od njih. I ispuniše se svi Duha Svetoga i stadoše govoriti drugim jezicima kao što im Duh davaše da kazuju.“¹⁰¹ Apostolski sabor, održan najverovatnije 49. godine u Jerusalimu može se smatrati uzorom za kasnije Vaseljenske sabore. Na ovom Saboru odlučeno je da se hrišćani i oni koji primaju hrišćanstvo, a iz redova su pagana, oslobađaju od prethodnog prihvatanja Mojsijevo zakona, odnosno od obrezanja, tj. cirkumcizije. Sudeći po prisustvu svih Apostola i lokalne jerarhije, a i po načinu odlučivanja i donetom rezimeu, Apostolski sabor zaista predstavlja uzor za predstojeće Vaseljenske sabore, ali i dokaz da je već tada crkva shvatila i prihvatila svoj vasseljenski i internacionalni karakter, kao i činjenicu da je pripremljen, judeo-hrišćanski period u istoriji crkve gotov.

Vaseljenski sabori predstavljaju okupljanja episkopa i drugih crkvenih predstavnika iz celog sveta, koji predstavljaju čitavu crkvu i kolektivni način izjašnjavanja vasseljenskog episkopata vezano za sadržaj hrišćanske vere i pitanja crkvene discipline. Vaseljenski sabori su donosili odluke obavezne za sve hrišćane, koje se tiču: vere, učenja, poretka, bogoslužjenja i discipline. Sabore su predvodili episkopi kao naslednici svetih apostola. Svaki episkop, pored svoje pomesne službe, ima i svoju sabornu odgovornost – odgovornost u pitanjima od opšteg interesa svoje autokefalne crkve i crkve uopšte. Hrišćanska crkva je po svome biću saborna zajednica Boga, Anđela, Svetitelja i svih vernika, tj. crkva postoji na saborni način. Zbog toga su Crkveni sabori od samog početka njenog istorijskog postojanja, bili nezamenjivi autoritet u vezi sa crkvenim učenjem i jedinstveni organ crkvenog zakonodavstva, odnosno crkvenog poretka i uređenja. Sabori nisu bili nadređeni crkvi, već su bili njen zakoniti glas i njeno telo.

⁹⁹ *Sveto pismo – Novi zavet.*, op. cit., str. 241

¹⁰⁰ *Ibid.*, str. 186

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 241

Karakter „Vaseljski“ jednom Saboru, davalo je prisustvo i predstavljanje episkopata čitave Imperije, pa se prisustvo rimskog trona na saborima smatralo neophodnim. Nekada su rimski episkopi bili neposredno prisutni, a nekada su ih zastupali predstavnici. Mada su sazivani od strane careva, Vaseljenski sabori nisu bili carska institucija. Carevi su potpisivali saborska akta, ali nisu glasali niti su direktno uticali na odluke, ostavljajući tako episkopatu prilično široku autonomiju u raspravljanju i odlučivanju o verskim i crkvenim pitanjima. U saborskim odlukama treba da se pravi razlika između dogmata, koji ima naučni sadržaj vere i kanona, koji ima disciplinski karakter, odnosno karakter vezan za crkvenu organizaciju i disciplinu. Odluke Vaseljenskih sabora nisu spoljni kriterijum učenja, jer nijedna spoljašnja vlast ne može nametnuti ono što je protiv istine vere. Zato je bilo neophodno da odluke Sabora prihvati i potvrdi svest crkve. Delatnost Vaseljenskih sabora proteže se na celu crkvu, prostorno i vremenski, kroz svu istoriju. Saborske odluke smatraju se bogočovečanskim delom, jer je kroz Svete Oce i na saborima delovao Duh Sveti, kako su konstatovali učesnici Apostolskog sabora u Jerusalimu.¹⁰²

4.1. Prvi Vaseljenski sabor

Car Konstantin je ubrzo po priznavanju hrišćanstva sazvaio Prvi Vaseljenski (sveopšti) sabor, koji je trebao da reši sukobe između raznih struja u okviru hrišćanstva. Konstantin je pozvao svih 1800 episkopa hrišćanske crkve (oko 1000 na Istoku i 800 na Zapadu), ali samo oko trista njih se odazvalo i učestvovalo na Saboru. Sabor je održan u Nikeji u Maloj Aziji tokom maja i juna 325. godine u carskim dvorima, a Car lično je njime predsedavao. Do tada progonjeni episkopi putovali su carskom poštom i Car ih je dočekivao s predusretljivošću. Bila je to prva pobednička demonstracija crkve.

Na Saboru su se mišljenja žestoko sukobila povodom novonastalog arijanskog spora o prirodi Hrista. Često se dešavalo da su se učesnici neobuzdano nadvikivali ne obazirući se na svoje episkopsko dostojanstvo. Čak je došlo i do nasilja kada je zbog hristoloških neslaganja Nikola iz Likije (kasnije poznat kao Sveti Nikola) fizički napao Arija, nakon čega je udaljen sa Sabora. Nakon dvomesečnog zasedanja utvrđeno je verovanje po kome je Hristos bio iste suštine kao Otac.¹⁰³ Nebiblijsko poreklo je bilo najveći nedostatak ovog izraza, ali je pod pritiskom Konstantina prihvaćen kao obrazac o jedinstvu. Iako je Arijevo učenje imalo dosta pristalica, proglašeno je za jeres na ovom Saboru, gde je utvrđen i Nikejski Simbol Vere, koji je nadalje smatran jedinim ispravnim tumačenjem Hristovog učenja.

¹⁰² Ibid., str. 273

¹⁰³ Cf., Šahin, M. (1997). Kršćanstvo – Istina o kršćanstvu kroz historiju, vjerovanje, knjige, pravce i učenje (studija, analiza i rasprava). Zenica: Siddiqi trust

Slika br. 12: Car Konstantin i crkveni oci drže Nikejski Simbol Vere, savremena pravoslavna ikona.¹⁰⁴

Konstantin je ostvario crkveno jedinstvo proteravši iz zemlje sve episkope koji nisu hteli da potpišu novostvoreni Simbol Vere. Arije je raščinjen, proglašen jeretikom, proklet i prognan u Ilirik, zajedno sa njegovim pristalicama. Kako je Car proglasio odluke Sabora carskim zakonima, priklanjanje Ariju je od tada postalo zločin, a Arije je postao državni neprijatelj. Vlasnici njegovih knjiga su pod pretnjom smrtne kazne bili prisiljeni da ih predaju. Smatralo se da će na taj način arijanstvo biti potisnuto, ali ispostavilo se da je nasilje imalo upravo suprotno dejstvo. Samo održavanje Sabora, kao i njegov tok i zaključci, doveli su do određenih kritika. Često se napominje da, iako je predsedavao hrišćanskim Saborom, car Konstantin tada još uvek nije bio kršten. Prema kasnijem crkvenom predanju, kršten je neposredno pred smrt.

Međutim, stav prihvaćen u Nikeji nije odgovarao pravom stanju unutar hrišćanstva. Reakcija na odluku Sabora potekla je od Jevsevija iz Nikomidije, koji je protiv svog uverenja potpisao Nikejski Simbol Vere, ali se posle toga pokajao. Arijanski teolozi su zahtevali izbacivanje nebiblijskih pojmova iz Simbola, što je zahtev koji se nije mogao lako odbiti. Preko sestre cara Konstantina, čiji je savetodavac bio Jevsevije, došlo je do zaokreta. Konstantinova politika bila je zainteresovana za pacifikaciju crkve, pa je zato težio izmirenju sa arijancima, koji su govorili o opasnosti diteizma (dvoboštva). Car je 330. godine uputio poziv Ariju da se vrati, u nameri da se ispravi nepravda koja mu je naneta. Konstantinovu naredbu da Arija vrati na njegov položaj Atanasije Veliki je odbacio primedbom da se osobe koje je Sabor osudio kao jeretike ne mogu ponovo vratiti u crkvenu zajednicu. Atanasije je nakon toga oteran u progonstvo u Trir. Ni Arije nije dočekaio povratak na sveštenečki položaj, jer je odmah nakon napuštanja carskog dvora umro od posledica trovanja. Međutim, Arijeva smrt nije okončala neslaganja, jer ona nisu bila vezana za ličnost Arija, već za pitanja koja je pokrenuo. Arijanstvo je nastavilo da se razvija i postalo je prvo hrišćansko verovanje preobraćenih Gota, Vandala, Burgunda i Langobarda. Takođe, nekoliko poslednjih vizantijskih careva je podržavalo arijanstvo.¹⁰⁵

4.2. Drugi Vaseljenski sabor

Drugi Vaseljenski sabor održan je u Carigradu (naziva se još i Prvi Carigradski sabor) od maja do jula 381. godine. Sabor je sazvaio car Teodosije I Veliki, poreklom Španac, pre svega

¹⁰⁴ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/31/Nicaea_icon.jpg/220px-Nicaea_icon.jpg, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 19:21

¹⁰⁵ Cf., <http://pescanik.net/vaseljenski-sabor/>, datum i vreme pristupa: 24.05.2017., 01:06

sa namerom da privede kraju spor sa arijancima, koji se produžio i posle Sabora u Nikeji. U to vreme, u Carigradu je još uvek bilo mnogo jeretika arijanaca, tako da je Sveti Grigorije Bogoslov, prestonički Arhiepiskop bogoslužio u običnoj kući koja je kasnije nazvana Anastasija (Vaskrsenje). Saboru je prisustvovalo oko 150 Episkopa sa Istoka, zbog čega se u crkvenoj tradiciji često zove Saborom 150 Svetih Otaca, (prema nekim autorima, Saboru je prisustvovalo čak 186 episkopa). U početku je Saborom predsedavao Sveti Meletije Antiohijski, ali je u toku Sabora preminuo. Antiohijska katedra ostala je upražnjena, pa se raspravljalo i o izboru novog antiohijskog episkopa. Na Saboru su neki prebacivali Svetom Grigoriju da je navodno nezakonito došao za Arhiepiskopa Carigrada. On je to teško prihvatio i u toku Sabora napustio Carigrad. Povukao se u mesto Arijanz, gde je ostao do kraja života. Za carigradskog Arhiepiskopa izabran je mirni gradonačelnik Nektarije, koji je do kraja predsedavao Saborom, umesto preminulog Meletija.

Na ovom Saboru je formulisana konačna verzija Simbola Vere koji je sve do danas u neizmenjenom obliku u upotrebi u Pravoslavnoj Crkvi. Najvažnije dogmatsko delo ovog Sabora je učenje o Duhu Svetom, sadržano u osmom članu Simbola. Simbol je dopunjen s nekoliko novih članova, u kojima se ispoveda vera u Crkvu, Krštenje, Vaskrsenje mrtvih i večni život. Sabor je osudio duhoborstvo (tzv. Makedonijeva jeres, Makedonijanstvo ili Pnevmatomahizam). To je jeres koja je učila o subordinaciji u okviru Svete Trojice, odnosno da je Sveti Duh potčinjen Ocu i Sinu i neravnopravan sa Njima. Carigradski episkop Makedonije, svojevremeno je, zbog ovakvog učenja, bio zbačen s episkopskog trona, a sada su njegove pristalice ekskomunicirane iz crkve, a učenje osuđeno. Na Drugom saboru je osuđena i tzv. Apolinarijeva jeres – učenje koje je radikalizovalo borbu protiv arijanstva i tvrdeći da je Isus Hristos jednosuštan Ocu, tvrdilo da je On time radikalno različit od čoveka. Iako je Sabor osudio i ekskomunicirao Laodikijskog episkopa Apolinarija i njegove pristalice, Apolinarije je ostao episkop i narednih devet godina, sve do svoje smrti.¹⁰⁶

4.3. Treći Vaseljenski sabor

Treći Vaseljenski sabor održan je u Efesu, u Maloj Aziji od 22. juna do 30. jula 431. godine, u crkvi posvećenoj Bogorodici Mariji. Sabor je sazvao car Teodosije II Mlađi (408. – 450.), a razlog je bila Nestorijeva jeres, koja je već nekoliko godina izazivala nemire u Crkvi na Istoku. Bivši carigradski patrijarh Nestorije je učio o načinu sjedinjenja i postojanja dve prirode u Bogočoveku Hristu. Nestorijevo učenje o radikalnoj deobi priroda u Hristu imalo je za posledicu i tumačenje Bogorodice kao samo Hristorodice, jer se u smrtnom telu, po Nestoriju, nije moglo začeti ništa božansko. Međutim, borba protiv Nestorijanstva imala je za posledicu i druga radikalna, jeretička učenja, kao što je na primer Evtihijeva jeres tj. monofizitstvo – učenje o postojanju samo jedne božanske prirode u Hristu.

Uvod u ovaj Sabor bila je prepiska koju su vodili episkop Kirilo Aleksandrijski i patrijarh Nestorije, a u kojoj je Kirilo dosledno branio pravoverno učenje jedinstvene nepodeljene crkve. Nestorija je podržavao car Teodosije II, a Kirila, rimski papa Celestin I. Ova borba između Nestorijanstva i Pravoverja, sticajem okolnosti, pretvorila se u borbu između Carigrada i Rima. Carigrad je u tom trenutku bio pretežno nestorijanski, a Rim (sa tada važećim prvenstvom među episkopskim sedištima) je zastupao pravoverne stavove. Istovremeno je to bila i borba za prestiž između episkopskih sedišta u nestorijanskoj Antiohiji i pravovernoj Aleksandriji. Kirilo Aleksandrijski je sa pravovernim episkopima iz Egipta

¹⁰⁶ Cf., <http://zurnalizam.blogspot.com/2012/08/crkveni-sabori-odgovori-na-aktualna.html>, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 16:15

lađom uspeo da pretekne nestorijanske episkope iz Antiohije i prvi stigne do Efesa. Rimski episkop Sveti Celestin nije mogao doći, pa je poslao dvojicu episkopa i prezbitera. Nestorije je uspeo da na vreme dođe iz Carigrada u Efes. Nečekajući Antiohijske episkope, Kirilo je odmah preuzeo rukovođenje Saborom otvarajući debatu. Istog dana, Sabor je osudio Nestorijevo učenje, a on je lišen sveštenećkog čina i proglašen jeretikom. Nepodeljena pravoverna crkva je, pri tom, odbacila nestorijanski termin Hristorodica i ozvaničila pravoverni termin Bogorodica, upravo u Efesu, gde je Bogorodica neko vreme boravila i gde je bio veoma poštovan njen kult. Na istom mestu gde je održan Treći Vaseljenski sabor episkopi monofiziti (njih oko 135) održali su 449. godine Sabor, koji je kasnije nazvan Razbojničkim. Na njemu su i nestorijanci i pravoverni osuđeni kao pripadnici Nestorijeve jeresi. Istoričar hrišćanstva, Aleksandar Šmeman, nazvao je ovaj događaj sramotom i padom, kakav Crkva do tada nije doživela i kao trijumf nasilja i jeresi. Međutim, ovaj trijumf monofizitske jeresi, nije potrajao dugo. Dve godine kasnije monofizitstvo je bilo osuđeno i odbačeno kao učenje na Vaseljenskom saboru u Halkidonu.¹⁰⁷

4.4. Četvrti Vaseljenski sabor

Četvrti Vaseljenski sabor održan je u Halkidonu (danas mesto Kadike – Turska, na maloazijskoj obali Bosfora) od 8. oktobra do 1. novembra 451. godine. Povod za njegovo održavanje bila je monofizitska jeres koju je propovedao carigradski monah Evtihije (378. – 454.), inače učenik Svetog Kirila i protivnik nestorijanstva. Po njegovom učenju, Isus Hristos ima samo jednu prirodu (monofisis – jedna priroda) i to Božansku, a ljudsko telo je samo prividno uzeo. Evtihijevo monofizitsko učenje već je bio osudio carigradski patrijarh Flavijan, ali ga je Razbojnički sabor godinu dana kasnije opravdao i vratio u Crkvu. Posle smrti cara Teodosija (450.), koji je podržavao monofizite, na vlast je došao car Markijan koji je sa svojom suprugom, caricom Pulherijom, podržavao pravoverje. U jednom pismu patrijarhu Flavijanu, rimski papa Lav I takođe je oštro osudio monofizitstvo.

Car Markijan sazvao je Sabor 451. godine. Za mesto održavanja određena je najpre Nikeja, ali je Sabor ubrzo premešten u Halkidon, u hram Svete mučenice Jefimije, zbog blizine prestonice. Po broju učesnika, ovo je bio najbrojniji Vaseljenski sabor, sa oko 600 – 630 Episkopa. Na samom početku Sabora, raspored učesnika pokazao je da su monofiziti ostali usamljeni i izolovani. Sabor je osudio monofizitstvo i njegove pristalice, ne samo kao jeretike, već i kao izazivače nemira i nasilja u Crkvi. Značajna je bila druga sednica Sabora, održana 10. oktobra. Na njoj je prvi put čitan Nikeo-carigradski Simbol Vere iz 381. godine. Oros, koji je doneo Halkidonski sabor, smatra se najvećim delom ovog Sabora i do danas je ostao za pravoslavnu crkvu merilo hristologije. Neke crkve, koje su se sticajem raznih istorijskih okolnosti, ubrzo našle izvan Vizantijskog carstva, pod stranim osvajačima i van uticaja drugih istočnih, pravovernih crkvi, nisu priznale odluke Halkidonskog sabora i ostale su pri monofizitskom učenju. Danas, u ove tzv. dohalkidonske crkve spadaju Koptska, Jermenska, Etiopska i Sirijsko-jakobitska crkva.¹⁰⁸

4.5. Peti Vaseljenski sabor

Peti Vaseljenski sabor održan je u Carigradu od 5. maja do 4. juna 553. godine, u vreme cara Justinijana I Velikog (527. – 565.). Ovaj Sabor se nije bavio novom jeresi već je samo na novi način ponovo razmatrao problem monofizitstva, nestorijanstva i origenizma (teološki pravac u

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Cf., <http://laudato.hr/Godina-vjere/Godina-vjere/Kako-je-Isus-Krist-pravi-Bog-i-pravi-covjek-.aspx?lang=it-IT>, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 16:21

hrišćanskoj teologiji Istoka koji je utemeljio Origen, aleksandrijski pisac i hrišćanski teolog; zastupa tezu da je hrišćanska teologija prirodno dovršenje helenske filozofije).¹⁰⁹ Car je pokušavao da privoli monofizite da prihvate pravoverje jedinstvene nepodeljene hrišćanske crkve i da se vrate u crkvu. U tom cilju, u Carigradu je održan susret pravovernih i monofizitskih teologa 532. godine. Za monofizite je bilo neshvatljivo i neprihvatljivo to što je Crkva osudila Nestorija, a nije osudila njegovog učitelja Teodora Mopsuestijskog, Teodora Kirskog i Ivu Edeskog, koji su otvoreno podržavali Nestorija. Car Justinijan i Crkva pristali su da se na dnevni red ponovo stave pomenute tri ličnosti. Pravoverni episkopi su učinili iskorak ne bi li privoleli monofizite da se vrate u Crkvu. Osudili su pomenutu trojicu jeretika, na osnovu Edikta cara Justinijana I, pod nazivom „Tri poglavlja“ (grčki „Ta tria kefalia“). Rimski papa Vigilije bio je u Carigradu za vreme Sabora, ali nije želeo da mu prisustvuje. On je tek naknadno, sopstvenim Konstitutuom, prihvatio saborske odluke. Ovakav Papin postupak izazvao je brojne podele na Zapadu i raskole koji su trajali pola veka.¹¹⁰

4.6. Šesti Vaseljenski sabor

Šesti Vaseljenski sabor (ili Treći Carigradski sabor) održan je u Carigradu od 7. novembra 680. do 16. septembra 681. godine i bio je najduži po trajanju (10 meseci). Sazvao ga je car Konstantin IV Pogonat (648. – 685.). Sabor je održan u carskom dvoru, u svečanoj sali sa svodovima (kupolama, grčki trulos), pa je zato i poznat kao Trulski sabor. Sazvan je da bi formulisao pravoverno učenje u odnosu na monotelitsku, odnosno monofizitsku jeres. Ova jeres pojavila se u prvoj polovini sedmog veka, u obliku ispovedanja vere poznatim pod nazivom Ektesis, koje je sastavio carigradski patrijarh Sergije, a prihvatio i rimski papa Honorije. Po tom učenju, Isus Hristos ima dve prirode, ali posle Ovaploćenja On ima samo jednu volju (monotelitstvo) ili jedno delanje (monoenergizam). Ovakvo učenje podržavali su i arhiepiskop Aleksandrijski Kir (bivši monofizitski mitropolit u Jermeniji), ali i car Irakilije. To je moglo da privuče umerene monofizite nazad u Crkvu, ali je protivrečilo Halkidonu i pravovernoj teologiji. Na Saboru su monoteliti i monoenergisti ostali u apsolutnoj manjini (172 naspram samo tri episkopa i dvojice monaha), pa su ove jeresi kao i njihove pristalice osuđeni. Episkopima, borcima protiv ovih jeresi odato je javno priznanje. Ostaje samo pitanje da li bi se oni episkopi, poput patrijarha Sergija, koji je preminuo pre održavanja Sabora, povinovali odlukama Sabora.

Njihovo opredeljivanje za monotelizam i monoenergizam svojevremeno je imalo dobru nameru da se ako ne svi, onda barem umereni monofiziti privole od odricanja svoje jeresi i vrate u Crkvu. Peti i Šesti Vaseljenski sabor bavili su se uglavnom dogmatskim sporovima i borbom protiv jeresi i nisu donosili kanone vezane za crkveni poredak, organizaciju i disciplinu. Zato je, jedanaest godina posle Šestog Vaseljenskog sabora, 692., održan tzv. Peto - šesti Vaseljenski sabor. Održan je ponovo u Carigradu, sa istim episkopima koji su učestvovali na Šestom saboru i još sedamdesetak novih, ukupno oko 240 jerarha. Ovaj Sabor se u tradiciji nepodeljene hrišćanske crkve smatra dopunom Petog i nastavkom Šestog Vaseljenskog sabora. Na Peto-šestom saboru doneto je 102 kanona, potvrđene su odluke svih šest prethodnih Vaseljenskih sabora, kanoni prva četiri Sabora, mnogi pravoverni pomesni Sabori, osamdeset pet apostolskih pravila, kao i učenja Svetih Otaca Crkve koji su se u prethodna četiri veka istakli u odbrani pravoverja i borbi protiv jeresi.¹¹¹

¹⁰⁹ http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eFhnXhA%3D&keyword=origenizam, datum i vreme pristupa: 10.06.2017., 14:21

¹¹⁰ Cf., Garcia, B. (2009). *Enciklopedijski teološki rječnik: Koncil Kalcedonski*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost

¹¹¹ Ibidem.

4.7. Sedmi Vaseljenski sabor

Sedmi Vaseljenski sabor održan je u istom mestu kao i prvi, u gradu Nikeji, u Maloazijskoj Vitiniji, od 24. septembra do 23. oktobra 787. godine. Saziv i održavanje ovog Sabora zahtevao je mladi car Konstantin VI i njegova majka, carica Irina. Razlog održavanja Vaseljenskog sabora bilo je ikonoborstvo, odnosno pojava odbacivanja i uništavanja ikona u crkvi. Ikonoborstvo (ikonoklazam, ikonomahija) je verski pokret protiv ikona, freski, kipova, relikvija i drugih vizuelnih predstava i verskih objekata u okvirima, pre svega, sopstvene religije. Ikonoborstvo je tipična pojava i odlika judaizma i islama, ali se često javljalo i u hrišćanstvu. Ikonoborci najčešće smatraju da je poštovanje ikona idolopoklonstvo, suprotstavljeno Drugoj Božijoj zapovesti: „Ne pravi sebi idola niti kakva lika od onoga što je gore na nebu, ili dole na zemlji, ili u vodi ispod zemlje. Nemoj im se klanjati nit im služiti.“¹¹² U istočnom hrišćanstvu se ikonoborstvo javilo u osmom veku. U jednom periodu je preraslo u državnu politiku Istočnog Rimskog carstva.

Mnogi hrišćani poštovali su ikone i kipove, celivajući ih i moleći se ispred njih, što su neki pogrešno tumačili kao nastavak paganskog idolopoklonstva. Na pojavu ikonoborstva dosta uticaja su imali i monofizitska jeres, islam, kao i neoplatonistički i origeniistički uticaji. Takođe, borbe oko vizantijskog prestola bile su isprepletane i usko povezane sa borbama ikonofila i ikonoklasta. Prvi vizantijski car iz tzv. sirijske dinastije, Lav III Isavrijanac (717. – 741.), prvi je držao vatrene govore protiv ikona i skinuo Hristovu ikonu sa kapije dvora. Potom je smenio ikonofilskog patrijarha Germana i postavio ikonoborca Anastasija za episkopa carigradskog, da bi, na kraju, 730. godine izdao i poseban Edikt, kojim se zabranjuje kult ikona na nivou čitavog Carstva. Pošto su se rimski episkopi Grigorije II i Grigorije III stavili na stranu pravoverja i ikonofilije, dolazi do sve većeg razmimoilaženja i sukoba između Rima i ikonoboračkog Konstantinopolja. Sin i naslednik Lava III, Konstantin V, kasnije poznat pod pežorativnim nadimkom Kopronim (Đubre), bio je još veći progonitelj pravoverja i ikonofila. On je autor dela Trinaest teoloških traktata, u kojem je izložio svoje monofizitske i ikonoklastičke ideje. Na Saboru u Carigradu, poznatijem kao Bezglavi sabor, 754. godine, bez prisustva Rimskog episkopa, koji se stavio na stranu pravoverja i ikonofilije i svih istočnih pravovernih episkopa, ikonoborački episkopi su i na saborskom nivou osudili i zabranili poštovanje ikona i anatemisali najveće borce ikonofilskog pokreta patrijarha Germana i Svetog Jovana Damaskina.

Politika ikonoborstva sprovodila se bukvalno ognjem i mačem. Pošto su se u prvim redovima u odbrani kulta ikona nalazili monasi, ikonoborstvo se velikim svojim delom pretvorilo u neku vrstu antimonaškog pokreta. Ostalo je zabeleženo da je u jednoj od vizantijskih tema pred monahe postavljen izbor – razmonašenje i stupanje u brak ili oslepljenje i progonstvo. Vrhunac Konstantinovog ikonoborstva bio je zabrana Svetačkog i Bogorodičinog kulta. Konstantinov naslednik, Lav IV Hazar, vodio je nešto umereniju ikonoboračku politiku. Njegovi naslednici, desetogodišnji car Konstantin i njegova majka carica Irina, budući da su bili pravoverni, tj pripadali su jedinstvenoj hrišćanskoj još uvek nepodeljenoj crkvi i ikonofili, učinili su sve da se, mada ne zauvek, otkloni opasnost od ikonoboračke jeresi. Sedmi Vaseljenski sabor bio je predviđen da se održi 31. jula 786. u Carigradu, ali su prisutne arhijereje rasterali prestonički gardisti, odani ranijim ikonoboračkim carevima. Sabor je održan gotovo godinu i po kasnije, tek onda kada je carica Irina, pod izgovorom pohoda na Arabljanu, odaslala gardiste na front, a u Nikeju dovela ikonofilske trupe iz Trakije. Sabor je poništio odluke Bezglavog sabora iz 754. godine i formulisao učenje prema kome predmet

¹¹² Biblija – Stari i Novi savez., op. cit., str. 560

poštovanja kod ikona jeste ličnost predstavljena na ikoni. Prema ovom učenju, treba praviti razliku između obožavanja (latrija), koje priliči samo Bogu i poštovanja (proskinesis) koje dolikuje svetima. Potvrđena je i ozakonjena vera Crkve da su svete ikone dostojne poštovanja kao vidljivi izrazi večne i neprolazne lepote, pre svega Gospoda Hrista kao Bogočoveka. U tom smislu i čovek je ikona, slika Boga nevidljivog, jer je stvoren po slici i prilici Božijoj. Bog je zato i postao čovek, ovaplotio se, da bi pokazao da je čovek najlepší i najdivniji Božiji tvor. Na Saboru je donet i poznati Oros, ispovedanje vere u vezi s pitanjem svetih ikona. Ovaj Oros, sve do danas ostao je kriterijum i merilo hrišćanske bogoslovske misli o ikonama. U njegovoj osnovi je bogoslovlje Svetog Jovana Damaskina, najodlučnijeg apologete od ikonoboračke jeresi, koja u osnovi ima hristološki karakter, jer je povezana sa pitanjem Božanske i ljudske prirode samog Sina Božijeg.

Uprkos pobedi ikonofilske, pravoverne struje, na Sedmom Vaseljenskom saboru, sukobi oko ikona produžili su se i posle Sabora, pa i kroz deveti vek. U sukobu cara Konstantina i carice Irine, različite strane odmah su zauzeli stari protivnici ikonofili na Irininoj i ikonoborci, na Konstantinovoj strani. Irina je zbačena i proterana na Mitilenu (Lezbos) 802. godine, gde je i umrla. Na vizantijskom prestolu, u toku devetog veka bilo je se još nekoliko ikonoboračkih careva, poput Lava V Jermenina, Mihaila II Amorijca ili cara Teofila.

Pravoverni patrijarsi često su smenjivani, a na njihovo mesto ponovo postavljani ikonoborci. Teofilovom smrću, ikonoborački pokret doživljava konačni kraj. U vreme vladavine cara Mihaila III i njegove majke – regentkinje Teodore, carigradski patrijarh Metodije svečano, 11. marta 843., u prvoj nedelji Velikog posta, ponovo uspostavlja kult poštovanja ikona. To se po tradiciji smatra pobedom pravoverja nad ikonoborstvom. Na tada održanom pomesnom Saboru u Carigradu proglašen je dokument pod nazivom Sinodikon¹¹³, kojim pravoverna crkva baca anatemu na sve jeresi, a pre svega na ikonoborstvo. Moglo bi se reći da se epoha Vaseljenskih sabora zapravo i ne završava Sedmim Vaseljenskim saborom 787., već pobedom nad ikonoborstvom 843. godine. Period u istoriji Vizantije, od tada, pa sve do 1025. godine, Georgije Ostrogorski naziva dobom cvetanja Vizantijskog carstva.¹¹⁴

5. VELIKA ŠIZMA U HRIŠĆANSTVU

Još pre nego što se dogodio Veliki raskol 1054. godine, između Crkve na Istoku i one na Zapadu počele su se stvarati razlike i nastajao je proces udaljavanja. Prva šizma između Rima i Vizanta dogodila se u doba patrijarha Akacija (472. – 488.), a trajala je od 484. do 519. godine. Želeći smiriti nesnošljivosti među različitim strujama koje su se ozbiljno sporile oko poimanja jedne osobe i dve prirode u Isusu Hristu, ovaj je Patrijarh smatrao da treba osporiti teološku ispravnost Halkidonskog sabora održanog 451. godine. Rim je ekskomunicirao Akacija, a šizma je trajala dok se nije uspostavio mir zahvaljujući caru Justinu i njegovom nećaku Justinianu.

Brojne nesuglasice između Istoka i Zapada Rimskog carstva, kao i različitost filozofskih orijentacija i tumačenja teoloških pitanja u različitim delovima Carstva prouzrokovale su raskol, odnosno podelu hrišćanske crkve. „Iako su još u devetom veku dve crkve neposredno došle u sukob zbog nekih obrednih razlika, već više vekova je tu centralni predmet spora predstavljala doktrina o papstvu i tumačenje Simbola Vere, tj. naknadno dodavanje latinske reči Filioque („...i Sina“) u onaj deo teksta ispovedanja koji se odnosi na svetog Duha.

¹¹³ Ware, B. K. (1964). *The Orthodox Church*. London: Penguin Books, str. 38

¹¹⁴ Cf., Blažević, B. (2012). *Crkveni partikularni sabori i dijecezanske sinode na području Hrvatske i drugih južnoslavenskih zemalja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost

Navešćemo deo te sporne rečenice: „Verujem... i u Duha Svetoga, Gospoda, Životvornoga, koji od Oca (i Sina) ishodi“. Veliki raskol ili grčki: šizma se desio 1054. godine čime je završen spor između rimskog pape Lava XIX i carigradskog patrijarha Mihajla Kerularija. „Rimska crkva se posle raskola 1054. godine prozvala katoličkom (od grčkog: katolikos – sveopšti), a carigradska i one koje su je podržale (aleksandrijska, antiohijska i jerusalimska) ortodoksnom (od grčkog: orthos – dokeo – pravoverni) ili pravovernom.“¹¹⁵ „Pravoslavna crkva oduvek se pozivala na princip da se Simbol Vere, koji je usvojen još u 4. veku i predstavlja jedan od temelja hrišćanske vere, ne može naknadno i arbitrarno menjati. Pored toga, pravoslavci smatraju da je učenje o izlasku Svetog Duha iz Sina, a ne samo iz Oca, teološki netačno.

Oni ne prihvataju ni dogmu o papskoj nepogrešivosti koja je formulisana na Prvom Vatikanskom saboru 1870. godine. Iako bi se, dakle, Papi moglo dodeliti počasno mesto među drugim biskupima (episkopima), pravoslavci nikako ne prihvataju da poglavar Rimske crkve može donositi ili nametati odluke nezavisno od volje drugih jerarha.“¹¹⁶ Pravoslavna crkva (poštuje i čuva kanone i odluke sedam Vaseljenskih sabora), odbacuje i ne priznaje univerzalni autoritet, nepogrešivost i primat Pape i danas je organizovana uglavnom na nacionalnom nivou. Na drugoj strani je Rimokatolička crkva, nad kojom Papa ima potpunu jurisdikciju. „O dubini velikog raskola između Pravoslavne i Rimokatoličke crkve najbolje, možda, svedoči podatak da su anateme koje su njihovi poglavari proglasili još 1054. godine, ukinute tek 1965., tokom istorijskih susreta pape Pavla VI i patrijarha Atinagore u Rimu i Istanbulu. Pre toga, lideri ovih crkava nisu se sretali još od petnaestog veka.“¹¹⁷

5.1. Istorijski procep između Istoka i Zapada

Prva ozbiljna teološka neslaganja, koja su potom direktno izazvala raskole u crkvi, desila su se nakon prvog i drugog Ekumenskog sabora u Nikeji 325. i Carigradu 381. godine. Arijevo negiranje Hristove božanske prirode bilo je uzrok sazivanju Nikejskog sabora, koji je osudio njegovo učenje. On je živeo u duhu elitne grčke kulture ondašnje Aleksandrije i kao sveštenik je pao pod uticaj raznih dualističkih i gnostičkih škola. To je imalo za posledicu njegovo odbacivanje triniteta (Svetog Trojstva) i shvatanje da je Hristos Očevo stvorenje, te da je postojalo vreme kad ga nije bilo. Takvim stanovištem je negirao samu srž hrišćanstva, zbog čega ga je crkva proglasila jeretikom a njegovo učenje krivoverjem.¹¹⁸ Tek što se razbistrilo trinitarno pitanje, koje su visokoobrazovani Grci hteli dovesti u sklad s oblicima svoga mišljenja kroz filozofske špekulacije, pojavio se novi problem, ovog puta hristološki. Po ovom pitanju došlo je do krupnih doktrinarnih razlika dve uticajne teološke škole Istoka: antiohijske i aleksandrijske.

Prvi su pod uticajem Aristotela i racionalističke filozofske misli dali prioritet ljudskoj prirodi Hristovoj, a drugi platonski nadahnuti su isticali njegovo božanstvo. To je dovelo do ozbiljnih neslaganja u pogledu dve Hristove prirode, nedeljive i nepomešane (ljudske i božanske). Spor se nije mogao prevazići zbog nepopustljivosti dve sukobljene strane, što je dovelo do prvog značajnijeg raskola unutar opšte crkve. Na Efeškom (431.) i kasnije Halkidonskom saboru (451.) su se još više izoštrile pomenute razlike. Protivnici opšteg sabora u Efesu formirali su svoju posebnu (prethalkidonsku) crkvu, poznatiju pod imenom Nestorijanska ili Asirska,

¹¹⁵ Cvitković, I., op. cit., str. 6

¹¹⁶ Abazović, D., Radojković, J., Vukomanović, M. Op. cit., str. 71

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Cf., Kolarić, J. (2005). Ekumenska trilogija: istočni kršćani, pravoslavni, protestanti. Zagreb: Prometej

nazvanu po carigradskom patrijarhu Nestoriju čije je učenje osuđeno, a on proteran.¹¹⁹ Patrijarh Jovan Antiohijski je podržavao Nestorija i pozivao ga na pomirenje, što carigradski prvosveštenik nije prihvatio. Uprkos takvom držanju, cela antiohijska škola na čelu sa patrijarhom Jovanom je izbegla žuč osude. Na Halkidonskom saboru dolazi do ozbiljnih neslaganja u pogledu dve Hristove prirode. Spor se nije mogao prevazići, pa su protivnici odluka donesenih u Halkidonu osnovali svoje monofizitske (monophysitis, grčki – jedna priroda) ili nehalkidonske crkve: Sirijsku ili Jakobitsku (prozvanu po svom osnivaču Jakovu Baradeju), Koptsku, Etiopsku i Jermensku apostolsku crkvu. Njihovo učenje je osporavalo otkupiteljsku ulogu Isusa Hrista, tvrdeći da u njemu postoji samo jedna priroda.¹²⁰

Ni jedni ni drugi nisu prihvatili zvanično učenje, odbacujući opšteobavezujuće odluke kasnijih sabora. Od toga doba oni su nastavili samostalan život i svoj put crkvenosti sve do naših dana. Ove hrišćanske zajednice su poznate pod nazivom – stare ili drevne istočne (orijentalne) crkve, i treba ih razlikovati od pravoslavne (vizantijske) crkve, jer one ne priznaju sedam opštih sabora, iako se nazivaju pravoslavnicima.¹²¹ Ovi raskoli su naneli vidljivu ranu na živom telu crkve, ali su ipak bili lokalizovani na rubnom delu Carstva, u njegovim istočnim provincijama. Crkva je i dalje sačuvala svoju univerzalnost i institucionalno jedinstvo sve do velikog raskola 1054. godine, kada se konačno podelila na istočnu (pravoslavnu) i zapadnu (katoličku).

Carigradski patrijarh Mihailo Kerularije je zatvarao latinske crkve i samostane u Carigradu, oštro osuđivao latinski običaj beskvasnog hleba kod slavljenja misne žrtve, takođe i celibat, tj. beženstvo sveštenika, umetanje reči „Filioque“ u Verovanje i tome slično.

Da bi unapredio pregovore o savezu i da bi odbio Patrijarhove napade, papa Leon je u Carigrad poslao svoje poslanike: kardinala Humberta de Silva Candida, svoga kancelara Friedricha Lotarinškog i nadbiskupa Petra iz Amalfija. Pozivajući se na Konstantinovsku darovnicu, koju su uostalom tada i u Carigradu smatrali verodostojnom i nisu je još smatrali falsifikatom i na bezuslovni Papin primat izveden iz Petrovog nasleđstva, tražili su da se prizna rimski jurisdiksijski primat i primat zapadnih običaja, za koje su tvrdili da su jedini koji vrede i koji su u skladu s predajom.

Patrijarh nije poslanike ni pustio ispred sebe. Tada ga je Humbert napao strastvenim borbenim spisom i bulom o izopštenju, koju je 16. jula 1054., uz glasne proteste, pred očima klera i naroda što su se upravo bili okupili na glavnoj službi Božijoj, položio na glavni oltar u crkvi Svete Sofije. „Videat Deus et iudicet“¹²², uzviknuo je pri tom. Bula o izopštenju što ju je sastavio Humbert pokazuje jasno da se zapadna Crkva razvila u novom, vlastitom smeru, a i to da pristalice reforme nisu uopšte razumele duh grčke Crkve. Sve do danas je sporno da li je kardinal Humbert za tako dalekosežne korake bio ovlašćen. Papa Leon umro je još 19. aprila 1054., a njegov naslednik Viktor II (1055. – 1057.) izabran je tek 13. aprila 1055., tako da je u vreme ovih događaja papska stolica bila ispražnjena. Upravo zbog toga Kerularije nije ekskomunicirao ni Papu ni Rimsku crkvu, već samo poslanike. Pa ipak, rascep nije nikada

¹¹⁹ Cf., Franzen, A. (2004). Pregled povijesti Crkve (V izdanje). Zagreb: Kršćanska sadašnjost

¹²⁰ Cf., Jedin, H. (1980). Crkveni sabori. Zagreb: Kršćanska sadašnjost

¹²¹ Cf., Miz, R. (2008). Izazovi i problemi ekumenizma: ekumenska propedeutika i doktrinarne razlike. Novi Sad: Rusko slovo

¹²² <http://medievalchurchhistory.blogspot.com/2012/10/lesson-19-great-eastern-schism-of-1054.html>, datum i vreme pristupa: 11.06.2017., 14:38

više zalečen. Uprkos često ponavljanim pokušajima da se obnovi jedinstvo, raskol je ostao sve do danas.¹²³

I možda ne bi tako bio sudbonosan 16. jul, da on nije predstavljao samo epilog vekovima stvorenih razlika između dva duhovna i kulturno-civilizacijska kruga. Njihovo prožimanje je sve više slabilo, a razlike koje su iznedrile suprotnosti bile su toliko jake da bi se fikcija duhovnog i verskog jedinstva mogla dalje održavati.

Uzroke podele jedinstvene Hristove crkve treba tražiti u kompleksnosti inkulturacije jevanđelja, tokom nekoliko prvih vekova hrišćanstva, unutar grčkog i latinskog kulturnog kruga. Činjenica je da se raskol 1054. godine dogodio na nivou sukoba konkretnih nosilaca crkvene vlasti, ali ne smemo zanemariti njegovu dublju pozadinu teoloških razlika. Hrišćanstvo je utemeljeno kao izrazito univerzalna religija, opšteokodirana, što joj je omogućilo da zaživi u duhu različitih kulturnih zasada. Ona nije bila nužno jedinstvena, a još manje jednoobrazna religija. Hrišćanstvo se kod Grka na istoku naslonilo na tradiciju helenizma, dok je na zapadu našlo svoj izraz koji odražava rimsku pravnu misao i sposobnost upravljanja, karakterističnu za ovaj deo mediteranskog sveta. Dok su Grci bili intelektualni i uvek filozofski nastrojeni, Latini su bili praktični i odani reči zakona. Grk je rođeni filozof, a Rimljanin vojnik. Uticaj tanane helenske filozofije, poezije i umetnosti živi kroz liturgijsko bogatstvo, suptilnu teologiju, razigranu arhitekturu po uzoru na božansku geometriju i ikonografiju istočne crkve.

Rimski praktični duh, eminentno izražen kroz pravni sistem, vojno i državno upravljanje, prilagodio se i očuvao kao bitno svojstvo karaktera zapadne crkve, posebno u ravni konkretnog institucionalnog delovanja. Još je za cara Konstantina doktrinarno jedinstvo predstavljalo ideal hrišćanskog carstva. Nesporazumi koji su usledili tokom kasnijih vekova pokazali su kako je taj ideal teško dostići i pored raznih pokušaja i carskih pritisaka da se ustanovi jedinstven dogmat pravoverne hrišćanske crkve. Na granici petog i šestog veka imperijalna kancelarija je verovala da će kombinacijom pritiska, naredbi i ubeđivanja uspeli u svom naumu, koji se pokazao neuspešnim i to u doba Justinijana (527. – 565.), jednog od najvećih i najambicioznijih rimskih careva. Očigledan neuspeh je pokazao da čak i takva državna moć i njen aparat nisu bili u stanju da nametnu versko jedinstvo, jer je ono bilo iznutra disonantno zbog različitih faktora i raznorodnosti socio-kulturnih sredina u kojima je hrišćanstvo našlo svoj konkretni izraz. U hrišćanskoj imaginaciji Istočnog Rimskog carstva nije postajala izrazita podela na grad i selo, kako je ona doživljavana na Zapadu. Na Istoku se razlikovala pustinja i svet. Svet je bio u senci asketizma isposnika, anđeoski svetih ljudi koji su tražili božansko nadahnuće i dodir van naseljenih sredina, na usamljenim mestima tihe kontemplacije, pokajanja i neprestane molitve.

U Egiptu, Siriji i na drugim područjima Istoka vladalo je mišljenje da je Sveti Duh uzdigao mnoštvo svetih bogougodnika u pustinji, iz čega je proisticao njihov duhovni i moralni autoritet, jer su delovali izvan institucionalnih okvira crkve.¹²⁴ Oni nisu napustili svet u smislu da su prekinuli odnose sa njim, već su izmorenom ostatku čovečanstava pokušali vratiti nadu i veru u povraćeni raj. Tu simboličnu razmenu su sprovedi na duboko imaginativnom nivou. Upravo je ova mistična simbioza pustinje i nastanjenog sveta bila središnja tačka duhovnog života istočnih hrišćana.¹²⁵ U sedmom veku dolazi do preoblikovanja hrišćanstva na Zapadu, onakvog kakvo je bilo kroz ceo srednji vek, sve do modernih vremena. To je prelazno doba sveobuhvatnog razvoja evropske civilizacije, kada njena unutrašnjost, kontinent, sve više

¹²³ Franzen, A., op. cit., str. 88

¹²⁴ Cf., Braun, P. (2010). Uspori hrišćanstva na Zapadu. Beograd: Clio

¹²⁵ Ibidem.

dobija na značaju. Tada su istočni hrišćani bili sve čudniji svojoj braći na Zapadu. Konačno reakcije dvorske elite Karla Velikog na kult ikona kod Grka najavile su konačan razlaz u domenu hrišćanske imaginacije. Istok je tako stvorio ono što danas poznajemo kao pravoslavnu duhovnost i kulturu, dok su zapadnjaci odbili da ih podražavaju i stvorili su svoj lični hrišćanski izraz, čiji je eminentni nosilac rimokatolicizam. Osim toga, na crkveni univerzalizam snažno su uticale političke prilike tog doba. Koliko je jačanje zapadnih sila ograničavalo i suzbijalo državni univerzalizam i celovitost Istočnog rimskog carstva, toliko je s druge strane uticaj carigradske crkve na slovenski svet, posebno na Balkanu, slabio poziciju Rima i njegov univerzalizam. Do razgraničenja sfera, uslovljenog istorijskim razvitkom, ipak je došlo, ali ne putem dogovora nego kroz oštar raskid, koji traje sve do danas.¹²⁶

Uzroke navedenih raskola nije jednostavno identifikovati zbog njihove kompleksnosti. U najopštijem smislu možemo ih svrstati u unutrašnje, strogo teološke i spoljašnje ili neteološke uzroke. Prvi se odnose na pitanja vere i istine, manjak spoznaje. To su hristološka pitanja vezana za Hristovu bogočovečansku prirodu, trinitet, odnosno Sveto trojstvo, koje predstavlja unutrašnji odnos među božanskim osobama, opravdanje, sredstva milosti i čovekovo učešće u spasenju i sl. Neteološki uzroci svode se na životnu praksu crkve i njenu socijalnu funkciju. Oni uključuju različite istorijske, političke i idejne uticaje, jezik i kulturu, kao i ljudski element, koji je u datom istorijskom kontekstu odigrao presudnu ulogu u stvaranju novih crkvenih zajednica i njihovom izdvajanju iz matične crkve.

5.2. Stvaranje Vizantije

Car Konstantin premestio je prestonicu Rimskog carstva na Istok 324. g., a taj događaj označava početak vizantijske istorije. Carevi motivi za takav čin bili su najviše vojni, jer su mnogi moćni neprijatelji – Persija (oko Eufrata), Germani (na Dunavu), germanski pirati na Crnom moru – predstavljali pretnju istočnim provincijama koje su bile najnaseljeniji i najbogatiji deo Rimskog carstva. Konstantin je za novu prestonicu izabrao staru grčku koloniju – Vizantium, koja je imala sjajan strateški položaj na Bosforu, gde se dodiruju Evropa i Azija. Službeni naziv novog grada bio je Novi Rim, ali je uskoro prozvan Konstantinov Grad ili Konstantinopolis po svom osnivaču. Konstantinopolis je imao izvrsnu prirodnu luku, s tri je strane bio okružen morem, što je doprinosilo sigurnosti. Zbog sve većeg pritiska raznih osvajača, carevi nakon Konstantina izgradili su kompleksan sistem trostrukih gradskih zidina, koji je odolevao napadačima sve do sudbonosne 1453. godine, kada su ga osvojile Osmanlije. Grad je bio smešten na raskršću važnih trgovačkih pravaca – kopnene trgovačke rute od Balkana prema Maloj Aziji i morskog puta između Crnog mora i Mediterana.

Konstantinopolis je veoma brzo postao hrišćanski grad i prestonica hrišćanskog carstva, a glavna crkvena osoba ili Patrijarh Konstantinopolisa postao je druga osoba u crkvenoj hijerarhiji, odmah iza rimskog Pape. Doduše, patrijarsi nikada nisu priznavali vrhovni položaj Pape, niti su papinski položaj smatrali hijerarhijski jačim. Konstantinovi naslednici nisu napuštali ideju jedinstvenog Rimskog carstva i preduzimali su sve ne bi li obnovili Rimsko carstvo u njegovoj nekadašnjoj veličini, moći i slavi. Car koji najbolje ilustruje takve namere ranog Vizantijskog carstva bio je Justinijan. Najviše podataka o caru Justinijanu stiglo je iz pera dvorskog istoričara Procopiusa, koji je u nekoliko dela slavio Justinijanovu spoljnu politiku i ratne uspehe, ali i njegova arhitektonska postignuća. Nakon smrti Justinijana

¹²⁶ Cf., Ostrogorski, G. (1947). *Istorija Vizantije*. Beograd: Prosveta

Procopius je prikazao i tamniju stranu Justinijanovog dvora, kojeg je opisao kao leglo nemorala i poroka u kojem je navodno prednjačila Justinijanova žena, carica Teodora.

Jedna od glavnih Justinijanovih preokupacija bila je da povрати izgubljene teritorije Rimskog carstva, koje su zauzeli razni upadači. Do polovine šestog veka njegove su trupe predvođene vrlo sposobnim vojskovođama Velizarom i Narzesom, uspele pokoriti Vandale u Severnoj Africi i srušiti njihovo kraljevstvo, isto se dogodilo Ostrogotima u Italiji, a prisilio je i Vizigote na odstupanje južnog dela Hispanije. Justinijan i njegovo Carstvo ponovno je gospodarilo Sredozemljem. Doduše, ovakvi poduhvati na Zapadu oslabili su granice Vizanta na Istoku, ali Justinijan je tipičnom vizantijskom diplomatskom veštinom uspeo osigurati mir s Persijom koja je pretila na istočnim granicama Carstva. Sve ovo je postignuto jer je Vizant organizovao jednu od najjačih vojnih sila u tadašnjem svetu. Vojska, brodovi i mornari štitili su Carstvo, a moćne fortifikacije sprečavale su ugrožavanje prestonice.

Jedno od najvećih Justinijanovih postignuća bilo je sistematizovanje zakona, a u tu je svrhu imenovao ekipu tadašnjih vrhunskih pravnih stručnjaka što je rezultiralo temeljnim dokumentom zapadnjačke pravne nauke – „Corpus Iuris Civilis“¹²⁷, koja se po najvažnijem delu najčešće naziva „Justinijanov Kodeks“. Kodeks je zbirka carskih zakona i pravnih rešenja od cara Hadrijana do njegovog vremena i u velikoj meri je uticao na razvoj prava na Zapadu, a može se reći i da su moderni pravni sistemi zapadnih zemalja bazirani na principima rimskog prava sačuvanih u „Corpus Iuris Civilis“.

Graditeljski poduhvati ipak su ostali najtrajniji pokazatelji Justinijanove carske politike u Vizantu. Sve je započelo pobunom stanovnika Konstantinopolisa, 532. g., poznatom pod nazivom „pobuna Nika“¹²⁸. U tim događajima uništene su mnoge gradske građevine, a izgubljeno je i mnogo ljudskih života. Tokom pobune, Justinijana je obuzela panika i spremao se za bekstvo iz grada, ali je, prema Procopiusu, Teodora uverila muža da radije izabere smrt nego beg. Navodno je tada rekla svoje poznate reči: „...Ljubičasta je najljepši mrtvački pokrov“¹²⁹ (mислеći pri tome da je bolje umreti kao Car nego kukavički pobeći i prepustiti rulji da vlada). Justinijan se odlučio na slamanje pobune i uz pomoć svojih slavni vojskovođa – Velizara i Narzesa to mu je pošlo za rukom. Tada se na hipodromu dogodio jedan od najvećih pokolja u istoriji, u kojem je život izgubilo oko 30 000 ljudi (mnogi smatraju da je taj pokolj izveden po Teodorinoj zapovesti).

Razaranja uzrokovana pobunom Nika pružila su Justinijanu šansu za reizgradnju prestonice. Žudio je za pretvaranjem Konstantinopolisa u refleksiju fizičkog sjaja Rima. Organizovao je velike javne radove na izgradnji veličanstvenih zgrada, vodovoda, kupališta, kanalizacije, uredio je i neke druge gradove (Antiohija, na primer), ali vrhunac njegovog graditeljskog poduhvata i najspektakularnija građevina bila je crkva Hagia Sophia (Sveta Mudrost). Tragovi njegovog graditeljskog poduhvata vidljivi su i na tlu Hrvatske, tačnije u Poreču gde je podignuta Eufrazijeva bazilika.

¹²⁷ <http://ius-romanorum.blogspot.com/2006/12/justinijanova-kodifikacija-corpus-iuris.html>, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 17:39

¹²⁸ [http://wiki.eanswers.com/sh/Nika%20\(ustanak\)](http://wiki.eanswers.com/sh/Nika%20(ustanak)), datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 17:43

¹²⁹ Ibidem.

Slika br. 13: Aja Sofija¹³⁰
Slika br. 14: Eufrazijeva bazilika¹³¹

Justinijan se trudio i oko sređivanja odnosa u Crkvi, tj. prevladavanju razlika između Zapada i Istoka u crkvenim pitanjima. U njegovo vreme sukob je izbijao zbog teološkog pitanja Hristove prirode, jer na Istoku je bilo mnogo pristalica tzv. monofizitske teorije, koji su tvrdili da Hrist ima jednu prirodu – samo božansku, drugim rečima Hrist nije pravi čovek. Pravoverna pozicija je tvrdila da Hrist ima dve prirode – jednu božansku i jednu ljudsku, tj. da je Hrist je i pravi Bog i pravi čovek. Da bi dokazao svoju privrženost zapadnom, odnosno latinskom hrišćanstvu, Justinijan je pokrenuo niz žestokih progona monofizita u Siriji i Egiptu. Ti progoni u velikoj meri su odredili buduća događanja na tom području, jer su monofiziti raširenih ruku prihvatiti islamske osvajače, koji su im garantovali slobodu ispovedanja svoje vere.

Pred kraj njegove vladavine stanje u Carstvu se pogoršalo, morao se istovremeno boriti na nekoliko frontova, posebno protiv Persije na Istoku i Ostrogota na Zapadu, a u takvoj nezavidnoj situaciji na Carstvo se obušila i epidemija kuge. Nakon njegove smrti granice su počele popuštati – Langobardi su upali u severnu Italiju, Persijanci su na Istoku, Avari i Sloveni preko Dunava.... Bez obzira na sva politička i vojna postignuća, Justinijanovu briljantnu reputaciju i na Istoku i na Zapadu osiguravaju Hagia Sophia i „Corpus Iuris Civilis“. Njegovi naslednici nisu više mogli osiguravati status univerzalnog Carstva već su se okrenuli istočnjačkoj orijentaciji.

S carem Heraklijem počinje nova, istočnjačka orijentacija Vizantijskog carstva. Grčki jezik zamenio je latinski kao službeni, a stare rimske titule zamjenjuju se grčkim, pa je tako naziv za cara Bazileus. Njegova vladavina započela je usred mnogih vojnih poraza, a posebno su agresivni bili Persijanci, koji su preuzeli kontrolu nad teritorijom Sirije. Uz pomoć blaga koje je donirala Crkva, Heraklije je osnažio i reorganizovao svoju vojsku i porazio Persijance, koji su morali pristati na ponižavajuće primirje, a Heraklije je čak uspeo vratiti komad pravog krsta na kojem je bio razapet Isus, a kojeg su se domogli Persijanci kada su upali u Jerusalim.

Na Balkanu je bila velika gužva i pritisak Slovena i Avara, koji su nakon 582. godine i osvajanja Sirmiuma (Sremska Mitrovica u Srbiji danas) započeli trajno naseljavanje Balkana. Najveća opasnost za Carigrad (Konstantinopolis) dogodila se 626. godine, zajedničkim

¹³⁰ <https://labosta.files.wordpress.com/2012/03/zlatna-crkva-sofija-m.jpg>, datum i vreme pristupa: 10.06.2017., 23:52

¹³¹ <http://www.istriasun.com/images/euphrasian-basilica-porec-big.jpg>, datum i vreme pristupa: 10.06.2017., 23:53

avarsko-slovenskim opsedanjem Carigrada, a sa azijske strane navalili su i Persijanci. Pokazalo se da čvrste carigradske zidine nije moguće osvojiti bez jake mornarice. Nakon toga Sloveni su se primirili, posredovanjem Vizanta prešli na hrišćanstvo i time postali tampon zona drugim upadačima na Balkan, a Balkan je postao vizantski prostor uticaja. Nova pretnja došla je od strane Arapa nakon Muhamedove smrti, koji su pregazili veliki deo Vizanta u samo jednoj dekadi. Heraklije je shvatio da ima posla sa mnogo gorim protivnikom nego što je to bila Persija i da će njega teško biti proterati s osvojenih područja (poznata je njegova izjava koja to potkrepljuje: „... zbogom, dugo zbogom Siriji ...“).¹³²

U takvim okolnostima morao je Heraklije dodatno reformisati upravu i vojsku kako bi se lakše nosio s pretnjama. Podelio je Carstvo na teme, tj. vojno-političke administrativne jedinice, kojoj je na čelu bio strateg koji objedinjuje vojnu i civilnu vlast. Vojnici su dobijali zemlju u zamenu za vojnu službu – nazivali su se stratoti.¹³³ Vojska je od tog trenutka postala puno delotvornija jer su vojnici braneći Carstvo istovremeno branili svoje posede što je bila jaka motivacija, pa su bili efikasniji od robova ili plaćenika. Hrišćanstvo i pitanje vere bilo je jednako važno na Istoku kao što je to bilo i na Zapadu. Praktikovanje vere donekle se razlikovalo na ta dva područja, pa je zbog toga došlo do razmirica koje će u završnici dovesti do crkvenog raskola.

Iako vizantijski car nije sveštenik, on ipak kontroliše Crkvu na Istoku i postavlja Patrijarha (vrhovni sveštenik u Konstantinopolisu), koji ne priznaje navodni papinski autoritet nad svim hrišćanima, a takav odnos značajno je pridoneo kasnijem konačnom razlazu Crkve. Tokom Srednjeg veka te razlike su se sve više produbljivale. Ulje na vatru bačeno je početkom osmog veka kada su u Vizantu izbili sukobi oko štovanja ikona ili svetačkih slika i kipova. Tadašnji vizantijski car Leon (717. – 747.) iskoristio je svoj duhovni autoritet i službeno pokrenuo ikonoklastičku politiku, tj. zabranu štovanja svetačkih slika. Ikonoklasti su verovali da je štovanje ikona i prikaza svetaca ostatak paganskih vjerovanja. Tvrdili su da sve što je načinila ljudska ruka ne bi trebalo biti predmet obožavanja.¹³⁴ Nikada neće biti potpuno jasan razlog takvih njegovih nastojanja, ali koji god razlog bio u pitanju, ikonoklazam je imao katastrofalne posledice u odnosima sa Zapadom i Papom, a to je bio jedan od bitnih razloga što se Papa okrenuo Francima kao svojim zaštitnicima.

Za razliku od Zapadne, Istočna Crkva se razvijala i funkcionisala pod čvrstom carskom tj. svetovnom vlasti, pa je možda i na toj osnovi došlo do sve većih razlika između Istoka i Zapada. Obe Crkve i Istočna i Zapadna smatraju sebe katoličkom (univerzalnom) i ortodoksnom (pravovernom). Termini Rimaska Katolička Crkva i Grčka Ortodokсна Crkva, koji se danas upotrebljavaju, moderni su izrazi. Istočna Crkva ne priznaje Čistilište kao prelazno stanje između Raja i Pakla. Istočna Crkva dozvoljava, za razliku od Zapadne Crkve, razvod braka na osnovu prevare, a dozvoljava i oženjenim muškarcima sveštenečki poziv. Današnja neslaganja tiču se Papske nepogrešivosti, Bezgrešnog Začeca, Uznesenja Blažene Device Marije ...

Crkveni raskol ili šizma nije rezultat nekih velikih verskih razlika, nego rivaliteta, svađe i snobizma. Godinama su se pape u Rimu i patrijarsi u Konstantinopolisu sukobljavali oko pokršćavanja Istočnih Slovena i crkvene jurisdikcije nad Dalmacijom i južnom Italijom. Osim toga Vizant odbacuje Papin vrhovni položaj u Crkvi, jer je Rim tada za njih malo veće selo,

¹³² <https://www.facebook.com/bizantskocarstvo/posts/941432549286110>, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 17:53

¹³³ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58344>, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 17:55

¹³⁴ <http://proleksis.lzmk.hr/27650/>, datum i vreme pristupa: 09.05.2017., 18:00

provincijski grad bez carstva i bez podređene teritorije, dok je Konstantinopolis sedište bogatstva i moći, pa je prema tome podoban da postane crkvena prestonica. Konačan raskol rezultat je međusobnih optužbi o uplitanju u poslove i sfere one druge, a tome su možda krivi i netolerantni ljudi koji su trebali dogovoriti neke konstruktivne stvari.

Kardinal Humbert, vođa papske delegacije u Konstantinopolis i tamošnji patrijarh Mihajlo Kerularije, našli su se 1054. godine u Konstantinopolisu ne bi li izgledili nesporazume, ali dogodilo se potpuno obrnuto, međusobno su se ekskomunicirali i to je bio kraj jedinstvene hrišćanske Crkve.

5.3. Razlike između konfesija

U hrišćanstvu postoje razne grupe sa raznim verovanjima koja se prilično razlikuju od kulture do kulture i od mesta do mesta. Od vremena reformacije, hrišćanstvo se deli na tri glavne grane, a to su rimokatolicizam gde imamo rimokatoličku crkvu – najveću od svih hrišćanskih crkava, a čine je Zapadna crkva i dvadeset dve istočne katoličke crkve i ima preko milijardu krštenih ljudi; pravoslavlje, gde imamo pravoslavnu crkvu – drugu najveću hrišćansku crkvu koju čine autokefalne i autonomne crkve, a ima oko 340 miliona krštenih ljudi i protestantizam koji ima razne grupe i denominacije kao što su: anglikanci, evangelisti, harizmatici, prezbeterijanci, baptisti, metodisti, anabaptisti, adventisti, kvekeri, pentekostinci ili pentekostalci itd.

Kasnije grupe su nastale odvajanjem od starijih. Jedni protestanti jednostavno se izjašnjavaju kao hrišćani ili nanovo rođeni hrišćani. Drugi, posebno u anglikanizmu i neoluteranizmu, se izjašnjavaju kao i katolici i protestanti. Postoje i tzv. nedominacijske hrišćanske crkve, koje ne spadaju ni u jednu od gore navedenih grupa. Manje hrišćanske denominacije predstavljaju monofizitstvo (jermensko-gregorijanska, jakobitska, koptska i etiopska crkva) i nestorijanstvo.

Druge crkve koje su se proglasile za hrišćanske, ali koje se udaljuju od gornje klasifikacije su mormoni, Jehovini svedoci i druge grupe. Sve ove grupe su nastale iz raznih protestantskih grupa. Između jednih grupa, vladaju velike nesuglasice, dok među drugima postoje simpatije.

Protestantizam je nastao u 16. veku, kada je rimokatolički sveštenik Martin Luther zabio 95 teza protiv učenja Rimokatoličke crkve na vrata Dvorske crkve u Wittenbergu, u Nemačkoj. Lutherova namera bila je reformisati Rimokatoličku crkvu. Povod za pobunu Martina Lutera bila je prodaja indulgencija odnosno opraštanje grehova, čak i budućih, vernicima za novac. Indulgenciju je odobrio papa Julije II. Nakon što je Rimokatolička crkva odbila poslušati Lutherov poziv na reformaciju i povratak na biblijske doktrine i običaje, počela je protestantska reformacija iz koje su nastala četiri glavna pravca ili tradicije protestantizma: luteranska, reformisana, anabaptistička i anglikanska crkva.

Protestantska reformacija je odgovor na četiri osnovna pitanja ili učenja u pogledu kojih su reformatori verovali da Rimokatolička crkva greši. Ta četiri pitanja ili učenja su:

1. Kako se čovek spašava?
2. Na kojem temelju se zasniva verski autoritet?
3. Šta je crkva?
4. Koja je suština hrišćanskoga života?

U pokušaju da odgovore na ta pitanja, protestantski reformatori poput Martina Luthera, Ulricha Zwinglija, Jana Calvina i Johna Knoxa osmislili su „Pet Sola“ (Sola je latinska reč koja znači samo ili isključivo) reformacije. Ovih pet tačaka crkvenog učenja bile su srž protestantske reformacije i za tih pet ključnih biblijskih učenja reformatori su zauzeli stav protiv Rimokatoličke crkve, odbijajući njen zahtev da se odreknu svoga učenja, pa čak i pod pretnjom smrti. Tih pet ključnih doktrina protestantske reformacije su:

1 – „Sola Scriptura“, ili Samo Pismo: potvrđuje biblijsko učenje da je Biblija jedini autoritet za sva pitanja vere i prakse. Sveto pismo i isključivo Sveto pismo, je standard po kojem se mora meriti svako učenje i nauka crkve.

2 – „Sola Gratia“, Spasenje je samo po milosti: potvrđuje biblijsko učenje da se čovek spašava samo po Božijoj milosti i da se od njegovog gneva spašavamo samo po njegovoj milosti. Božija milost u Hristu nije samo potreban, nego je i jedini delotvoran uzrok spasenja. Ta milost je natprirodno delovanje Svetog Duha koji nas dovodi Hristu tako što nas oslobađa od ropstva u grehu i podiže nas iz duhovne smrti u duhovni život.

3 – „Sola Fide“, Spasenje samo po veri: potvrđuje biblijsko učenje da se čovek spašava samo po milosti, samo kroz veru, samo zbog Hrista. Po veri u Hrista, pripisuje nam se njegova pravednost kao jedino moguće zadovoljenje Božije savršene pravednosti.

4 – „Solutus Christus“, Samo Hrist: potvrđuje biblijsko učenje da se spasenje nalazi samo u Hristu i da su njegov bezgrešan život i zastupničko okajanje jedini dovoljni za naše opravdanje i pomirenje s Bogom Ocem. Jevanđelje se ne propoveda ako se ne najavljuje Hristovo zastupničko delo i ako se ne poziva na veru u Hrista i u njegovo delo.

5 – „Soli Deo Gloria“, Slava samo Bogu: potvrđuje biblijsko učenje da spasenje dolazi isključivo od Boga, da ga je Bog ostvario isključivo za svoju slavu. Time se potvrđuje da ga kao hrišćani moramo uvek proslavljati i da moramo živeti naše živote pred licem Božijim, pod Božijim autoritetom i samo za njegovu slavu.¹³⁵

Ovih pet važnih i temeljnih učenja razlog su protestantske reformacije. One čine srž onoga u čemu je Rimokatolička crkva zastranila u svojoj nauci i zašto je protestantska reformacija bila potrebna kako bi crkve širom sveta vratila ispravnoj nauci i biblijskom učenju. One su jednako važne danas u procenjivanju crkve i njenog učenja kao što su bile tada. Veliki deo protestantskoga hrišćanstva treba se pozvati da se u mnogo čemu vrati na ova temeljna učenja vere, kao što su reformatori pozvali Rimokatoličku crkvu u 16. veku.

Pokret reformacije i protivreformacije, rascep do kog je došlo u zapadnom hrišćanstvu, bili su povod za mnoge duge i teške verske ratove kao što su Bartolomejska noć i Stogodišnji rat. Ono što razlikuje protestantizam od katolicizma je odbacivanje svih crkvenih odluka, neprihvatanje Pape kao posrednika između Boga i vernika i odbacivanje kulta svetaca, ikona i Moštiju.

5.3.1. Dogmatske razlike

Glavne hrišćanske verske istine definisane su u antici na prvim Ekumenskim (Vaseljenskim) saborima i uglavnom ih prihvataju sve hrišćanske veroispovesti. U hrišćanstvu je pet glavnih istina:

1. monoteizam (postojanje jednoga transcendentnoga Boga, različitog od sveta, čija je objava sadržana u Svetom pismu) i Trojstvo (u Bogu su tri osobe: Otac, Sin i Sveti Duh)

¹³⁵ Cf., <https://www.gotquestions.org/Hrvatski/Protestantska-reformacija.html>, datum i vreme pristupa: 13.05.2017., 03:05

2. stvaranje i providnost (Bog je sve stvorio, sve uzdržava i svime upravlja)
3. utelovljenje i otkupljenje (Sin je Božiji postao čovekom radi njegovog spasenja)
4. besmrtnost ljudske duše i uskrsnuće tela
5. poslednje stvari (raj ili pakao) uslovljene su milošću Božijom, čovekovom verom i delima za vreme ovozemaljskog života.¹³⁶

Pri daljem tumačenju tih temeljnih dogmi došlo je do razlika između hrišćanskih konfesija. Tako su se zbog hristoloških sporenja o odnosu ljudske i božanske prirode u Hristu na Efeškom saboru 431. odvojili nestorijanci, a na Halkidonskom saboru 451. monofiziti. Iako prihvataju zajedničku nauku sedam prvih Ekumenskih sabora, pravoslavni i rimokatolici razlikuju se s obzirom na učenje o proizlaženju treće božanske osobe. Osim toga rimokatolicizam je nakon raskola 1054. definisao još neke dogme (učenje o Čistilištu, bezgrešno začće, papska nepogrešivost, Marijino uznesenje na nebo), kojima se razlikuje od pravoslavlja. Protestantizam se razlikuje od rimokatolicizma i pravoslavlja pre naglašavanjem milosti na štetu prirode, svodenjem sedam sakramenata na dva (krštenje i večera Gospodnja) i dokidanjem svešteničke hijerarhije.

OSNOVNE RAZLIKE SU SLEDEĆE:

1. Filioque:

Filioque je bilo i još uvek je kontroverzno pitanje u crkvi po pitanju Svetog Duha. Pitanje je od koga Sveti Duh potiče, od Oca ili od Oca i Sina? Reč filioque na latinskom znači „i Sina“. Naziva se „problem Filioque“ jer je izraz „i Sina“ dodat u Nikejskom veroispovedanju koje navodi da je Sveti Duh potekao od Oca „i Sina“. Tokom vremena je bilo toliko rasprave oko tog pitanja da je to na kraju dovelo do podele crkve na Rimokatoličku i Istočnu pravoslavnu crkvu 1054. godine. Ove dve crkve se i dalje ne slažu oko ovog pitanja. U Svetom Jevanđelju po Jovanu stoji: „A Utešitelj, Duh Sveti koga će Otac poslati u moje ime, On će vas naučiti svemu i podsetiće vas na sve što vam rekoh.“¹³⁷ „A kada dođe Utešitelj, koga ću vam ja poslati od Oca, Duh Istine, koji od Oca ishodi, On će svedočiti za mene“.¹³⁸ Ključni problem kod pitanja Filioque je želja da se zaštiti božansko poreklo Svetog Duha. Biblija jasno govori da je Sveti Duh Bog: „A Petar reče: Ananija, zašto ispuni satana srce tvoje da slažeš Duhu Svetome...Nisi slagao ljudima nego Bogu.“¹³⁹ Oni koji se protive ideji Filioque veruju da ako Sveti Duh potiče od Oca i Sina On je time podređen Ocu i Sinu. Oni koji podržavaju Filioque veruju da ako Sveti Duh potiče i od Oca i Sina, ne menja činjenicu da je Sveti Duh podjednako Bog, kao Otac i Sin.

Problem Filioque najverovatnije uključuje jedan aspekt Božije osobe koji nikada nećemo moći da shvatimo u potpunosti. Bog, koji je beskrajn, ne može se spoznati ograničenim ljudskim umom. Sveti Duh je Bog i poslat je od Boga kao zamena za Isusa Hrista ovde na zemlji. Na pitanje da li je Svetog Duha poslao Otac ili i Otac i Sin, ne može se dati jasan odgovor, niti je to potrebno. Pitanje Filioque će možda zauvek ostati zagonetka.

2. Papina supremacija:

Za katolike Papa ima vrhovnu vlast i vrhovni je poglavar, tj. Petrov izaslanik. Apostolsko nasleđe i supremacija vlasti su dva načela koja su formalno usvojena na Saboru u Trentu i nazvani su stubovima katoličke vere. Prvi stub, „apostolasko nasleđe“, predstavlja tvrdnju da

¹³⁶ Sanader, V. (2015). *Vjera u pitanjima*. Split: Verbum, str. 30

¹³⁷ *Sveto pismo – Novi zavet.*, op. cit., str. 223

¹³⁸ Ibid., str. 225

¹³⁹ Ibid., str. 248

je Petar bio prvi Papa i da su pape njegovi naslednici. Drugi stub je „supremacija vlasti“, što znači da Papa ima prevlast u odnosu na sve vladare država sveta.

3. Nepogrešivost Pape:

„Kada rimski biskup govori „ex cathedra“, tj. kada, obnašajući svoju službu, kao pastir i učitelj svih kršćana, konačno odlučuje na temelju svoje najviše apostolske vlasti da se cijela Crkva treba pridržavati nauka o vjeri i moralu, onda on na temelju božanske potpore, koja mu je obećana, posjeduje onu nepogrješivost kojom je božanski Spasitelj htio da bude opremljena njegova Crkva u konačnoj odluci u nauku o vjeri i moralu. Zato su takve konačne odluke rimskoga biskupa nepromjenjive po sebi samima, a ne na osnovi odobrenja Crkve.“¹⁴⁰

4. Čistilište:

Ovog učenja nema u pravoslavlju. Oni koji umru u milosti i prijateljstvu s Bogom, a nisu potpuno čisti, iako su sigurni za svoje večno spasenje, moraju se posle smrti podvrgnuti čišćenju, kako bi postigli svetost potrebnu za ulazak u nebesku radost. To konačno čišćenje izabranih, koje se potpuno razlikuje od kazne osuđenih, Katolička crkva naziva Čistilište. Nauku o veri, s obzirom na Čistilište, Crkva je jasno izrazila posebno na Firentinskom i Tridentnom Saboru. Crkvena predaja, pozivajući se na neka mesta Svetog pisma, govori o čistilišnoj vatri.

Što se tiče nekih lakih pogreški, treba verovati da pre opšteg suda postoji čistilišna vatra, prema onome što potvrđuje Onaj koji je Istina, govoreći da onome tko izgovori hulu protiv Duha Svetoga neće biti oprošteno ni na ovom ni u budućem svetu: „I ako reče ko protiv Sina Čovečjega, oprostiće mu se; a koji reče protiv Duha Svetoga, neće mu se oprostiti ni u ovome veku ni u budućem.“¹⁴¹ Prema toj pouci možemo zaključiti da se neke pogreške mogu oprostiti na ovom svetu, a neke druge u budućem svetu.

5. Hostija:

Katolička crkva koristi tradicionalno u misi beskvasni hleb (tzv. hostije), pečenu smesu pšeničnog brašna i vode, bez ikakvih dodataka ili kvasca. Pravoslavna crkva koristi kvasni hleb, kakav jedemo svaki dan. U oba slučaja, taj hleb mora biti pšenični. Katolička crkva veruje da se hleb i vino pretvaraju u Telo i Krv izgovaranjem Hristovih reči sa Poslednje (Tajne) Večere: Ovo je Telo moje...Ovo je Krv moja... Zato je izgovaranje ovih reči ključni deo katoličke mise. Pravoslavna Crkva, naprotiv, iako ima takođe ove reči i poštuje ih, smatra da se pretvaranje dešava tzv. Epiklezom, zazivom Duha Svetoga na darove.¹⁴²

6. Bezgrešno začecje Device Marije:

Da bi bila Spasiteljeva Majka, Marija je bila od Boga nadarena darovima koji su u skladu s tako uzvišenom ulogom. Anđeo Gabriel, u času naveštenja, pozdravlja je kao „blagodatnu“¹⁴³. „Bezgrešno začecje Blažene Device Marije“ znači crkveno učenje da na Mariju nije prešao, istočni (od glagola isteći), praroditeljski greh. Bog ju je od „istočnog greha“ sačuvao već u krilu njene majke Ane i to zato što je nju (Mariju) tako unapred odabrao da bude majka Isusu Hristu. Blažena Devica Marija očuvana je od svake mrlje istočnog greha od trenutka svoga začecja. Takođe, Marija nije bila lišena milosti posvetne, već je bila puna milosti dobijenih od Boga i živela je život potpuno bez greha. Ovaj praznik se često zamenjuje s događajem kada

¹⁴⁰ Sanader, V., op. cit., str. 39

¹⁴¹ Sveto pismo – Novi zavet., op. cit., str. 28

¹⁴² <http://orthodoxhr.blogspot.com/2013/03/katolicka-misa-i-pravoslavna-liturgija.html>, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 00:09

¹⁴³ Sveto pismo – Novi zavet., op. cit., str. 116

je Marija začela Isusa, ali radi se o dve različite pojave. Tokom vekova Katolička crkva je postala svesna da je Marija, ispunjena Božijom milošću, bila otkupljena već od svoga začeca.

7. Supstancijalitet:

Katolici nemaju molitve za silazak Duha Svetoga na darove pri posvećivanju. Sveštenik čita molitvu, u kojoj se direktno obraća Duhu Svetome, da siđe i osveti darove, da ih pretvori u telo i krv Hristovu. Tek posle ove molitve usuđuje se pravoslavni sveštenik da blagoslovi darove poslednjim, završnim blagoslovom. Nastaje najsvečaniji trenutak Liturgije. Silom Duha Svetog, časni darovi su osvećeni i pretvoreni. Pretvoren je hleb u istinito telo Hristovo, a vino (sa vodom) u istinitu krv Njegovu, iako pred našim očima ostaju u svom prirodnom obliku.¹⁴⁴

8. Celibat:

Celibat postaje obavezan u Katoličkoj Crkvi u jedanaestom veku u vreme pape Grgura VII. Kandidati za sveštenstvo pre samog primanja svetih redova biskupu obećavaju da će svoju službu vršiti u beženstvu. „Celibat je zasigurno veliko bogatstvo i blagoslov u Katoličkoj Crkvi, jer sveštenicima omogućava da se u celosti predaju službi kraljevstva nebeskoga.“¹⁴⁵ Celibat je čisto crkveni zakon i Crkva ga može ukinuti, jer sveštenstvo po svojoj prirodi ne zahteva nužno i celibat (grkokatolici, pravoslavci i protestanti imaju praksu oženjenih sveštenika). „Crkva je pak svesna koliko milosti Bog daje preko celibata onima koji ga iskreno žive i kolika je prednost kad se svećenik nepodeljena srca predaje u službu Bogu i ljudima.“¹⁴⁶ Mnogi danas teško shvataju celibat i smatraju ga nepotrebnim teretom. Teško mogu razumeti one koji ga dobrovoljno prihvataju radi kraljevstva Božijeg. Zagovornici su ukidanja celibata, jer smatraju da bi bilo više sveštenika kad ovaj poziv ne bi bio nužno povezan s beženstvom.

„Praksa pak pokazuje da one Crkve koje imaju oženjene svećenike ne obiluju zvanjima. Bog izabire one kandidate koji će njegovom pomoću i vlastitim odricanjem svoje svećeništvo živjeti u beženstvu i nepodijeljenim srcem raditi na širenju kraljevstva Božjega.“¹⁴⁷

9. Indulgencija:

Oprost grehova ili indulgencija je institut rimokatoličke vere. Crkva daje oprost nakon što je krivica greha izbrisana sakramentom pomirenja ili ispovesti. Efekat oprosta je oslobađanje od posledica greha koje se ogledaju u zemaljskim patnjama ili u čistilištu. Indulgencija je bila jedan od glavnih prigovora Martina Lutera Katoličkoj crkvi koji je vodio reformaciji i nastanku protestantizma. Vatikan je već sredinom šesnaestog veka ukinuo davanje indulgencija za novac i traženo je od vernika da učine neko dobro delo, recimo da čitaju Sveto Pismo. 1999. godine u Ausburgu je potpisan sporazum između Katoličke i Evangelističke crkve kojim se one slažu da se oprost grehova dobija samo verom a ne delima.¹⁴⁸

10. Krizma:

Katolici ne miropomazuju decu odmah nakon krštenja kao što to čine pravoslavci, već to rade biskupi osam godina kasnije. Potvrda je sakrament Duha Svetog. Isus Hrist je začet i rođen po Duhu Svetom od Marije Device. Kod krštenja na Jordanu vidljivo mu je darovan Duh Sveti koji ga je pomazao za Mesiju. Sam je za sebe posvedočio: „Duh Gospodnji je na meni; zato

¹⁴⁴ <http://www.spvz.be/sites/default/files/ObjasnjenjeSveteBozanskeLiturgije-lat.pdf>, datum i vreme pristupa: 10.05.2017., 19:20

¹⁴⁵ Sanader, V., op. cit., str. 58

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Cf., Jakšić, B. (2012). *Ovde i тамо*. Beograd: TEA BOOKS

me pomaza da blagovestim siromasima; posla me da iscelim skrušene u srcu; da propovedam zarobljenima da će biti pušteni, i slepima da će progledati; da oslobodim potlačene; i da propovedam prijatnu godinu Gospodnju”.¹⁴⁹ Jevanđelje beleži da je u celom svom javnom životu Isus govorio i radio ispunjen Duhom Svetim.

Isus je i svojim učenicima obećao Duha Svetoga kao Duha istine koji će ih uvesti u svu istinu, Duha snage kojim će svedočiti za njega, kao Duha Tešitelja i Branitelja. Obećani dar Duha primili su učenici na prve Duhove i odmah su polaganjem ruku taj dar prenosili na sve krštene. Time se događaj Duhova u Crkvi kroz sve vekove obnavlja: Duh Sveti utvrđuje srca Isusovih učenika u veri, u nadi, u ljubavi i svedočenju.

Uz polaganje ruku brzo se kao prikladan znak potvrde pojavilo i pomazanje krizmom. Njime se označuje pomazanje Duhom Svetim, što se u Svetom pismu često spominje. Danas u svetoj potvrdi na potvrđenike, da bi primili Duha Svetoga, redovno polažu ruke biskupi, koji su naslednici Apostola.

Potvrda nastavlja i dopunjuje ono posvećenje koje je započelo krštenjem. Zato se kod odraslih krštenika potvrda (krizma) dodeljuje odmah posle krštenja, a slavlje se dovršava euharistijom: to su tri temeljna sakramenta, oni potpuno uvode čoveka u Crkvu i njena dobra, iznutra ga izgrađuju i osposobljuju za život po veri.

Da bi neko mogao pristupiti potvrdi, treba da je kršten, da je u milosti (tj. u prijateljstvu s Bogom i ljudima), da je prikladno poučen i da je sposoban obnoviti krsna obećanja. Potvrđenici koji su bili kršteni kao mala deca obnavljaju krsna obećanja pre potvrde: odriču se satane i ispovedaju krsnu veru. Tako svesno i lično prihvataju ono što su nekad kao deca primili pristankom svojih roditelja, kumova i hrišćanske zajednice.

5.3.2. Razlike u obredima

U hrišćanstvu se Bog slavi životom po veri i jevanđelju i posebnim obredima, koji se obavljaju u posebnom prostoru, tokom crkvene godine, nedeljama i praznicima. Hrišćanski najvažniji obred naziva se liturgija ili bogosluženje. U središtu im je euharistija ili misa. Hrišćanske obrede predvode članovi crkvene hijerarhije, u rimokatoličanstvu biskup, sveštenik i đakon, u pravoslavlju episkop, prezbiter i đakon, u protestantizmu pastor. U katolicizmu i pravoslavlju u kultu se razlikuje klanjanje (latrija), koje se iskazuje samo Bogu i štovanje (dulija), koje se može iskazivati i stvorenjima (anđeli, sveci, slike i relikvije). U protestantizmu se dulija radikalno izbacuje.

Zato je u katolicizmu i pravoslavlju umetnost snažnije uključena u oblikovanje bogoštovnog prostora (crkvena arhitektura, slikarstvo, vajarstvo), a svečanosti same liturgije pridonosi crkveno pevanje, liturgijsko ruho i liturgijski predmeti. U protestantizmu, posebno u kalvinizmu, bogoštovni je prostor jednostavniji, slike su dopuštene samo u pedagoške i dekorativne svrhe, a liturgija je pojednostavljena i svedena na liturgiju reči (čitanje biblijskog teksta, propoved, crkvene pesme) i primanje sakramenata (krštenje, večera Gospodnja). U katolicizmu je obaveznost službenih bogoštovnih činova (nedeljna misa, godišnja ispovest i pričest), a u pravoslavlju su godišnje obavezna četiri posta.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Sveto pismo – Novi zavet., op. cit., str. 125

¹⁵⁰ Cf., Šagi-Bunić, T. (1976). *Povijest Kršćanske literature*, prvi svezak, patrologija od početka do Sv. Irineja. Zagreb: Kršćanska sadašnjost

6. EKUMENIZAM

Krajem 20. veka, javlja se među nekim hrišćanskim ograncima želja za saradnjom, pomirenjem i međusobnim zblizavanjem. Ekumenski pokret započeo je među protestantskim crkvama gde je problem zajedničkog delovanja bio najizraženiji. Ideje o pomirenju pravoslavnih i katolika su posebno ojačale među teolozima posle Drugog Vatikanskog sabora i povlačenju anateme između Rimskog pape i Vaseljenskog patrijarha (poseta Pavla IV Carigradu 1967. godine).

Još su se unutar rane crkve javila različita gledišta i tumačenja, koja su vremenom prerasla u ozbiljna teološka neslaganja i raskole. Uzroke za ove pojave treba tražiti u kompleksnosti inkulturacije jevanđelja, tokom nekoliko prvih vekova hrišćanstva, unutar grčkog i latinskog kulturnog kruga. Vizionarski usmereni pojedinci i grupe, u službenim crkvenim i laičkim krugovima, su mobilisali svoje snage u prevazilaženju istorijski uslovljenog razjedinjenog hrišćanstva. Nastojanja u tom pravcu, koja su vremenom poprimila institucionalne forme, prepoznajemo kao ekumenizam ili pokret za uspostavljanje jedinstva među hrišćanskim crkvama i zajednicama.

Svakako, ova orijentacija ne isključuje, već otvara, puteve za vođenje dijaloga sa pripadnicima ostalih religija. Savremeni svet prolazi kroz dinamične promene, konflikte i otuđenja. Uprkos svemu tome svedoci smo intenzivnih nastojanja usmerenih prema geopolitičkim integracijama, užih i širih razmera, kako na evropskom tlu, tako i u globalnim okvirima. Slične tendencije koje razumemo pod pojmom ekumenizam zahvatile su i duhovne prostore institucionalno razjedinjenog hrišćanstva, za koje doduše možemo reći da su prožimale mnoge hrišćanske denominacije kroz ceo prošli vek, a i ranije. Etimološki koren reči „ekumena“ potiče iz grčkog: oikos – dom, oikeo – stanovanje, oikumene – svet, cela nastanjena zemlja, carstvo.¹⁵¹ Sam pojam „ekumenizam“ nalazimo još kod Herodota, „oca istorije“ u V veku pre nove ere. Takođe su ga upotrebljavali Aristotel i istaknuti atinski državnik Demosten, poznat i kao najveći govornik antičke Grčke.¹⁵²

Pod tim pojmom se podrazumevao sav nastanjeni svet. Posebno značenje pojam „ekumena“ poprima u doba Aleksandra Velikog kada su dijadosi, nasljednici njegovog carskog trona, zadržali laskavi naslov „Kralj cele ekumene“. Kasnije u doba Rimske imperije on će se odnositi na područje mediteranskog basena, po kojem se široko rasprostirala grčko-rimska civilizacija. Kada su Rimljani izašli kao pobednici u velikom ratu sa Antiohom Sirijskim, izaslanici Istoka su ih pozdravili kao „gospodare ekumene“. Čak se i sam Neron proglasio „spasiteljem i dobročiniteljem ekumene“.

U Novom Zvetu „ekumena“ se pominje u naredbi imperatora Avgusta pri sprovođenju popisa stanovništva u celoj zemlji, nastanjenom svetu, što se odnosilo na Rimsko carstvo. Pojam „celo carstvo“ se vremenom preneo na crkvu, pa se počelo govoriti o „celoj Crkvi“, koju ranohrišćanski učitelj i reformator aleksandrijske škole Origen (185. – 254.) opisuje kao ekumenu¹⁵³, dok Vasilije Veliki sasvim poistovećuje ova dva pojma. Od IV veka su se veliki opšti sabori, koji su se održavali u krilu hrišćanskog jedinstva na Istoku, nazivali Ekumenskim i to iz dva razloga: prvo, što su na njima učestvovali episkopi „cele ekumene“, a onda što ih je sazivao rimsko-romejski car „Vladar ekumene“. Tako se pojam „ekumenski“ sa geopolitičkog

¹⁵¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17494>, datum i vreme pristupa: 11.06.2017., 00:27

¹⁵² <http://www.autograf.hr/tag/ekumenska-povelja/>, datum i vreme pristupa: 11.06.2017., 00:32

¹⁵³ Neuner, P. (2000). *Teologia ecumenica. La ricerca dell'unita tra le chiese cristiane*. Brescia: Editrice Queriniana, str. 9

pomerio na versko područje i crkvu kao celinu.¹⁵⁴ Iz navedenog se vidi da termin ekumenizam ima prilično široko značenje. Pored toga, njegova teološka dimenzija je veoma bogata i sadržajna. Danas je uobičajeno da se on odnosi na razjedinjeni hrišćanski svet, koji teži ponovnom okupljanju u duhu Hristove prvosveštene molitve: „da jedno budu“.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Cf., Kolarić, J. (2005). Ekumenska trilogija: istočni kršćani, pravoslavni, protestanti. Zagreb: Prometej

¹⁵⁵ Sveto pismo – Novi zavet., op. cit., str. 228

ZAKLJUČAK

Isus, kao osnivač hrišćanstva, prema Bibliji, bio je Božiji Sin koga je rodila Devica Marija. Nakon raspeća na krstu i smrti, uskrsnuo je trećeg dana po Svetom Pismu. Njegovo vaskrsenje predstavlja otkup svih ljudskih greha. Hrišćanstvo propoveda jednakost svih ljudi, pa ga zato prvenstveno prihvataju niži slojevi društva.

Osnovni izvor o životu Isusa Hrista predstavlja hrišćanska knjiga Biblija, odnosno Novi zavet koji se sastoji iz četiri Jevanđelja, po Mateju, Luki, Marku i Jovanu. Hrišćanski Bog se otkriva u trojstvu kao Otac, Sin i Sveti Duh. Hrišćani veruju da posle smrti odlaze u raj, ako su živeli pravednim životom. Bogoslužjenje u hrišćanstvu se obavlja u crkvama. Tu se vrše obredi krštenja, venčanja, pričešća... Najrasprostranjeniji simbol hrišćanstva je krst, koji predstavlja Isusovo stradanje na Golgoti.

Rano hrišćanstvo obuhvata doba od Isusove smrti i vaskrsenja, pa sve do proglašenja hrišćanstva državnom religijom u četvrtom veku pod carem Teodosijem. Rani hrišćani su bili proganjeni od strane Judejaca i sledbenika rimske vere. Nakon Isusove smrti, ranohrišćansku zajednicu su osnovali apostoli i njegovi učenici u Jerusalimu. Iako je hrišćanstvo nastalo iz judaizma, vremenom su se hrišćani potpuno odvojili od Jevreja. Ono što je neobično je to da je sam Isus bio Jevrejin, a nakon njegove smrti, njegovi sledbenici su stvorili religiju koja se u potpunosti usprotivila judaizmu. U ranom hrišćanstvu su takođe postojale podele. Pored ortodoksne bilo je i drugih struja kao što su gnosticizam, markionstvo, manihejstvo i arijanstvo.

Hrišćanstvo se polako širilo Sredozemljem, ali je bilo proganjano od Rimljana. Progonjeni hrišćani su razapinjani na krst, bacani u Tibar i predavani divljim zverima u amfiteatru kako bi zabavljali publiku. Najveći progoni hrišćana dešavali su se u vreme cara Dioklecijana. Nakon što su Rimljani uvideli besmislenost progona hrišćana, car Galerije, sa samrtničke postelje izdaje Edikt o prekidu gonjenja hrišćana. Milanskim ediktom iz 313. godine za vreme cara Konstantina prestaje progon hrišćana. Edikt nije dao slobodu samo hrišćanstvu, već je dao slobodu verskog izražavanja svim konfesijama u Rimskom carstvu.

Nakon priznavanja hrišćanstva kao državne religije Crkva postaje moćna organizacija, sličnog uređenja kao i država. Rimokatolička crkva nastaje iz braka države i Crkve i na taj način postaje veoma moćna. Svi oni koji se ne bi slagali sa nekom njenom doktrinom, bili bi izopšteni, a neretko bi i smrtno stradali.

Vrhunac protivljenja Rimokatoličkoj crkvi dolazi sa Martinom Luterom koji želi reformaciju crkve. Povod za pobunu bila je indulgencija, odnosno opraštanje grehova ljudima za novac. Da bi odgovorili na pitanja hrišćanskog života, za koja su verovali da Katolička crkva greši osmislili su pet tzv. Sola reformacije. Protestantska reformacija je bila potrebna da bi se Crkva vratila izvorima hrišćanstva.

Tokom istorije Crkva je organizovala Sabore na kojima su se donosile odluke obavezne za sve hrišćane, koje se tiču: vere, učenja, poretka, bogoslužjenja i discipline. Na Saborima su se mišljenja episkopa i patrijarha često veoma sukobljavala. Doba Vaseljenskih sabora predstavlja izuzetno važan period u istoriji hrišćanstva, kao i u razvoju hrišćanske teologije.

Veliki raskol u hrišćanstvu dogodio se 1054. godine. Jedinostvena Crkva se podelila na katoličku i pravoslavnu. Najveći problem je nastao zbog tumačenja reči filioque, ali se pored toga, tokom vekova pojavio veliki broj značajnih razlika kao što su pitanja o čistilištu, nepogrešivosti Pape, bezgrešnom začeću Device Marije i sl.

Posljednjih godina se među brojnim hrišćanima javila želja za pomirenjem i prevazilaženjem razlika, koje su jedinstvenu Crkvu nakon velikog raskola podelile na pravoslavnu i katoličku, kako bi se društvo, ugroženo različitim razdorima, antagonizmom i sukobima, pokrenulo, preoblikovalo i postalo humanije.

Kada je reč o teološko-dogmatskim razlikama one su teško premostive, jer predstavljaju uzrok raskola. Tokom vremena su postale veoma velike da sa aspekta sadašnjosti predstavljaju samo neostvarenu želju i nedosanjani san. Na socijalnom planu, naprotiv, pravoslavni, katolici i protestanti, često se ujedinjuju na području etike i morala, kada na primer treba podići svoj glas i očuvati mir, ljudska prava i slobode i pomoći siromašnima. Na ovaj način, iako podeljeni, hrišćani različitih veroispovesti promovišu temeljna hrišćanska načela.

LITERATURA:

1. Abazović, D., Radojković, J., Vukomanović, M. (2007). Religije sveta: budizam, hrišćanstvo, islam. Beograd: Dosije
2. Biblija – Stari i Novi savez. (2017). Podgorica: Institut za religijska istraživanja
3. Blažević, B. (2012). Crkveni partikularni sabori i dijecezanske sinode na području Hrvatske i drugih južnoslavenskih zemalja. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
4. Bošnjak, B. (1971). Grčka filozofska kritika biblije, kelsos contra apologeticos. Zagreb: Naprijed
5. Braun, P. (2010). Uspori hrišćanstva na Zapadu. Beograd: Clio
6. Carroll, H. W. (1987). The Building of Christendom: A History of Christendom. Michigan: Christendom Press Books
7. Cramer, P. (1993). Baptism and Change in the Early Middle Ages. Cambridge: University press
8. Cvitković, I. (1981). Religije u Bosni i Hercegovini. Tuzla: IGTR „Univerzal“
9. Denzinger, H., Hunermann, P. (2002). Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu. Đakovo: UPT
10. Enciklopedija živih religija - Isihazam. (2004). Beograd: Nolit
11. Evans, E. (1972). Tertullian Against Marcion. Oxford: University Press
12. Franzen, A. (2004). Pregled povijesti Crkve (V izdanje). Zagreb: Kršćanska sadašnjost
13. Jakšić, B. (2012). Ovde i tamo. Beograd: TEA BOOKS
14. Jedin, H. (1980). Crkveni sabori. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
15. Klimak, S. I. (2012). Ljestve ili trideset stuba do raja. Zagreb: Novena
16. Kolarić, J. (2005). Ekumenska trilogija: istočni kršćani, pravoslavni, protestanti. Zagreb: Prometej
17. Krim, K. (1992). Enciklopedija živih religija. Beograd: Nolit
18. Mamić, J. (2008). Teološko-duhovni pristup mistici danas. Zagreb: KIZ
19. Menzies, W. W. (2007). The Reformed Roots of Pentecostalism. New Jersey: Penteco Studies
20. Miz, R. (2008). Izazovi i problemi ekumenizma: ekumenska propedeutika i doktrinarne razlike. Novi Sad: Rusko slovo
21. Neuner, P. (2000). Teologia ecumenica. La ricerca dell'unita tra le chiese cristiane. Brescia: Editrice Queriniana
22. Nikić, S. (2015). Kultura Mediterana (Izbor iz literature: GRČKA MISAO I HRIŠĆANSKA TEOLOGIJA). Tivat: FMS
23. Ostrogorski, G. (1947). Istorija Vizantije. Beograd: Prosveta
24. Pejgels, E. (1980). Gnostička jevanđelja. Beograd: Biblioteka Pečat
25. Sanader, V. (2015). Vjera u pitanjima. Split: Verbum
26. Sveto pismo – Novi zavet. (2008). Valjevo: Glas crkve
27. Šagi-Bunić, T. (1976). Povijest Kršćanske literature, prvi svezak, patrologija od početka do Sv. Irineja. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
28. Šahin, M. (1997). Kršćanstvo – Istina o kršćanstvu kroz historiju, vjerovanje, knjige, pravce i učenje (studija, analiza i rasprava). Zenica: Siddiqi trust
29. Ware, B. K. (1964). The Orthodox Church. London: Penguin Books

Internet izvori:

- <http://web-tribune.com/iza-kulisa/tajna-biblijskog-koda-sveto-pismo-je-visokotehnoloski-kompjuterski-program-vanzemaljsko-porekla-video#>
- <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/96/Bloch-SermonOnTheMount.jpg/250px-Bloch-SermonOnTheMount.jpg>
- <http://pescanik.net/zasto-je-stradao-isus-nazarecanin/>
- https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BD_%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%9A%D0%BE%D1%85%D0%B1%D0%B0
- <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/69/Baptism - Marcellinus and Peter.jpg/200px-Baptism - Marcellinus and Peter.jpg>
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/39/Agape_feast_03.jpg/250px-Agape_feast_03.jpg
- <http://www.spc.rs/sr/pedesetnica>
- <https://svetosavlje.org/dijalozi/10/>
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d6/Hippolytus_martyrdom.jpg
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/Fra_Angelico_066.jpg
- <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3b/FortyMartyrsOfSebaste.JPG>
- http://pogled.50megs.com/Index/Nauka/Istorija/Pobeda_Hriscanstva.htm
- https://sh.wikipedia.org/wiki/Milanski_edikt
- http://www.verujem.org/teologija/smeman_monastvo_lit.htm
- <http://www.tt-group.net/Egipat/Manastir-Svete-Katarine.jpg>
- https://www.shtreber.com/uploads_gallery/originals/Istorija/6.%20razred/Evropa%20i%20Sredozemlje%20u%20ranom%20srednjem%20veku/Hri%C5%A1%C4%87anska%20crkva%20u%20ranom%20srednjem%20veku/hlodovik.jpg?1475527943004
- https://bs.wikipedia.org/wiki/Apokrifni_tekstovi
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/dd/Adam_%26_Eve_02.jpg/434px-Adam_%26_Eve_02.jpg
- http://www.verujem.org/teologija/epifanije_manihejstvo.htm
- http://www.eparhija-niska.org.yu/Prolog/Borba_za_jednosustnost.html
- <http://www.lovesensa.rs/clanci/duhovna-praksa/10-bozijih-zapovesti-sa-pravoslavnim-tumacenjima>
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58204>
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30022>
- https://hr.wikipedia.org/wiki/Jansenizam#cite_ref-1
- <https://www.gotquestions.org/Hrvatski/pelagijanizam.html>
- http://www.verujem.org/teologija/o_dionisiju.htm
- <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/20/Trojstvo.jpg/220px-Trojstvo.jpg>
- http://veronauka.tripod.com/latinica/tekstovi_lat/tajne_lat.htm#jeleosvecenje
- http://www.resavac.se/pravoslavlje/hrsc_crkva.html
- <https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fprijateljboziji.com%2Fupload%2Fdocument%2Fknjige%2Flat%2Fvera-obrazovanih-ljudi-tumacenje-simvola-vere-nikolaj-velimirovic.pdf>
- <https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A5%D1%80%D0%B8%D1%88%D1%9B%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>
- <http://manastir-ozren.com/wp-content/uploads/2017/04/vera-svetih.pdf>

- <http://www.eparhija-dalmatinska.hr/Images/Publikacije/3.-Prikazi-krsta-1.jpg>
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/31/Nicaea_icon.jpg/220px-Nicaea_icon.jpg
- <http://pescanik.net/vaseljenski-sabor/>
- <http://zurnalizam.blogspot.com/2012/08/crkveni-sabori-odgovori-na-aktualna.html>
- <http://laudato.hr/Godina-vjere/Godina-vjere/Kako-je-Isus-Krist-pravi-Bog-i-pravi-covjek-.aspx?lang=it-IT>
- http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eFhnXhA%3D&keyword=origenizam
- <http://medievalchurchhistory.blogspot.com/2012/10/lesson-19-great-eastern-schism-of-1054.html>
- <http://ius-romanorum.blogspot.com/2006/12/justinijanova-kodifikacija-corporis-iuris.html>
- [http://wiki.eanswers.com/sh/Nika%20\(ustanak\)](http://wiki.eanswers.com/sh/Nika%20(ustanak))
- <https://labosta.files.wordpress.com/2012/03/zlatna-crkva-sofija-m.jpg>
- <http://www.istriasun.com/images/euphrasian-basilica-porec-big.jpg>
- <https://www.facebook.com/bizantskocarstvo/posts/941432549286110>
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58344>
- <http://proleksis.lzmk.hr/27650/>
- <https://www.gotquestions.org/Hrvatski/Protestantska-reformacija.html>
- <http://orthodoxhr.blogspot.com/2013/03/katolicka-misa-i-pravoslavna-liturgija.html>
- <http://www.spvz.be/sites/default/files/ObjasnjenjeSveteBozanskeLiturgije-lat.pdf>
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17494>
- <http://www.autograf.hr/tag/ekumenska-povelja/>